

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

BUHÂRÎ ŞERHLERİNDE DECCÂL
YORUMLARI
(Yüksek Lisans Tezi)

OSMAN BODUR

İSTANBUL, 2010

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

BUHÂRÎ ŞERHLERİNDE DECCÂL
YORUMLARI
(Yüksek Lisans Tezi)

OSMAN BODUR

Danışmanı: Prof. Dr. Nebi Bozkurt

İSTANBUL, 2010

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHIYAT Anabilim Dalı HADİS Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi OSMAN BODUR'ın BUHARİ ŞERHLERİNDE DECCAL YORUMLARI adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 05.07.2010 tarih ve 2010/13-26 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

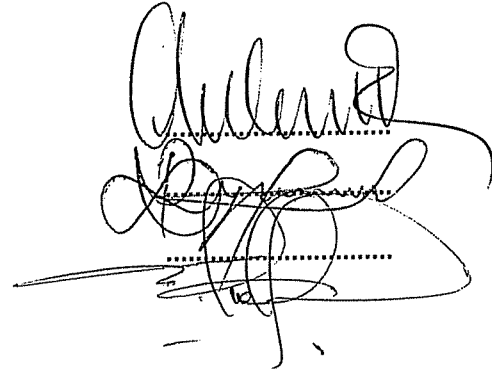
İmzası

Tez Savunma Tarihi : 2007.2010

1) Tez Danışmanı : PROF. DR. NEBİ BOZKURT

2) Jüri Üyesi : PROF. DR. RAMAZAN AYVALLI

3) Jüri Üyesi : PROF. DR. ZİYA YILMAZER

ÖZET

Buhârî Şerhlerinde Deccâl Yorumları adlı bu çalışma Deccâl konusuna şârihlerin nasıl bir yorum getirdiklerini tespit etmeyi hedeflemektedir. Eser giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü araştırmanın önemi gayesi ve konu ile ilgili kaynakların tespitinden oluşmaktadır. Birinci bölüm ise, Deccâl ve onunla ilgili diğer kavramların tahlili ve ilâhî dinlerdeki Deccâl anlayışı konularını içermektedir. Ayrıca bu bölümde “İslâm Dininde Deccâl” başlığı altında Kur’ân-ı Kerim’de Deccâl’le ilgili olduğu düşünülen âyetler tespit edilerek, bu konuda yorum yapan müfessirlerin görüşlerine yer verilmiştir. İkinci bölüm de Buhârî’nin *Sahîh*’inde geçen Deccâl hadîslerinin Arapça metinleri ve tercümeleri zikredilmiştir. Tezin ana bölümü olan üçüncü bölüm de ise üç ana başlık altında Buhârî şârihlerinin Deccâl’le ilgili rivâyetlere dâir yorumlarına temas edilmiştir. İşlenen konu, Buhârî şerhleri özelinde ele alındığı için muasır tartışmalara verilmemiştir. Hadîslerin bilgi değeri ve kelami açıdan ne ifâde ettiği gibi hususlar da yine çalışmanın kapsamına dâhil değildir. Es er çok fazla bilinmeyen Buhârî şerhlerinden bilgi naklinde bulunarak onların tanıtımına katkıda bulunmaktadır.

ABSTRACT

This work, titled "*Dajjal (Anti-Christ) in the Commentaries of Sahih al-Bukhari*," aims to examine how various commentators interpreted the subject of Dajjal (Anti-Christ) in the hadiths provided in *Sahih al-Bukhari*. This master's thesis consists of an introduction and three chapters. The introduction presents the literature as well as the significance of this research. The first chapter analyzes all the concepts related to Dajjal in Islam as well as the understanding of Dajjal, or Anti-Christ, in other heavenly religions. This chapter also gives extensive expositions of the exegetes of the Qur'an under the title, "*Dajjal according to Islam*." The original Arabic texts of the hadiths on Dajjal in *Sahih al-Bukhari* are given along with their translation in the second chapter. In the third chapter, various interpretations of the *Sahih al-Bukhari* commentators are presented. Present-day discussions are not touched upon as this work is solely based upon the commentaries of hadiths in *Sahih al-Bukhari*. This work aims to contribute to the introduction of the works that are not widely known by citing and quoting extensively their comments on the *Sahih al-Bukhari* hadiths on Dajjal.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	3
ÖNSÖZ.....	4
GİRİŞ	6
I- ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE GAYESİ.....	6
II-ARAŞTIRMANIN METODU	7
III-KAYNAKLAR	7
A-BUHÂRÎ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	7
1- Matbû Olanlar	7
2- Mahtût Olanlar	11
B-DECCÂL KONUSUNA YER VEREN ÇALIŞMALAR.....	14
BİRİNCİ BÖLÜM	17
I-DECCÂL KAVRAMI VE TARİHİ GELİŞİMİ	18
A-DECCÂL KAVRAMI	18
B-DECCÂL KELİMESİ İLE İLGİLİ DİĞER KAVRAMLAR.....	20
1- Mesîh Kavramı.....	20
2- Fitne Kavramı.....	23
3- Melâhim Kavramı	24
C- TARİHİ GELİŞİMİ	26
II- İLAHÎ DİNLERDE DECCÂL ANLAYIŞI.....	27
A-YAHÛDİLİKTE DECCÂL.....	27
B-HİRİSTİYANLIKTA DECCÂL	28
C- İSLÂM DİNİNDE DECCÂL	29
1-İslâm Düşüncesinde Deccâl Fikrinin Gelişimi	29
2-Kur'ân-ı Kerim'de Deccâl.....	32
3- Hadîslerde Deccâl	38
İKİNCİ BÖLÜM.....	42
BUHÂRÎ'DE DECCÂL HADİSLERİNİN TESBİTİ.....	42
1-Kıyâmetten evvel ortaya çıkacak Deccâl'lerle ilgili rivâyet	43
2-İbn Sayyâd'la ilgili rivâyetler.....	44
3-Allah Resûlü (s.a)'nın Deccâl'den Allah'a sığındığını bildiren rivâyetler.....	46
4-Deccâl'in gözü ve saçı ile ilgili rivâyetler.....	48
5-Deccâl'in alnındaki yazı ile ilgili rivâyet	52

6-Deccâl'in cenneti ve cehennemi ile ilgili rivâyetler	53
7-Deccâl'in sahip olduğu ni'metlerle ilgili rivâyet.....	55
8-Deccâl'in Medîne'ye giremeyeceğini haber veren rivâyetler	55
9-Deccâl'in fitnesinin kabir azabına benzetildiğini haber veren rivâyetler	58
10-Temimoğullarının Deccâl'in fitnesine karşı korunacağını bildiren rivâyet.....	60
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	62
BUHÂRÎ ŞERHLERİNDE DECCÂL YORUMLARI	62
I-DECCÂLİN KİMLİĞİ İLE ALAKALI YAPILAN YORUMLAR	63
A-DECCÂL TANIMI.....	63
B-DECCÂLİN FİTNESİ	64
C-DECCÂL'LERİN SAYISI	67
D- DECCÂL OLDUĞU İDDİÂ EDİLENLER.....	70
1-İBN SAYYÂD	70
2- TEMİM ED-DÂRÎ KISSASI(CESSÂSE HADİSİ).....	78
3- İBN SAYYÂD İLE TEMİM DARÎ KISSASININ TEARUZU	79
II- DECCÂLİN NİTELİKLERİ İLE İLGİLİ YORUMLAR.....	81
A- İBN KATAN'A BENZETİLMESİ	81
B-ORTAYA ÇIKACAĞI YER.....	82
C- ORTAYA ÇIKACAĞI ZAMAN	84
D-GÖZÜNDEKİ KUSUR.....	86
E- ALNINDAKİ KÂFİR YAZISI.....	92
F-YERYÜZÜNDE KALACAĞI SÜRE	94
G- DECCÂLİN ÖLÜMÜ	96
III- DECCÂLİN OLAĞANÜSTÜ HADİSELERİNİN YORUMU	98
A-CENNET VE CEHENNEMİ OLMASI	102
B-YANINDA EKMEKTEN BİR DAĞ OLMASI	105
C-YERYÜZÜNDE HIZLA YAYILMASI.....	106
D-DECCÂLİN MEKKE VE MEDİNE'YE GİRİP-GİREMEYECEĞİ	108
E-ÖLDÜRÜP DİRİLTMESİ.....	115
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	123
BİBLİYOGRAFYA	127

KISALTMALAR

a. yer : Aynı yer.

AÜSBE: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

a.g.e., : Adı geçen eser.

a.g.mak.: Adı geçen makâle.

b. : Bin, İbn.

Bkz. : Bakınız.

Diğ. : Diğerleri.

EÜSBE: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hız. : Hazret.

Haz. :Hazırlayan.

Haş. : Haşiye.

Ktp. :Kütüphane.

m. ö. : Milattan önce.

m.s. : Milattan sonra.

nşr. : Neşreden.

nr: :Numara.

r.a. : Radıyallahu anh, Radıyallahu anha.

s. :Sayfa.

s.a.v. :Sallallahu aleyhi ve sellem.

ter. :Tercüme.

ts. :Tarihsiz.

v. :Vefatı.

vr. : Varak.

ÖNSÖZ

İslâm dininin anlaşılması iki kaynağa olan vukufiyete dayanmaktadır: Kur'ân ve Sünnet. Şüphesiz tefsirler Kur'an âyetlerinin anlaşılmasında önemli rol oynarken hadîs şerhleri de sünnetin çok yönlü yorumlanmasında oldukça büyük öneme sahiptir. Bu sebeple bu iki kaynağın anlaşılmasına katkıda bulunan çalışmalar bir müslümanın müstağni kalamayacağı zengin bir yorum gücüne sahiptirler.

Güncel bir yanı olması sebebiyle tercih ettiğimiz Deccâl'le ilgili bu çalışmamızda, en temel hedefimiz, Buhâri şârihlerinin Deccâl mefhumunu anlamada nasıl bir yaklaşım sergilediklerini tespit etmektir. Şu kadar var ki Deccâl meselesi çok daha geniş incelemeye ve araştırılmaya müsait bir konudur. Ancak böyle bir konuyu bütün yönleriyle ele alıp incelemenin, çalışmamızın hacmini aşacağını düşündüğümüzden, çalışmamızı sadece Buhâri şerhleri ile sınırlandırdık.

Buhâri Şerhlerinde Deccâl Yorumları adlı bu çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü araştırmanın önemi gayesi ve konu ile ilgili kaynakların tespitinden oluşmaktadır. Birinci bölüm ise, Deccâl ve onunla ilgili diğer kavramların tahlili ve ilâhî dinlerdeki Deccâl anlayışı konularını içermektedir. Ayrıca bu bölümde "İslâm Dininde Deccâl" başlığı altında Kur'ân-ı Kerim'de Deccâl'le ilgili olduğu düşünülen âyetler tespit edilerek, bu konuda yorum yapan müfessirlerin görüşlerine yer verilmiştir. İkinci bölüm de Buhârî'nin *Sahîh*'inde geçen Deccâl hadîslerinin arapça metinleri ve tercümeleri zikredilmiştir. Tezimizin ana bölümü olan üçüncü bölüm de ise üç ana başlık altında Buhârî şârihlerinin Deccâl'le ilgili rivâyetlere dâir yorumlarına temas edilmiştir. İşlenen konu, Buhârî şerhleri özelinde ele alındığı için muasır tartışmalara verilmemiştir. Hadîslerin bilgi değeri ve kelami açıdan ne ifâde ettiği gibi hususlar da yine çalışmanın kapsamına dâhil değildir.

Tez konusunu belirlememde bana tavsiyede bulunan ve çalışmam boyunca yardımlarını benden esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Nebi Bozkurt'a ve çalışmam boyunca tavsiyelerinden istifâde ettiğim Doç. Dr. Ayhan Tekineş'e de teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmamızı gözden geçirerek bilgi ve tavsiyelerini bizden esirgemeyen çok kıymetli hocam Prof. Dr. Ramazan Ayvalli'ya da minnettarım.

Yine şefkati ve merhameti ile her zaman beni duygulandıran varlığımın remzi canım anneme, her zaman nasihatine muhtaç olduğum biricik babama, ilerlemiş yaşlarına

rağmen ibadet heyecanlarına hayret ettiğim dedeme ve babaanneme de teşekkürlerimi sunarım.

Uzun yıllar önce başlayan eğitim öğretim hayatım süresince maddi manevi her türlü yakınlıklarını hissettiğim çok kıymetli ağabeylerim Ömer Bodur ve Ahmet Bodur'a da teşekkür etmeyi bir ahde vefa addediyorum.

Çalışmam boyunca kaynaklara ulaşmamda yardımını esirgemeyen çok kıymetli kardeşim Bayram Sıpmaz'a ve bana her zaman yakınlığını hissettiren ve tezin hazırlanmasında maddi manevi her konuda benden desteğini esirgemeyen sevgili kardeşim H. İbrahim Karaarslan'a ve bilgisayar tekniğinde kendisinden istifade ettiğim değerli kardeşim Nevres Açıkalın'a da sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca kıymetli vakitlerinden zaman ayırarak, çalışmamızı okuyup bazı düzeltmelerde bulunan kıymetli Hasan Darcan ve eşi Emine Darcan'a da teşekkür etmeyi üzerime bir borç kabul ediyorum. Yine yoğun doktora tez çalışmasına rağmen tezle alakalı tecrübelerini benden esirgemeyen ve her türlü desteğini gördüğüm kıymetli Ali Can abime de minnettarım.

Ayrıca tez çalışmam süresince kaynaklara ulaşma adına azami istifade ettiğim İsam Kütüphanesi ve Akademik Araştırmaları Kütüphanesi yetkililerine teşekkür etmeyi de bir borç kabul ediyorum.

Gayret göstermek bizden muvaffakiyet ise rabbimizdendir.

Osman Bodur

İstanbul

2010

GİRİŞ

I- ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE GAYESİ

İstikbale ait haberler tarih boyunca her zaman üzerinde farklı yorumlar yapılagelen konular olmuştur. Kâinatın ölümü sayılan kıyâmet öncesinde zuhur edeceği haber verilen Deccâl ve onun fitnesinin anlaşılması müslümanlar için kaçınılmaz bir realitedir. Her ne kadar bazı âyetlerin¹ Deccâl'e işâret ettiği ifâde edilse de temelde bu mesele hadîs kaynaklarına dayanmaktadır. Hadis kitapları içerisinde en meşhur eser hiç şüphesiz Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh* adlı eseridir. Buradan hareketle en meşhur kitap üzerine yapılan çalışmalar da çalışmamızın sistemini şekillendiren yegâne istifâde kaynakları olmalıdır.

Çalışmamızın iki açıdan önemli olduğunu düşünmekteyiz: Birincisi, Buhârî üzerine birçok çalışma yapıldığı bilinen bir gerçektir. Ancak bugün bu şerhlerin bir kısmı matbû olmaması sebebiyle çok fazla tanınmamaktadır. Matbû olanlardan da beklenen ölçüde istifâde edildiğini söylemek güçtür. Bu açıdan çalışmamız imkân ölçüsünde ulaşılan otuza yakın (matbû-mahtût) eserden istifâde ederek onların tanıtımına katkıda bulunmayı da hedeflemektedir. İkinci olarak, Deccâl istikbale dâir bir haber olması yönüyle üzerinde doğru yanlış birçok yorum yapılan ve bu yorumlardan dolayı da toplumlar tarafından çok farklı bir şekilde geleceği beklenen bir mefhum olagelmıştır. Bu sebeple şârihlerin bu konudaki yorumlarını tespit ederek meseleyi anlamaya çalışmak daha bir önem arz etmektedir. Zira Buhârî şârihlerinin her biri hadis ilminin yanı sıra farklı alanlarla da meşgul olmuşlar ve Deccâl konusunu farklı açılardan ele almışlardır. Sözelimi kendisi bir mutasavvıf olan İbn Ebî Cemre'nin Deccâl yorumlarında, söz konusu bu özelliği gözlemlemek mümkündür.

Bizim bu araştırmamızda öncelikli maksadımız, Deccâl meselesinin bilgi değerini ortaya koymak olmadığından daha ziyade yorumlar üzerinde durarak, gelecek zamanla ilgili rivâyetlerin nasıl yorumlanması gerektiğini anlamaya çalıştık. Diğer dinlerdeki Deccâl inancı, konumuzla doğrudan alakalı olmadığı için, bu konularda verdiğimiz bilgiler oldukça sınırlı malumat içermektedir.

¹ Deccâl'le ilişkilendirilen bazı âyetleri ileride müstakil bir bölümde inceleyeceğiz.

II-ARAŞTIRMANIN METODU

Deccâl'le alakalı yorumları tespit etmeye çalışırken, ulaşabildiğimiz matbû ya da mahtût Buhârî üzerine yapılan şerh, haşiye ve ihtisar çalışmalarından istifâde ettik. Şârihlerin hadîsleri yorumlarken naklettikleri başka hadîs kaynaklarında geçen rivâyetlerin kaynaklardaki yerlerini tespit etmeye özen gösterdik. Sadece fiten bölümünde geçen hadisler üzerine yapılan yorumları değil, makam münasebetiyle farklı yerlerde ele alınan diğer rivâyetler üzerine yapılan yorumları da inceledik. Yazma nüshalardaki yorumları tespit ederken Süleymaniye Kütüphanesindeki mikrofilmlerden istifâde ettik.

III-KAYNAKLAR

Bu bölümde tezimizin ana kaynakları olduğu için öncelikle Buhârî üzerine yapılan çalışmaları ve Deccâl konusuna yer veren, bizimde fikir alma noktasında ve konunun işleyişi açısından istifâde ettiğimiz diğer kaynakları zikretmek istiyoruz.

A-BUHÂRÎ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Bilindiği üzere Buhârî'nin *Sahîh'i* üzerine yapılan birçok şerh ve haşiye çalışması vardır.² Ancak bu çalışmaların birçoğu bugün elimizde mevcut değildir. Bu sebeple biz imkan ölçüsünde ulaşıp istifâde edebildiğimiz matbû –mahtût eserleri kronolojik olarak zikretmek istiyoruz.

1- Matbû Olanlar

Buhârî üzerine ilk şerh çalışması yapan ve bu alanda ilk olma özelliğini taşıyan Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Hattâbî'dir.(319-388/931-998) Hattâbî'nin şerhinin adı *İ'lamu's-sünen*'dir. Bu şerh üzerinde Muhammed b. Sa'd b. Abdi'r-rahman es-Suûd tarafından "*A'lamu'l-Hadîs fi Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî*" adlı bir doktora çalışması yapılmıştır. Ve bu çalışma dört cilt halinde basılmıştır. Biz de araştırmamızda söz konusu bu doktora tezini temel aldık. Aynı zamanda Ebû Davud'un *Sünen*'ine de şerh yazan

² Bkz. Kemal Sandıkçı, *Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991. s. 23-90; İsmail Lütü Çakan, *Hadîs Edebiyatı Çeşitleri Özellikleri Faydalanma Usulleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2008, s.85.

Hattabî Buhârî'nin *Sahih*'ine yaptığı şerhinde anlaşılması zor hadisleri tesbit edip onların kısaca izahlarını yapmıştır. Her hadîsin şerhini yapmamıştır. Hattâbî bu durumu mukaddimesinde anlatır. Kendisinden Ebû Davud *Sünen*'ine yaptığı gibi Buhârî'nin üzerine de bir çalışma yapması istenir. O da anlaşılması müşkil yerleri izah sadedinde bu şerhi yazdığını söyler. Kendisinde sonraki şârihlere kaynaklık eden Hattabî, sonraki çalışmaları etkilemiştir. Ancak yukarıda zikri geçen söz konusu bu şerhde Deccâl'le alakalı geniş yorum bulamadığımızdan, Hattâbî'nin bu konudaki görüşlerini tesbit edebilmek için, Ebû Davud'un *Sünen*'ine yazdığı *Meâlimü's-Sünen Şerhi Sünen'i Ebî Dâvud* adlı şerhinden de istifâde ettik.

Hicrî dördüncü ve beşinci asırlar arasında yaşamış olan İbn Battâl ve İbnu'l-Leccâm diye meşhur olan Mâlikî fukahâsından olan Ebu'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Mağribî el-Kurtubî el-Ceyyânî'nin (ö. 449/1057) Buhârî Şerhi³ ise elimizde mevcut olmayan önceki dönem hadîs şerhlerinden yaptığı alıntılar dolayısıyla son derece önemlidir. Keza İbn Battâl'ın eserini, Endülüs'teki ilmi seviye ve yaklaşımlar hakkında bir fikir vermesi açısından da son derece önemlidir. *Endülüslü İbn Battâl ve Buhârî Şerhi* isimli bir çalışma yapan Salih Özer'de kitabında İbn Battâl'ın hayatını ve şerh metodunu incelemiştir. Bu eser, İbn Battâl ve şerhi hakkında bilgi almak isteyenler için son derece önemli bir çalışmadır.⁴

İslâm ilim geleneğinde Buhârî'nin *Sahih*'i üzerine ihtisar çalışmalarının da yapıldığı görülür. Hadîslerin ezberlenmesi noktasında sıkıntılar yaşandığını ifâde eden İbn Ebî Cemre (699/1300) Buhârî'den seçme 297 hadîsi alarak bir ihtisar çalışması yapmıştır. Tercih ettiği hadîslerde sadece sahâbe râvisini zikreden İbn Ebî Cemre, bu yöntemiyle, hadîslerin ezberlenmesini kolaylaştırma amacını gütmektedir.⁵ *Muhtasaru İbn Ebî Cemre* diye bilinen bu eserin asıl ismi *Cem'un- Nihâye Fi Bed-il Hayri ve'l Gâye*'dir. İbn Ebî Cemre'nin bu eseri üzerine daha sonra şerh çalışmaları da yapılmıştır.⁶ Ancak en meşhur şerhi, yine kendisinin yaptığı dört ciltlik *Behcetü'n Nufûs ve Tehallihâ bi Ma'rifeti mâ lehâ vemâ Aleyhâ* isimli şerhidir. Söz konusu bu şerh tasavvufî yönü ağır olmasından⁷ Deccâl'le

³ Sandıkçı, *a.g.e.*, s.25.

⁴ Salih Özer'in bu çalışması Araştırma yayınları tarafından 2007 yılında Ankara'da basılmıştır.

⁵ İbn Ebî Cemre, *Behcetü'n-Nufûs ve Tehallihâ bi Ma'rifeti mâ lehâ vemâ Aleyhâ*, Beyrut, Lübnan: Daru Kütubu'l-İlmiyye, 1428/2007. I, 6.

⁶ İbn Ebî Cemre'nin *Cem'un-nihâye* adlı muhtasarı üzerine yapılan diğer şerhler için bkz. Çakan, İsmail Lütfi, "Cem'un-nihâye" *DİA*, VII, 346.

⁷ Çakan, "Cem'un-nihâye" *DİA*, VII, 346.

ilgili sadece iki rivâyete yer vermiştir. İbn Ebî Cemre'nin bu şerhi incelendiğinde, hadîslerin yorumuna farklı bir boyut kazandırdığı müşahede edilecektir.

On dördüncü yüzyılın meşhur âlimlerinden olan el-Kirmânî'nin (717/1317- 784/1384) *Kevâkib-üd-Derârî fi Şerhi Sahîh-il-Buhârî* adlı şerhi de son derece önemlidir. İsmi Muhammed b.Yusuf, lakabı ise Şemsüddin olan Kirmânî, hem kendisinden önceki bilgileri nakletmiş hem de kendinden sonrakiler için bir kaynak kitap olmuştur. Kirmânî şerhinde luğavi lafızları şerh etmiş, rivâyetleri ve râvilerinin isimlerini zabt etmiş ve birbirine zıt görülen hadîsleri telfik etmiştir.⁸

Buhârî üzerine yapılan bir diğer şerh ise İbn Recep el-Hanbelî'nin (736-795-1335-1393) yaptığı *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* isimli eseridir. Bu şerh Buhârî'nin bütün bölümlerinin (kitap) şerhini içermez. Son cilti fihrsit olarak on cilt şeklindeki bu eserde, en son şerh edilen konu sehiv secdesi ile ilgili hadîslerin olduğu kısımdır. İbn Recep, şerhini yazarken ruhunu teslim etmiş bu sebeple şerhini tamamlamaya muvaffak olamamıştır.⁹

İbn Mulakkın diye bilinen Siracuddin Ebî Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed el-Ensârî eş-Şafiî'nin (763-804-1323-1402) yazmış olduğu *et-Tavdîh li Şerhi'l-Câmi's-Sahih* adlı şerhi de oldukça önemli bir kaynaktır. İbn Hacer'den önce yaşamış olan İbn Mulakkın'ın şerhinin yazma bir nüshası da Süleymaniye Kütüphanesinde mevcuttur. Kalabalık bir heyetin tahkikinden geçtikten sonra bu çok önemli kaynak otuz altı cilt halinde ilim dünyasına kazandırılmıştır.

Buhârî üzerine yapılan çalışmaların en meşhurları hiç şüphesiz İbn Hacer el-Askalânî'nin (773-852/1372-1449) *Fethu'l-Bârî*, Bedreddin Aynî'nin (762-855/1361-1451) *Umdetü'l-kârî*, ve Kastallânî'nin (851-923/1448-1517) *İrşadü's-sârî* adlı çalışmalardır. Her üç şerhtenden de azami derecede istifâde edip Deccâl konusunu nasıl yorumladıklarını tesbit etmeye çalıştık.

Her ne kadar bir şerh görünümü arzemesse de Bedreddin Zerkeşî'nin (745-793/1344-1392), Süleymaniye Kütüphanesinde yazma nüshası bulunan, Buhârî'deki hadislerde geçen bazı garip lafızları incelediği *et-Tenkihü li Elfâzi'l-Câmi'i-s-sahîh Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* isimindeki şerhini de gözden geçirdik.

⁸ Sandıkçı, a.g.e., s. 38.

⁹ el-Hafız Zeyneddin Ebü'l-Ferec b. Recep el-Hanbelî, *Fethu'l-Bârî Şerh-u Sahîhi'l-Buhârî*, Medîne: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1996. I, 33.

Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesinde *Tuhfetü'l-bârî* isminde kayıtlı nüshasını tespit ettiğimiz¹⁰ Zekerîyya b. Muhammed eş-Şâfiî'nin (824-926/ 1420- 1520) bu şerhi¹¹ *Minhatü'l-bârî bi Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî el-Müsemmâ Tuhfetü'l-bârî* adıyla matbû hale getirilerek ilim dünyasına kazandırılmıştır. Oldukça sistemli olan ve gerektiği ölçüde bilgiler vererek, okuyan kimseyi sıkmayacak bir görüntü arzeden bir şerhe imzâ atan müellif, şerhinde İbn Hacer, Kirmânî ve Aynî'den çokca nakilde bulunmuştur.¹²

Buhârî üzerine yapılan bir diğer şerh çalışması ise Ebu'l-Fadl Celaleddîn Abdurrahman es-Suyûtî'nin (849-911/1445-1505) yaptığı *et-Tevşîh Şerhu'l-Câmi's-Sahîh* adlı eseridir. Suyûtî'nin bu şerhi her hadîsi değil anlaşılması zor ya da sadece müellifin tercih ettiği hadîslerin izahını içermektedir. Küçüklü büyüklü 600 esere imza attığı ifâde edilen İmam Suyûtî söz konusu bu şerhinde lafızların zabtı, garip ifâdelerin tefsiri, rivâyet ihtilaflarının beyânı, mübhemîn temyîzi ve müşkil ibârelerin i'rabı üzerinde durmuştur.¹³

Mâlikî fukahâsından olan Muhammed Fâdil b. el-Fâtîmî, Şebîhî, ez-Zerhûnî'nin (h.1317) *el-Fecru's-Satî' alâ Sahîhi'l-Câmi* adlı şerhi de önemli şerhler arasında gösterilebilir. Bu şerhin Mâlikîler arasında sahîh üzerine yazılan en enfes ve güzel şerh olduğu da rivâyet edilmektedir.¹⁴ Deccâl ile alakalı rivâyetlerin yorumunu tespit etmek amacıyla Şebîhî'nin bu şerhini de inceledik. Deccâl'le ilgili hadîsleri özellikle Fiten bölümünün şerhinde oldukça geniş yorumlamıştır.

Hindistanlı Muhaddis Muhammed b. Abdülhâdi es-Sindî (1136/1723) *Hâşiyetü's-Sindî alâ Sahîhi'l-Buhârî* adlı bir haşiye çalışması yapmıştır. Sindî kısa izahlar yaptığı bu eserinde Deccâl meselesine farklı bir yorum getirmemiştir.

Ebü't-Tayyîb Muhammed el-Kannevcî Sıddık Hasan Han'ın (1248-1307/1832-1890) *Avnü'l-Bârî li-Hallî Edilleti'l-Buhârî* adlı çalışması da önemlidir. Zebidî'nin *Tecrid* adlı Buhârî ihtisarının şerhi olan bu eserin oldukça güzel bir baskısı vardır. Hindistanlı bir alim olan Sıddık Han'ın Hind'de sünnetin yayılmasında çok emeği geçmiştir. Nesebinin

¹⁰ Hacı Mahmut Efendi, nr: 455.

¹¹ Sandıkçı, *a.g.e.*, s. 63.

¹² Sandıkçı, *a.g.e.*, s. 63.

¹³ Sandıkçı, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁴ Muhammed Fadîl b. el-Fâtîmî eş-Şebîhî ez-Zerhûnî, *el-Fecru's-Satî ala's-Sahîhi'l- Câmi*, tahkik ve ta'lîk: Dr Abdü'l-Fettâh ez-Zinîffî, Mağrib: Mektebetü'r-Rüşd, ts. 1, 3.

Zeynelabidin hazretlerine dayandığı ifâde edilmektedir. Rivâyet ve dirâyette üstad birisi olduğu ve 54 eser yazdığı da zikredilmiştir.¹⁵

Son dönemde Buhârî'yi şerh eden Muhammed Enver Şah b. Muazzam Şah Keşmîrî'nin (1292-1352/1875-1933) *Feyzü'l-Barî alâ Sahîhi'l-Buhârî* adlı eseri de son derece önemlidir. Deccâl ile alakalı ilginç yorumları tespit ettiğimiz bu eser, söz konusu bu yorumlar açısından orijinallik arz etmektedir.

Ayrıca Kamil Miras, Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatîf Zebidî'nin (893/1488) Buhârî üzerine yaptığı muhtasarına yazdığı *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi* adlı eserden de istifâde ettik.

Buhârî üzerine yapılan son yıllardaki şerh çalışmalarına bir başka örnek ise Hamza Muhammed Kasım'ın Buhârî üzerine yaptığı kendi muhtasarının şerhidir. Eserin ismi *Menâru'l-Kârî fî Şerhi Muhtasarı Sahîhi'l-Buhârî*'dir. Güncel yorumlara dikkat çekip çekmediğini tesbit etmek için bu çalışmayı da inceledik.

2- Mahtût Olanlar

Bu bölümde bizim tespitlerimize göre henüz matbû hale getirilmemiş bazı mahtût eserlerden istifâde etmeye çalıştık. Bu şerhleri incelerken metodumuz ya Deccâl hadîslerinin yoğunlukta olduğu Fiten bölümünün yorumlarını ya da Deccâl hadîsinin ilk geçtiği yerdeki yorumları tespit etmek olmuştur. Kısaca bu eserler hakkında da bilgi vermek istiyoruz.

Müslim'in *Sahîh*'i üzerine yazdığı şerh ile meşhur olan büyük hadîs âlimi İmam Nevevî (631-676/1233-1277) Buhârî'nin *Sahîh*'ine de şerh yazmaya niyetlenmiş, ancak ömrü vefâ etmediği için bu şerhini ikmâl etmeye muvaffak olamamıştır.¹⁶ Kitabı'l-İmân'a kadar yazılmış bu şerhin yazma nüshasını inceledik.¹⁷

Afifüddin Ebû Sa'd, Saîd b. Mes'ud b. Muhammed el-Kâzerûnî'nin (727-785/1327-1383) *Şerh-u Sahîhi'l-Buhârî* adlı şerhinden de istifâde ettik. Tespitlerimize göre

¹⁵ Sandıkçı, *a.g.e.*, s. 83.

¹⁶ Kandemir, Yaşar, "Nevevî" *DİA*, XXXIII, 47 ; Sandıkçı, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁷ Kılıç Ali Paşa, nr: 243.

Süleymaniye Kütüphanesinde tek yazma nüshasını bulabildiğimiz¹⁸ bu şerh Deccâl'le alakalı yorumlara yer vermiştir. Bu yorumlar daha ziyade Fiten bölümünün şerhinde geçmektedir. Bizim incelediğimiz şerh eksik olup dua kitabı (bölüm) ile başlamakta ve son kısmında râvi isimlerinin incelendiği bir bölüm bulunmaktadır.

Ebu'l-fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ömer b. Raslan el-*Bulânî'nin* (763-824/1362-1421) el- *İfhâm li mâ fi Sahîhi'l-Buhârî mine 'l-İbhâm* adlı Buhârî üzerine yaptığı kısa şerhin yazma nüshasını da inceledik.¹⁹

İbnü'd-Demâmîni ya da Demâmîni²⁰ diye tanınan ve arap dili ve edebiyatı alanında önemli bir alim olan Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Ebî bekr b. Ömer el-Mahzûmî el-İskenderî'de (763-827/1362-1424) Buhârî üzerine *El-Mesâbîh 'ale'l-Câmi'i's-sahih* adlı bir çalışma yazmıştır.²¹ İbnü'd-Demâmîni bu şerhi Hint Meliklerinden Sultan Ahmet Şah b. Muhammed b. Muzaffer'in isteği üzerine kaleme almıştır.²² Eski nüshalarından birinin sonunda ise bu eserin Yemen'in Zebîd şehrinde tamamlandığı şeklinde bilginin olduğu zikredilmektedir.²³

Osmanlı padişahlarından Fatih Sultan Mehmet Han devrinin önde gelen âlimlerinden ve Sultan Fatih'in de hocası olan Molla Gürânî lakabı ile meşhur Şemsüddin Ahmed b. İsmail b. Osman el-Gürânî'nin (813-893/1410-1488) *el-Kevseru'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdisi'l-Buhârî* isimli muazzam şerhi de tezimiz için oldukça önemli istifâde kaynaklarından olmuştur. Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüshaları bulunan (Ayasofya, nr: 686; Fatih, nr: 946-947; Rağıp Paşa, nr: 297; Hamîdiye, nr: 300.) bu şerh, yazma nüshalar içerisinde en çok istifâde ettiğimiz çalışma olmuştur. Dönemin ilmi kültürünü ve Osmanlı döneminin ilmi seviyesini yansıtmaları bakımından da bu eser ayrıca pek değerlidir.

Hadîs ilminin meşhur âlimlerinden olan İmam Suyûtî'nin talebesi olan, Şâfi fakihlerinden²⁴ Şemseddin, Muhammed b. Ömer b. Ahmed es-Sefîrî el-Halebî'nin 877-956/ 1473-1549) *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* adlı şerhinin de Süleymaniye Kütüphanesinde

¹⁸ Süleymaniye Ktp, Hz. Nâsuh Dergâhı, nr: 035.

¹⁹ Ayasofya, nr: 679-001; Velîyüddin Efendî, nr: 480.

²⁰ Hayatı ile alakalı kısaca bilgi almak için bkz. Özbeklikçi, M. Reşit, "İbnü'd-Demâmîni", *DİA*, XXI, 10-11.

²¹ Hacı Selim Ağa Ktp, nr: 192; Süleymaniye Ktp, Fatih, nr: 945; Lâleli nr: 533.

²² Sandıkçı, *a.g.e.*, s. 46.

²³ Özbeklikçi, M. Reşit, "İbnü'd-Demâmîni", *DİA*, s. 11.

²⁴ Sandıkçı, *a.g.e.*, s. 67.

mevcut bulunanyazma nüshasını (Kılıç Ali Paşa, nr: 229.) incelemek süretiyle konumuzla alakalı yorumları tespit etmeye çalıştık.

İstanbul Kütüphanelerinde birçok yazma nüshası bulunan Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Amâsî'nin (1085- 1167, 1674-1754) Buhârî üzerine yazdığı *Necâhu'l-Kârî Şerh-u Sahîhi'l-Buhârî* adlı şerhini de inceledik.

Ebu'l-Hasan Seyyid Ali b. Süleyman ed-Dımnâtî, el-Bacmâvî, el-Mağribî'nin(1234-1306/1819-1888) *Ruhu't-Tevşih Ala Sahîhi'l-Buhârî* adında yazma nüshası bulunan Suyûtî'nin Buhârî üzerine yazdığı et-Tevşih adlı şerhin muhtasarı da güzel bir eserdir.²⁵

el-Abbâsî, Abdurrahman b. Abdurrahman b. Ahmed el-Mısırî eş-Şâfi'ye (867-963/1463-1556) nisbet edilen *Feydu'l-bâri fi Şerhi'l-Buhârî* isimli şerhi de istifade ettiğimiz kaynaklar arasındadır.²⁶ Müellif şerhinde ilk olarak kitap (bölüm) zikretmiş daha sonra yeni bir bölüm açarak ilgili hadislerin yorumunu yapmıştır.

Abdullah b. Salih b. Muhammed el-Basrî'nin (1048-1135/1638-1723) *ez-Ziyâü's-Sâri ala Sahîhi'l-Buhârî* adlı şerhinin yazma nüshasını da inceledik.²⁷ Söz konusu bu şerh tespitlerimize göre Buhârî'nin tamamını değil sadece ilk kısımlarının şerhini içermektedir. Bu sebeple Deccâl'le alakalı sadece kısa tanım ve bilgi vermektedir.

Mahtût nüshasını gördüğümüz Muhammed b. Seyyid Mustafa b. Nureddin es-Sehâvî ed-Dusukî el-Ezherî en-Nakşibendî'nin(?) *El-Bedru'l-Munîr es-Sârî Şerhu'l-Buhârî*²⁸ ve Abdulkadir Rehâvî'nin (?) *Şerhu Kit'atin min Sahîhi'l-Buhârî* isimli şerhlerini de inceledik.²⁹

²⁵ Süleymaniye Ktp, H. Hüsnü Paşa, nr: 178.

²⁶ Yazma Nüsha için bkz. Süleymaniye Ktp, Hamîdiye, nr: 298-299. Ragıp Paşa koleksiyonunda *Feydu'l-Bâri fi Şerh Garîb-i Sahîhi'l-Buhârî* isminde kayıtlı (298-299) iki yazma nüshası daha vardır.

²⁷ Süleymaniye Ktp, Veliyüddin Efendi, nr: 596-597-598. H. Hüsnü paşa, nr: 234-001.

²⁸ Özel, nr: 269-270-271-272. Bu nüshaların her biri eserin farklı bir bölümünü içermektedir.

²⁹ Süleymaniye Ktp, Bağdatlı Vehbi Efendi, nr:270.

B-DECCÂL KONUSUNA YER VEREN ÇALIŞMALAR

Deccâl konusu ile alakalı tesbitlerimize göre Türkçe olarak yapılan en kapsamlı çalışma Zeki Sarıtoprak'ın "*İslâma Ve Diğer Dinlere Göre Deccâl*" adlı eseridir. Eser giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde kaynaklar, Deccâl ve mesîh kelimelerinin etimolojisi incelenmiştir. Birinci bölümde; İslâm'dan önceki dinlerde Mesîh ve Deccâl mefhumu işlenmiştir. İkinci bölümde; Kur'ân ve Sünnet'te Mesîh ve Deccâl anlayışına yer verilmiş, ayrıca bu bölümün sonunda Deccâl hadîsleri ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır. Son bölümde ise; kelam literatürüne göre Mesîh Deccâl ana başlığı altında, farklı fırkaların Deccâl anlayışlarına yer verilmiş ve Deccâl'in itikadi değeri üzerinde de durulmuştur. Eserin netice bölümü de konuyu özetlemektedir.

Cemmâlî diye bilinen Abdü'l-ğanî b. Abdi'l-vâhîd el-Makdîsî (600/1203) *Ahbâru'd-Deccâl* isimli eserinde Deccâl konusunu detaylıca ele almış ve bu eser üzerine tahkik yapan Zehebî de hadîslerin sıhhat derecesini incelemiştir.

Buhârî şârihlerinin de yer yer kendisinden nakilde bulunduğu Kurtubî'nin (671/1272) *et-Tezkira* adlı eseri bu konuda önemli bir boşluğu doldurmaktadır. İbn Kesir'in (774/1372) bu konu ile alakalı oldukça istifadeye medar eserleri vardır. *el-Mesîhû'd-Deccâl: Menbau'l-Küfr ve'd-Dalâl ve Yenbiü'l-Fiten ve'l-Evcâl, en-Nihâye fi'l-Fiten ve'l-Melâhim, el-Fiten ve'l-melâhim: el-Vâkıa fi âhiri'z-zamân ve Alâmâtü yevmi'l-kıyâme* adlı eserleri bu alanda önemli bir boşluğu dolduracak mahiyettedir.

Ayrıca kıyâmet alâmetlerini üç bölümde inceleyen el-Berzencî'nin (1103/1691) *el-İş'a'a fi-esrâti's-Sâ'a* adlı eseri de oldukça önemlidir. Bu eseri Muhammed Zekerîya el-Kandehlevî yayına hazırlamış ve bir de mukaddime yazmıştır.

es-Sefarînî'nin (1188/1774) te'lif ettiği *Buhûr'uz-Zâhire fi Ulûmi'l-Âhire* adlı eserinde son derece önemli bir çalışmadır. Müellif iki cilt olan kitabında kıyâmet öncesi vuku bulacak hadîseler ve âhîret âlemine ilişkin konuları bölüm bölüm incelemektedir. Deccâl konusu ise uzunca bir bölümde ele alınmıştır.

Şevkânî (1250/ 1834) *et-Tavdîh* adlı eserinde Deccâl meselesini işlemiş, ancak yeni bir yorum getirmemiştir. Ayrıca Muhammed Sıddık Han'da (1307/ 1890) *el-İzâa* adlı eserin de yeni bir yorum getirmemiş, sadece Deccâl'le ilgili hadisleri bir araya getirmiştir.

Kendisi eserin yazmaktaki gayesinin hadisleri her türlü şâibeden korumak olduğunu ifâde etmiştir.³⁰ Ayrıca ona göre Deccâl'le alakalı hadisler tevatür derecesine ulaşmıştır.³¹

Ondördüncü asrın meşhur âlimlerinden, geride Buhârî üzerine yazdığı şerhine de temas ettiğimiz Muhammed Enver Şâh Keşmirî'nin (1325/1907) *et-Tasrîh* adlı eseri de son derece önemlidir. Yazar konu ile alakalı hadisleri toplamış ve bazı tahlillerde bulunmuştur.

Zâhid el-Kevserî (1371/1952) *Nazra Âbire* adlı eserin de Hz. İsa'nın nuzûlü ve ref'i ve Deccâl'i öldürmesi ile alakalı yapılan tenkitlere cevap vermiş, özellikle Mahmut Şeltût'a reddiyede bulunmuştur. Muhammed Halil Herras da *Faslü'l-Makâl fî Ref'i İsa (a.s) Hayyen ve Nüzûlihî ve Katlihi'd-Deccâl* adlı eserin de, ilk olarak konu ile alakalı rivâyetleri incelemiş, daha sonra Reşit Rıza ve Mahmut Şeltût'a reddiyede bulunmuştur.

Ayrıca son dönem müelliflerinden Saîd Eyyüb'ün, (1991/1411) *Akidetü'l-Mesîhi'd-Deccâl fî'l-Edyân ve İbtılaâtü'l-ümem; Tekmile fî't-Tarîk İle'l-Mesîh ed-Deccâl ve'l-Mehdi ve'l-muntazâr fî'l-Yahûdîyye ve'l-Mesîhiyye ve'l-İslâm* adlı iki eseri de önemlidir. Ayrıca bu son eser Fatih M. Albayrak tarafından *Deccâl Komplosu* adıyla dilimize kazandırılmıştır.

Yine son dönemde yazılan Muhammed Selâme Cebr'in *Eşrâtü's-Sâa ve Eşrâruhu* adlı eseri de son derece ilginç yorumların olduğu bir çalışmadır. Müellif bu eserinde kıyâmet alâmetlerini belirli bir tasnife tabi tutup incelemiştir. Deccâl'le alakalı bazı âlimlerin görüşlerine de yer verilmiştir. Eserde yer yer isnad tahlilinin olması esere ayrı bir güzellik katmıştır. Ayrıca Mustafa Abdülkadir Ata'nın *el-Mesîh İsa (a.s): Nüzûlihî Âhire'z-Zamân ve Kıtâlihî li'd-Deccâl* adlı eseri de benzer metotla yazılmış bir çalışmadır. Bu eserde ilk olarak konu ile alakalı rivâyetlere yer verilmiş, daha sonra âlimlerin konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir.

Muhammed Esed, *et-Tarîk İlâ Mekke* adlı eserinde Deccâl'e ilginç yorumlar getirmiştir. Cahit Koytak tarafından *Mekkeye Giden Yol* diye tercüme edilen bu eserde Deccâl'le ilgili bir bölüm vardır. Bu kısımda Muhammed Esed'in Deccâl'e getirdiği yorum oldukça dikkat çekicidir. Ona göre, Deccâl'e ait zikredilen bütün vasıflar Avrupa medeniyetine uygun düşmektedir. Esed, Avrupa medeniyetinin maddi ciheti görüp ruh ve

³⁰ Muhammed Sıddık Hasan Hân, Ebü't-Tayyib Muhammed el-Kinnevcî, *el-İzâa limâ Kâne ve Mâ Yekûnu Beyne Yedeyi's-Sâ'a*, Beyrut: Dâr-u İbn Hazm, 1421/2000. s. 41.

³¹ Muhammed Sıddık Han, *a.g.e.*, s.188.

manaya önem vermediğini, geliştirdiği teknolojik imkânlarla uzun mesafeleri kısa zamanda kat ettiğini, yağmur yağdırıp bitki yeşerttiğini ve yerin derinliklerinden madenleri çıkardığını söylemiştir. Ayrıca insanlığın gözünü boyayan bu medeniyetin bazıları tarafından ilah telakki edildiğine de vurgu yapmıştır.³²

Saîd Nursi ise *Şualar* adlı eserinde Deccâl meselesine ayrı bir bölüm tahsis etmiş ve konuyu ele almıştır. Saîd Nursi bu risalesinde imanın temel prensiplerinden sayılmayan geleceğe ait olan bazı hadîselerin (Deccâl gibi) Allah Resulü (s.a)’ne icmâli bir şekilde bildirildiğini ve Allah Resulü (s.a)’nünde bu hususları kendi belağatıyla imtihan sırrına uygun bir şekilde tasvir ve tafsil ettiğini ifâde etmiş ve Deccâl konusunda rivâyet edilen bazı hadîslerin gerçeğe uygun düşmemesinin sebebinin bu teşbihlerin gerçek zannedilmesi olduğuna dikkat çekmiştir. Ona göre Allah Resûlü (s.a) iki Deccâl’den bahsetmiş, birisi İslâm’da zuhur edecek küçük Deccâl, diğeri ise Hıristiyanlık dünyasında zuhur edecek büyük Deccâldir. İslâm dünyasında çıkacak olan Deccâl’in adı Süfyandır. Nifak perdesi altında hareket edecek ve Allah Resûlü (s.a)’nın nübüvvetini inkâr edecek İslâm şariatini tahribe çalışacaktır. Büyük Deccâl ise Hıristiyanlık dünyasından ortaya çıkacak materyalizm felsefesinden doğan nemrutlaşmış bir akımdır ki ulûhiyeti inkar edecek hale gelecektir.³³

Selman Kuzu’nun *Mehdi-Mesîh-Deccâl* adlı kitabı da bu alanda ülkemizde yapılan akademik çalışmalara örnek gösterilebilir. Yazar, eserin üçüncü bölümünde Deccâl-Hz. İsa Mehdi münasebetini incelemiştir. Ayhan Tekineş’in *Âhirzamân ve Kıyâmet Alâmetleri* adlı kitabı da Deccâl’e yer veren çalışmalardandır. Deccâl hadîslerinin anlaşılması açısından Muhittin Uysal’ın *Fiten Hadîslerinde Üslup ve Dil Özellikleri* adlı çalışmasından istifâde edilebilir.

İhsan Yeğen tarafından Erciyes ünv. İlahiyat Fakültesinde “Deccâl ile İle İlgili Hadîsler Ve Değerlendirmesi” isminde Deccâl hadislerinin değerlendirildiği bir yüksek lisans tezi ve İbn Sayyâd’la ilgili Yasin Tamgüç’ün “*İbn Sayyâd Hakkındaki Hadîslerin Değerlendirilmesi*” adlı çalışması da konu ile alakalı ülkemizde yapılan bazı akademik çalışmalara örnek verilebilir.

³² Bkz. Esed, Muhammed, *Mekkeye Giden Yol*, ter: Cahit Koytak, İstanbul: İnsan Yayınları, 1998. s. 321-351.

³³ Bkz. Saîd Nursî, *Şualar*, İstanbul: Çeltut Matbaası, 1960. s. 486-497

BİRİNCİ BÖLÜM

DECCÂL KAVRAMI VE İLAHÎ DİNLERDE DECCÂL

I-DECCÂL KAVRAMI VE TARİHİ GELİŞİMİ

A-DECCÂL KAVRAMI

Deccâl kelimesinin masdarı “decl” dir. Halil b. Ahmed “decl “ masdarının “deveyi katranla çokca yağlamak” manasına geldiğini ifâde eder. “Deccâl”i ise “yalancı Mesîh”, “büyüsü ve yalanları ile hakkı batıl ile karıştıran”, “ümmetin sonunda çıkacak bir Yahûdî” şeklinde tanımlar.³⁴ Bu tanım aslında kendinden sonrakiler için bir çıkış noktası olmuş, temelde Deccâl’in en temel özelliği bu manada özetlenmiştir. Bir başka ifâde ile Deccâl kelimesi “yalancı”³⁵ manasına gelmekte olup yalan söyleyen herkese Deccâl denilebilir.³⁶ Ayrıca Deccâl ulûhiyet iddia etmesi, insanları küfrü ile kandırması ve kendisine tâbi olanların çok olması sebebiyle yeryüzünü kaplaması gibi sebeplerden dolayı bu şekilde isimlendirilmiştir.³⁷ Deccâl kelimesinin “ata katran sürmek, altını yaldızlamak” manasında olduğu ifâde edildiğine göre o takdirde Deccâl tıpkı katranın cismi kuşattığı gibi küfrü ve yalanı ile yeryüzünü kuşatacaktır.³⁸ Bir nehir ismi olan “Dicle” kelimesi de Deccâl kelimesi ile aynı kalıptan türemiştir. Nasıl ki Dicle nehri suyunun bolluğu ile birçok yere ulaşmıştır, aynı şekilde yalan ve hilesi ile bilinen Deccâl de yeryüzünü kaplayacaktır.³⁹ Kelime manası itibariyle “decl” masdarının sihir yapmak manasına da geldiği ifâde edilmiştir.⁴⁰ Deccâl’e tâbi olacak kimselerin çokluğundan hareketle, şiddetli kalabalığı

³⁴ el-Ferâhidî, Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn Müretteben alâ Hurûfi’l-Mu’cem*, tahkik: Abdu’l-humeyd el-Hindâvî, Beyrut: Darû’l-kütubu’l-ilmiyye, 2003. II, 9; bkz, Ebû’l-Fadl Cemâlüddin Muhammed el-İfrîkî İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Beyrut: Dâr-u Sâdır, ts. “Deccâl” mad. XI, 236.

³⁵ Abdu’l-Müteâl Muhammed el-Cebrî, *Garibu Kelimâti Sahîhi’l-Buhârî*, Newyork, 1412/ 1992. S. 147.

³⁶ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî, *Tehzîbu’l-luga*, tahkik: Abdü’s-selâm Muhammed Hasan, Kâhire: ed-Dârü’l-Mısriyye li’t-Te’lif ve’t-Terceme, 1384/1964. X, 653; Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu’l-luğati ve Sihâhu’l-Arabîyye*, tahkik: Ahmed Abdu’l-Gafûr Attâr, Kâhire: Daru’l-ilmi li’l-Melayîn, 1984. IV, 1695.

³⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, “Deccâl” mad. XI, 236; Zebîdî, Muhibbuddîn Muhammed Murtedâ b. Muhammed el-Hüseynî, *Tâcu’l-arûs min Cevâhiri’l-Kâmus*, tahkik: Ali eş-Şir’î, Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1414/1994. XIV, 228; Ali el-Kârî, Ebû’l-Hasen Nureddîn Ali b. Sultân Muhammed, *Mirkâtü’l-mefâtîh Şerh’u mişkâti’l-mesâbîh*, tahkik: Cemâl Aytânî, Beyrut: Dârü’l-Fikr, Dârü’l-kütübî’l-ilmiye, 1422/2001. X, 43.

³⁸ Zebîdî, *a.g.e.*, XIV, 228; Kâdî Ebî’l-fadl İyaz b. Musa b. İyaz el-Yahsûbî el-Mâlikî, *Meşâriku’l-envâr alâ Sihâhi’l-âsâr*, Dârü’n-neşr: Mektebetü’l-atîka, Dârü’t-türâs, ts. I, 254.

³⁹ Ebû Hasan Ahmed b. Fâris b. Zekeriya, *Mu’cem Makâyîsu’l- Luğât*, tahkik: Abdü’s-selâm Muhammed Harun, Beyrut: Daru’l- Cîl, 1991. II, 330; Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Muri Nevevî, *Tehzîbü’l-esmâ ve’l-luğât*, I. Baskı, tahkik: Mektebü’l-buhûs ve’d-dirâse, Beyrut: Dârü’l-fikr, 1996. III, 102–103.

⁴⁰ Hafız Zeyned-dîn Abdü’r-raûf el-Münâvî, *et-Teyisr bi Şerhi’l-Câmiis-Sağîr*, Riyad: Dârü’n-neşr, Mektebetü’l-İmâmî’s-Şâfi, 1408- 1998. I, 286.

ifâde etmek için “rufkatün deccâletün” tâbiri kullanılır.⁴¹ Deccâl’in ismi fâil kalıbında isimlendirilmiş olması da onun en temel özeliği olan yalancılığının ne derece şiddetli olacağına bir başka delildir.⁴² Ahter-i Kebîr’de ise Deccâl’in, “kılıç kabzası” ve “yalancı” manasında olduğu yazılıdır.⁴³

Hak ile batılı karıştırma (mümevvi) Deccâl’e ait çok önemli bir özelliği yansıtmaktadır.⁴⁴ Öyleki İbn Faluveyh şöyle demiştir: İbn Amr’dan daha güzel Deccâl’i tarif eden yoktur. Onun tarifine göre Deccâl: Mümevvi (hak ile batılı birbirine karıştıran) ve sözü süsleyip batılı hak gösteren manasına gelmektedir.⁴⁵

Deccâl kelimesinin çoğulu “Deccâlûn”⁴⁶ ve “Decâcîle”dir.⁴⁷ Zebîdî, bu kelimenin cemisinin “Deccâlûn” olduğunu “Decâcîle” şeklinde cemi yapmanın kıyasa aykırı olduğunu ifâde etmiştir.⁴⁸ Müncid yazarı ise “Deccâl” kelimesinin cemîsini “Deccâlûn” ve “Decâcîle” şeklinde zikretmiştir.⁴⁹

Sarıtoprak’ın tespitlerine göre Süryanice luğatlarda da “Deccâl” kelimesi yer almaktadır. Yeni Ahit’in Süryanice tercümelerinde Deccâl kelimesi “daggal” ve “mesîha daggala” şeklinde kullanılmıştır. Arapça tercümelerinde ise “musehâu Deccâlun” ve “el-mesîhu’d-Deccâl” şeklinde geçtiğini tespit eden Sarıtoprak Matta’daki ibârenin Latince tercümesinde yalancı mesîh manasında “pseude-christ” tâbirinin kullanıldığını zikretmiştir.⁵⁰

⁴¹ Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *Esâsü'l-belâğa*, Dârü'n-neşr: Dârü'l-fikr, 1399/ 1979. s.183.

⁴² Ebü's-Saâdet Mecduddîn Mübârek b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, tahkik: Tâhir Ahmed Zâvî, Mahmûd Muhammed Tanâhî. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1963. II, 102; Muhammed Abdür-raûf el-Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmiis-sağîr*, Beyrut: Dâru Kutübü'l-İlmiye, 1415/ 1994. II, 157.

⁴³ Hacı Ahmet Hulûsî ve Mustafa Derviş Şerkâsî, *Ahter-i Kebîr*, İstanbul: Matbaâ Âmir, 1310. I, 300.

⁴⁴ Kâdî İyaz, *a.g.e.*, I, 254; Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Fâik fî garîbi'l-hadîs*, tahkik: Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Ali Muhammed Becâvî, 2. bs. Kâhire: İsa el-Bâbî el-Halebî, 1971. I, 412; Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mukrî el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr fî Garîbi Şerhi'l-Kebîr li'r-Râfiî*, Beyrut: Dârü'n-neşr, el-Mektebe İlmiye, ts. I, 189.

⁴⁵ Asım Efendi, Ahmed, *Kamus Tercümesi*, İstanbul, 1305. III, 1291.

⁴⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XI, 236; Ezherî, *a.g.e.*, X, 653.

⁴⁷ Cübeyr Mes'ûd, *er-Râid Mu'cem Luğavî Asrî*, Beyrut: Daru'l-ilm li'l-Melayîn, 1986. I, 660.

⁴⁸ Zebîdî, *a.g.e.*, XIV, 228.

⁴⁹ Maluf Luwis, *el-Muncid fî'l luğât*, Tahran: İntişârâtü İslâm, 1383. s. 207.

⁵⁰ Zeki Sarıtoprak, *İslâm ve Diğer Dinlere Göre Deccâl*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1992. s.21.

Ayrıca Deccâl kavramı hadîs ilminde, hadis uydurmayı meslek haline getiren yalancı râvileri ifâde etmek için kullanılan birinci dereceden bir cerh lafzıdır. Bu sebeple Deccâl lafzı ile cerh edilen bir kimsenin rivâyet ettiği hadîs hiçbir şekilde kullanılmaz.⁵¹

Deccâl'i âhir zaman da zuhur edeceği haber verilen Mehdî ile mukayese ederek şu şekilde tanımlayanlarda olmuştur: Mehdî hayrın babası, Deccâl şerrin babasıdır. Mehdî Hz İdrîs'in kılıcı, Deccâl ise şeytanın kılıcıdır. Mehdî âşıkların sevgilisi, Deccâl ise fâsıkların sevgilisidir.⁵² Gazzalî, âhiret âleminde yüz çeviren ve dünyaya meyl eden kimselerin nebiler sıddıklar yoluna değil de Deccâl'in yoluna tâbi olacaklarını ifâde etmiştir.⁵³ Bu sebeple onun fitnesi, Allah ile kul arasındaki en büyük engellerden birisidir.

Özetle arapça asıllı olduğu anlaşılan Deccâl kelimesinin sözlüklerde birden çok anlamına vurgu yapılsa da bu kelimenin en temel manası yalancı ve hak ile batılı birbirine karıştıran şeklindeki anlamıdır. Âhir zamanda zuhur edecek ve ulûhiyet iddia edecek Deccâl'in bu şekilde isimlendirilmesi de son derece yerindedir.

B-DECCÂL KELİMESİ İLE İLGİLİ DİĞER KAVRAMLAR

1- Mesîh Kavramı

Deccâl'le ilgili hadîslerden anlaşıldığına göre Mesîh kelimesi hem Hz İsa hem de Deccâl için kullanılmaktadır. Bu sebeple kısaca Mesîh kelimesinin etimolojisini incelemek istiyoruz.

Halil b. Ahmed, "Mesîh" kelimesinin yüzünün bir tarafında kaşı ve gözü olmayan kimse için kullanıldığını ve bunun Deccâl'e ait bir sıfat olduğunu zikretmiştir.⁵⁴ Şaşı (a'ver) manasına gelen bu kelime sözlük müellifleri tarafından da Deccâl'in ismi olarak yorumlanmıştır.⁵⁵ Asmaî; "Mesîh" in gümüşten bir parça, İsa (a.s), yalancı, Deccâl ve ter

⁵¹ Âşıkkutlu, Emin "Deccâl ", *DîA*, IX, 72; Abdullah Aydın, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, İstanbul: Hadisevi, 2006. s.70.

⁵² el-Münâvî, *a.g.e.*, VI, 362.

⁵³ Muhammed b. Muhammed el-Gazzalî Ebû Hâmid, *İhyâu Ulûmid-dîn*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1983, III, 391.

⁵⁴ el-Ferâhidî, *a.g.e.*, IV, 139.

⁵⁵ Ezherî, *a.g.e.*, IV, 348.

manalarına geldiğini zikreder ve Mesîh kelimesinin iştikak ettiği m-s-h- fiilinin aynı zamanda aşırı cima yapmak ve katletmek manalarına da geldiğini ifâde etmiştir.⁵⁶

Hiz. İsa'ya Mesîh denilmesi, onun yeryüzünde çok seyahat etmesinden kaynaklanması da muhtemeldir.⁵⁷ Hiz İsa devrinde meşşâun (yani yürüyenler) şeklinde isimlendirilmiş bir zümrenin olması da bu görüşü destekler.⁵⁸ Buradan hareketle bu kelimenin aslının "meşîha" olduğunu⁵⁹ ve daha sonra Arapçaya idhal edildiğini söylemek mümkün görülmektedir. Bazı âlimlerin bu kelimenin aslının Süryanice'de kullanılan "meşîha" olduğunu ifâde etmeleride bunu teyit eder.⁶⁰

Ayrıca bu kelimenin Arapça asıllı olup "يسخ - سح" ya da "يسخ - مسخ" fiillerinden türediğini ifâde eden âlimlerde vardır. Onlara göre bu kalıptan türeyen Mesîh kelimesi diğerine göre seyahat cihetiyle daha genel manadadır. Birisi bütün yeryüzünü dolaşmak manasına gelirken diğeri bütün şehirleri dolaşmak manasındadır. Ancak her ikisinin de ortak anlamı seyahattir. Deccâl'de kısa sürede yeryüzünde birçok yere ulaşacağından dolayı bu şekilde isimlendirilmiştir.⁶¹ Reşit Rıza ise bu kelimenin Arapça المسخ-mesh-masdarından türemiş olduğu iddiasını kabul etmemiş, bu kelimenin İbrânicede aslı kralların lakabı olan "meşîha" kelimesinden muarreb olduğunu ifâde etmiştir.⁶²

Mutlak manada Mesîh denildiği zaman maksud olunan Hiz. İsa (a.s)'dır. Hiz. İsa'nın Mesîh diye isimlendirilmesi, bereketle donatılmış olması, yeryüzünde çok yürümesi, yaralı ve şifaya muhtaç kimselere dokunuşuyla onların sıhhate kavuşmalarında bir vesile olmasındandır.⁶³ *Besâir*'deki beyana göre ise, Mesîh kelimesi saçıdan omuza düşen kakhûl ve perçem manasına gelmektedir. Hiz İsa âhir zamanda geleceği için bu şekilde isimlendirilmiştir.⁶⁴ Ayrıca "المسح" -mesh- kelimesi "bir şeyin izini yok etmek" manasına da gelmektedir.⁶⁵ Buna göre "Mesîh" kelimesi Hiz. İsa (a.s) için kullanıldığında

⁵⁶ Cevherî, *a.g.e.*, I, 404.

⁵⁷ Muhammed el-Cebrî, *a.g.e.*, s. 397.

⁵⁸ Râgıp el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986. s.710

⁵⁹ Muhammed el-Cebrî, *a.g.e.*, s. 397.

⁶⁰ Zebîdî, *a.g.e.*, IV, 206; İbn Manzûr, *a.g.e.*, II, 594.

⁶¹ Zebîdî, *a.g.e.*, IV, 206; İbn Manzûr *a.g.e.*, II, 594.

⁶² Muhammed Reşit Rıza, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Hakîm, Tefsîrû'l-Menâr*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts. III, 305.

⁶³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, II, 594; Hacı Ahmet Hulusî ve Mustafa Derviş Serkâsî, *a.g.e.*, II, 296.

⁶⁴ Firûzâbâdî, *Mecdü'd-dîn Muhammad. b. Ya'kûb, Besâir'û Zev'it-Temyîz fî Letâifi'l- Kitâbi'l-Azîz*, tahkik: Muhammed Ali Neccâr, Beyrut: el-Mektebe ilmiye, ts. IV, 500; Muhammed el-Cebrî, *a.g.e.*, s. 397.

⁶⁵ Abdülhamîd Hindâvî, *Câmiü'l-Beyân fî Müfredâtî'l-Kur'ân*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1428/2007. II, 844.

kendisinden şer, hırs, kötü ahlak ve cehaletten kaynaklanan kötü alışkanlıklar giderilmiş; Deccâl için kullanıldığında ise güzel ahlak, hilm ve ilimden kaynaklanan her türlü güzel davranışlar kendisinden giderilmiştir manasına gelmektedir.⁶⁶

İbn Manzur, Mesîh kelimesini ezdaddan kabul etmiş, bu kelimenin “mübarek ve güzel bir surette yarattı” manasına geldiği gibi “kötü ve uğursuz bir şekilde yarattı” manalarına da geldiğini söylemiştir.⁶⁷ Ayrıca bu kelime (الصَّدِيقُ) sıddık manasına geldiği gibi⁶⁸ (الدَّلِيلُ) dillîl manasına da gelmektedir.⁶⁹ Bu sebeple bu kelime hem Hz İsa, hem de Deccâl için kullanılabilir.⁷⁰ Mesih kelimesini, Hz İsa ve Deccâl için kullanırken, aralarını ayırt etmek için kelimenin sonunu خاء (ha) harfi ile okumanın gereksiz olduğu ifade edilmiştir.⁷¹ Keşmirî Deccâl ortaya çıktığı zaman yandaşlarının onu Mesîhu'l-mübarek, Hz İsa indiği zaman ise onu Mesîhu'd-delâle kabul edeceklerine dikkat çekmiş ve bundan dolayı bu kelimenin her ikisi için ortak bir kullanım olduğunu ifade etmiştir.⁷²

Hadîslerde “Mesîh b. Meryem” şeklinde Hz İsa için kullanılan⁷³ “Mesîh” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de olumlu anlamda, tek başına⁷⁴ ve Hz İsa’nın sıfatı olarak kullanılmıştır.⁷⁵ Ancak her iki kullanım ile de Hz İsa murad edilmiştir. İbn Hacer, Kastallânî, Şebihî, el-Keşmirî gibi şârihler, hadîslerde bu kelimenin tek başına Deccâl için kullanılmadığını, Mesîh kelimesi, Deccâl için kullanıldığında mutlaka yanına Deccâl’e ait bir durumu ifade

⁶⁶ Abdülhamîd Hindâvî, *a.g.e.*, II, 844.

⁶⁷ İbn Manzûr *a.g.e.*, II, 594. Ayrıca bkz: Muhammed el-Cebrî, *a.g.e.*, s. 397.

⁶⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, II, 594; Ezherî, *a.g.e.*, IV, 348; Muhammed el-Cebrî, *a.g.e.*, s. 397.

⁶⁹ Firûzâbâdî, *a.g.e.*, IV, 502.

⁷⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, II, 594.

⁷¹ Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. Muhammed Meâfirî, İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, tahkik: Muhammed Abdülkadir Ata, Beyrut, Dârü'l-Fikr. I, 146.

⁷² Muhammed Enver Şâh b. Muazzam Şah Keşmirî, *Feyzü'l-Bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*, haş: Muhammed Bedr, Karaçi, Mektebetü'r-Reşîdiyye, ts. I, 182.

⁷³ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, tahkik: Şuayb Arnaût ve diğ. Müessetü'r-risâle, 1420/1999. VIII, 365, IX, 33, 389, X, 264. 469. XXIX, 173.

⁷⁴ en-Nisâ 4/172; el-Mâide 5/17,72-75; et-Tevbe 9/30-31.

⁷⁵ Al-i İmran 3/45; en-Nisa 4/157, 171.

eden bir kayıt düşüldüğünü ifâde etmişlerdir.⁷⁶ Bu sebeple Hz İsa “Mesîhü’l-Hüdâ” Deccâl ise “Mesîhü’d-Deccâl” dir.⁷⁷

Özetle söz konusu bu kelime hem Hz İsa (a.s) için hem de Deccâl için kullanılmaktadır. Ancak Deccâl için kullanıldığı zaman yanına bir kayıt düşülmektedir.

2- Fitne Kavramı

Deccâl’le alakalı hadîslerde dikkat çeken önemli hususlardan birisi hiç şüphesiz onun fitnesine vurgu yapılmış olmasıdır. Bu sebeple Deccâl’in fitnesini anlayabilmek için “fitne” kelimesini incelemenin yerinde olacağı kanaatini taşımaktayız.

İlk sözlük müelliflerinden olan Halil b. Ahmed fitne kelimesinin azab manasına geldiğini, ayrıca bir kişiye bağlanma manasını ifâde ederken de bu kelimenin kullanıldığını ifâde etmiştir.⁷⁸ Fitne kelimesi Allah’ın kullarını imtihan etmesi manasına da gelmektedir.⁷⁹ İnsanı imtihan edip onun günah işlemesine sebep olduğu için şeytana,⁸⁰ fitnesi ile kolayca erkeğin gönlünü çalan kadına ve insana hile yapıp ona zarar verdiği için hırsıza da fettan denilir.⁸¹

⁷⁶ Ahmed b. Ali b. Hacer, *El- Askalânî, Fethu’l- Bârî bi Şerh-i Sahihî’l- Buhârî*, tahkik: Şeyh Abdu’l-Aziz b. Abdillâh b. Bâz, Beyrut: Dârü’l- Fikr, 1996. II, 584; Şihâbüddîn Ebî’l-Abbâs Ahmed b. Mahmud eş-Şâfi el-Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî li Şerhi Sahihî’l-Buhârî*, tashih: Muhammed Abdü’l-azîz el-Hâlidî, Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1996. II, 493; Şebîhî, *a.g.e.*, III, 131; el-Keşmîrî, *Feyzü’l-Bârî*, I, 182; Muhammed b. Abdî’l-bâki b. Yusuf ez-Zürkânî, *Şerh’uz-Zürkânî ale’l-Muvattâ el-İmâm Mâlik*, Beyrut: Dârü’n-neşr, Dârü’l-kütübî’l-İlmiye, 1411. II, 54.

⁷⁷ İbn Mulakkın, Sirâcu’d-dîn Ebî Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed el-Ensârî eş-Şâfi, *et-Tavdîh li Şerhi’l-Câm’î’s-Sahîh*, tahkik: Vâil İmam Abdü’l-fettâh ve diğ., Katar: Daru’l-Felâh bi işrâfi Hâlid Mahmud Rabbat, 1429/2008, XIX, 563; İbnü’l-Arabi, *a.g.e.*, I, 146; İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ İmâd’ud-dîn İsmail b. Ömer, *el-Mesîhü’d-Deccâl: Menbaü’l-Küfr ve’d-Dalâl ve Yenbiü’l-Fiten ve’l-Evcâl*, tahkik: Ebû Muhammed Eşref b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm, Kâhire: Mektebetü’s-Sünne, 1996. s.9/145; eş-Şebîhî, *a.g.e.*, III, 131; Ebû’l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman Sehâvî, *el-Kanâa fî mâ Yahsenü’l-ihatâ min Eşrâtî’s-sâa*, tahkik: Muhammed b. Abdülvehhâb el-Âkil. Riyad, yy. 2002/1422 s. 8; es-Sefârîni, Ebû’l-Avn Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Sâlim, *el-Buhûru’z-Zâhire fî Ulûmi’l-Âhire*, tahkik: Muhammed İbrahim Şelebî Şuman, Kuveyt: Garâs li’n-Neşr, 1428/2007. I, 472; Ahmed Ebû’n-Nûr, *Senetu Nüzûli’l-Mesîh ve Senetâ Zuhûri’l-Mehdî ve’l-Mesîhü’d-Deccâl ez-Zamânü’l-bâkî Min Ömri Ümmeti’l-İslâm*, Kâhire: en-Nur li’n-Neşr, ts. s. 107; Muhammed Nâsîru’d-din el-Albânî, *Kıssatü’l-mesîhid-Deccâl ve Nuzûlihi İsa aleyhis salâtü ve’s-selâm ve katlihî iyyâhu*, Ürdün: Mektebe İslâmiyye, 1421, s. 16; Muhammed b. Ebî Nasr Fettûh b. Abdillâh b. Fettûh b. Humeyd b. Yasîl el-Ezdî el-Humeydî, *Tefsîru Garîbu mâ fî’s-Sahihayn el-Buhârî ve Müslim*, tahkik: Muhammed Saîd Abdî’l-azîz, Kâhire: Dârü’n-neşr, 1415-1995. I, 308.

⁷⁸ Ferâhidî, *a.g.e.*, IV, 139.

⁷⁹ el-Ferâhidî, *a.g.e.*, IV, 139; Zebîdî, *a.g.e.*, XVIII, 426-427.

⁸⁰ İbn Fâris. *a.g.e.*, IV, 472; Asım Efendî, *a.g.e.*, IV, 712.

⁸¹ Asım Efendî, *a.g.e.*, IV, 712.

Kullanım itibariyle bu kelime “kalitelisini kalitesiz olandan ayırt etmek için altının ateşe sokulması” manasına geldiği gibi, insanın ateşe sokulması da yine bu kelime ile ifâde edilmektedir.⁸² Dünya karşısında aşırı istekli olan ve onu elde etmeyi çok arzulayan kimseye “meftun” yani büyülenmiş denilmesi de son derece önemlidir.⁸³ Göğsün fitnesi vesvese, hayatın fitnesi doğru yoldan sapmak, ölümün fitnesi de kabirde sorgu suale çekilmektir.⁸⁴

Besair’de fitne kelimesinin Kur’ân’da on iki değişik manada kullanıldığı ifâde edilmiş ve bu manalar azab, şirk, küfür, günah, bela imtihan, başkalarına azab verme, savaş, ölmek, sıratı müstakimden alı koymak, hayret ve dalalet, özür beyan etme ve gaflete düşme şeklinde özetlenmiştir.⁸⁵ Fitne Allah tarafından gelirse buna imtihan denilir. Ancak fitnenin bir de insan tarafından gelmesi mevzu bahistir ki işte bu yukarıda zikredilen bazı sıfatları içermektedir. Fitnenin hak katından gelmesi elbette ki bir hikmete mebnidir. Ancak insanlar tarafından gelen fitne manasını taşıyan fiillerin -Allahın emri hariç- böyle bir manası yoktur.⁸⁶

Hadîs literatüründe kullanım açısından yaygın bir yeri olan bu kelime dini ve siyasi sebeplerle toplumda meydana gelen kargaşa, anarşi vs. gibi ümmetin birliğini tehdit eden her türlü tahrip edici hadiseleri ifâde etmek için kullanılır.⁸⁷ Deccâl’le ilgili hadîslerin genel itibari ile Fiten bölümünde (kitap) zikredilmesi de son derece önemlidir. Çünkü âhir zamanda kıyâmet öncesi vuku bulacak fitneler içerisinde Deccâl’in fitnesi son derece tehlikeli ve çetin olacaktır.

3- Melâhim Kavramı

Hadîs kitaplarında Deccâl’le ilgili hadîslerin Fiten ve melahim bölümlerinde geçmesi sebebiyle bu kelimenin de kavramsal yapısını incelemek isabetli olacaktır. Melahim, melhame kelimesinin cemisi olup l-h-m ف ح ل fiilinden türemiş bir masdardır. Söz konusu bu kelime Arapça’da fiil olarak bir işi sağlam yapmak, kemikten eti ayırmak,

⁸² Râğib el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 559; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 317-320.

⁸³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 318.

⁸⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 317-320.

⁸⁵ Firûzâbâdî, *a.g.e.*, IV, 167-169.

⁸⁶ Firûzâbâdî, *a.g.e.*, IV, 167-169.

⁸⁷ Çelebi, İlyas “Fiten ve Melâhim”, *DİA*, XIII, 149.

birisine et yedirmek, bir yerde bekleyip durmak, kırık bir nesneyi yapıştırmak,⁸⁸ isim olarak ise et, aralarında yakınlık olan hısımlık,⁸⁹ bir nesnenin içi ve özü, dokunulan elbisenin arkası,⁹⁰ sıfat olarak ise şişman, etli butlu manalarına gelmektedir.⁹¹ Çok et yediği ve eti çok sevdiği için “doğan” diye bilinen kuş türüne de “lâhım” denilir.⁹² Bu fiilin *لَحِمَ* şeklinde if’al babında kullanılan fiilini ise Halil b. Ahmed “et yığını haline gelinceye kadar insanları öldürdüm.” şeklinde izah ederek kelimenin öldürmek manasına geldiğini de vurgulamıştır.⁹³

Melhame kelimesi ise ağır zayıat ve şiddetli bozgunla sonuçlanan savaş,⁹⁴ fitne esnasında ortaya çıkan karışıklık, savaşın vuku bulduğu yer ve şiddetli çatışmanın olduğu yer manasında kullanılmıştır.⁹⁵

Melhame kelimesinin türediği fiilin “etli olmak” manasına gelmesi ile söz konusu bu ifâdenin bu kalıptan türemesi arasında da bir ilgi ve yakınlık kurulmuştur. Nasılki insan giydiği elbisesi ile eti sıkışarak iç içe giriyorsa aynen öyle söz konusu melhamede de insanlar bir karışıklığa düşecek ve birbirine gireceklerdir.⁹⁶

Hadîs kitaplarında fitne kelimesi ile beraber müstakil bir bölüme isim olarak kullanılarak dikkatleri çeken melhame kelimesi, İslâm toplumunda dini ve siyasi sebepler neticesinde ortaya çıkan her türlü sosyal kargaşa, ölümle sonuçlanan olay, kıyâmet öncesi zuhur edecek alâmetlerin beklenmesi gibi bir manada kullanılmaktadır.⁹⁷

Hulasa fitne kelimesi ile ortak mana da kullanılan melhame kelimesi Deccâl’in fitnesi ve ortaya çıktığı zaman ki karışıklıkları da ifâde etmektedir. Zira yeryüzünde benzeri görülmeyen bir fitne olacağı haber verilen Deccâl’in fitnesi, muhtemel savaşlara ve karışıklıklara sebep olacaktır.

⁸⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XII, 537; Asım Efendi, *a.g.e.*, IV, 478.

⁸⁹ el-Ferâhidî, *a.g.e.*, IV, 76.

⁹⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XII, 538; Asım Efendi, *a.g.e.*, IV, 478-79.

⁹¹ el-Ferâhidî, *a.g.e.*, IV, 76; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XII, 538; Asım Efendi, *a.g.e.*, IV, 478-79.

⁹² Asım Efendi, *a.g.e.*, IV, 479.

⁹³ el-Ferâhidî, *a.g.e.*, IV, 76.

⁹⁴ el-Ferâhidî, *a.g.e.*, IV, 76.

⁹⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XII, 537; Asım Efendi, *a.g.e.*, IV, 478.

⁹⁶ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XII, 537.

⁹⁷ Çelebi, İlyas, “Fiten ve Melâhim”, *DİA.*, XIII, 149.

C- TARİHİ GELİŞİMİ

Deccâl mefhumunun ilk olarak nerede ve nasıl ortaya çıktığını tespit etmek oldukça zordur. Ancak hayır ve şer şeklinde temsil edilen iki zıt kutbun tarih boyunca varlığı düşünüldüğünde, ismi konulmamış olsa bile fikir olarak bu mefhumun çok eskilere dayandığı söylenebilir. Zira Sarıtoprak, eski dönemlerde Yahûdî kaynaklarında Deccâl kavramının kullanıldığını tespit etmiştir.⁹⁸ Ayrıca bu mefhumun “Yalancı Mesîh” manasında “el-Mesîhu’d-Deccâl” şeklinde ilk defa Hristiyan kaynakları arasında Matta, Markos ve Luka İncillerinde geçtiğini ancak daha önceki dönemlerde mefhum olarak hayır ve şer sembolleri şeklinde ifade edilmiş olabileceğine dikkat çeker.⁹⁹ Bu oldukça önemli bir yaklaşımdır. Zira kâinat yaratıldığından bu yana yeryüzünde iman ve küfür cephesi sürekli savaş halindedir. Deccâl’in ise küfür cephesinin zirvesinde olduğu muhakkaktır. Her bir fitne ise kul için bir imtihandır. Akıldan ve sağlıklı bir metottan yoksun kimseler kendilerini Deccâl fitnesinin içinde bulabilirler.¹⁰⁰ Ayrıca fitne kelimesinin manası üzerinde Arapça sözlüklerin ve hadîs şerhlerinin adeta ağız birliği ettikleri en toplayıcı anlamlardan biri, fitnenin “bir imtihan aracı olduğu” gerçeğidir.¹⁰¹ Bu sebeple ilk insandan bu yana insanların bir takım şeylerle imtihan oldukları vâkidir. Deccâl’in de bu imtihan unsurlarından birisi olması ihtimal dâiresindedir.

Deccâl anlayışının tarihi temeli üzerine değişik görüşler ifade edilmiştir. Dinler tarihçisi Herman Gunkel bu inanışın temellerini babillerin kaos mitlerine dayandırmıştır. Ayrıca İran eskatolojisinde ise dikkati çeken akıl tanrısı Ahura Mazda ile muhalifi Angra Mainyu’nun aralarındaki mücadele, Deccâl’in temeli noktasında önemli ipuçları vermektedir.¹⁰² Ayrıca bu anlayışı eski Babil mitolojisindeki sular ve dipsiz kayalıkların hâkimi Tiamat’ın yukarıdaki tanrılara isyan edip Tanrı Ea’nın oğlu Marduk tarafından mağlup edilmesi mitine bağlayanlarda olmuştur.¹⁰³

Hadis kaynaklarında rivâyet edildiğine göre Allah Resûlü (s.a) kendisinden önce her peygamberin, kendi kavmini Deccâl fitnesine karşı uyardığını ifade etmiştir. Ahir zaman peygamberi olan Efendimiz (s.a) ise Deccâl’in daha önce temas edilmeyen şaşılığını

⁹⁸ Sarıtoprak, *a.g.e.*, s. 27.

⁹⁹ Diğer dinlerdeki Deccâl anlayışı ve Deccâl mefhumunun tarihi arka planı hakkında geniş bilgi için bkz. Sarıtoprak, *a.g.e.*, s. 25- 49

¹⁰⁰ Bkz. Saîd Eyyüp, *Akîdetü’l Mesîhi’d-Deccâl fi’l Edyân*, Beyrut: Dâru’l-Hâdî, 1991, s.19-20.

¹⁰¹ Muhittin Uysal, *Fiten Hadîslerinde Üslup Ve Dil Özellikleri*, Konya: Adal Ofset, 2006. s. 23.

¹⁰² Sarıtoprak, *a.g.e.*, s. 27-28

¹⁰³ Demirci, Kürşat, “Deccâl”, *DİA*, IX, 67.

ümmetine haber vermiştir.¹⁰⁴ Buradan hareketle Hz Peygamber (s.a) Deccâl mefhumunun eskilere dayandığını ifâde etmiş ve ilâve olarak da onun bazı ayırıcı vasıflarını zikretmiştir. Bunu değerlendiren Kurtubî, Allah Resûlü (s.a) tarafından Deccâl'in bütün vasıflarının zikredildiğini ve bu vasıfların hepsinin zem manası içerdiğini ifâde etmiş ve kim, şakavet yolunu tercih ederse Deccâl'in yolundan gider demiştir.¹⁰⁵

II- İLAHÎ DİNLERDE DECCÂL ANLAYIŞI

A- YAHÛDİLİKTE DECCÂL

Deccâl mefhumu sadece İslâm dininde değil, semavî dinlerin hepsinde farklı şekillerde telakki edilip yorumlanan bir anlayıştır. İnsanın dünya hayatını temin etmeyi hedef edinen dinler elbette ki insana zarar verecek ve onu hak yoldan ayıracak durumlara dikkat çekmişlerdir.

İlk olarak Yahûdî dinî anlayışında “Deccâl mefhumu” II. Yüzyıldan itibaren “son günlerde” de Allah’a karşı gelecek güçlü bir varlık şeklinde bahsedilmiştir.¹⁰⁶ Yahûdî kutsal kitabındaki bazı anlatımların Deccâl kavramının gelişimi için zemin hazırladığı ifâde edilmiştir. Söz konusu bu anlayış kimi zaman “küçük boynuz, canavar” tabirleriyle sembolleştirilmiş, insanüstü özelliklerine dikkat çekilen bu örneklendirme ile IV. Antiochus Epiphanes kastedilmiştir.¹⁰⁷ Öyleki onlar Deccâl'i kendilerini kurtaracağına inandıkları Mesîh'in muhalifi olarak görmüşler, onlara zarar veren Antiochus Epiphanes, Neron, Kaligula Pompey gibi zalim idarecileri de Deccâl telakki etmişlerdir.¹⁰⁸ Deccâl'i kimi zaman anti-messiah şeklinde de ifâde etmişlerdir. Yahûdîlerdeki messiah anlayışının Hristiyanlardaki kurtarıcı İsa ve Müslümanlardaki Mehdi inancına benzediği söylenebilir.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Buhârî, Ebû Abdî'llah Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, tahkik; Mustafa Dib el-Buga, Dimaşk: Dâr'u İbn Kesîr; Beyrut: el-Yemâme, 1990/1410. Enbiya, 5; Müslim, Ebû'l-Hüseyin el-Haccâc en-Nisâbü'rî, *Sahîh-i Müslim*, tahkik: Şeyh Halîl Me'mûn Şîha, Beyrut: Daru'l- Ma'rife, 2007. Fiten, 95; Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, tahkik; Sıdkı Cemil el-Attâr, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005. Sünnet, 25; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra, *Sünen*, tahkik: Şeyh Halîl Me'mûn Şîha, Beyrut: Dâru'l- Ma'rife, 2002. Fiten, 5.

¹⁰⁵ Kurtubî, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir Ferec el-Ensârî, *et-Tezkira fî Ahvâlî'l-Mevtâ ve'l-âhire*, Kâhire: Dâru'r-Reyyân li't-Turas, 1987. s.749.

¹⁰⁶ Demirci, Kürşat, “Deccâl”, *DİA*, IX, 67.

¹⁰⁷ Demirci, Kürşat, “Deccâl”, *DİA*, IX, 67.

¹⁰⁸ Demirci, Kürşat, “Deccâl”, *DİA*, IX, 67.

¹⁰⁹ Sarıtoprak, a.g.e., 29.

B-HİRİSTİYANLIKTA DECCÂL

Hristiyan dünyasında ise Deccâl çok farklı şekillerde anlaşılmıştır. Mesîh'in düşmanı "anti-christ" şeklinde Yuhannanın mektuplarında yer alan bu mefhum, bazı kaynaklarda islâmî terminolojideki Deccâl teriminin aslı olduğu ileri sürülen "daggala" şeklinde geçmektedir.¹¹⁰ Hristiyan dini anlayışında kıyâmet kopmadan önce Deccâl'in hüküm süreceği karışık bir dönem olacağı, bu süreçte Mesîh'in gelip şeytanı zincire vurup müminlerle beraber bin yıl yaşayacağına dâir bir inanış vardır.¹¹¹ Bu inanış islâmdaki Deccâl tasavvuruna çok benzemektedir. Kimi zaman hâin ve çirkin olarak yorumlanan Deccâl, kaşlarının arası açık, elinde kılıç olacak ve görülünce hemen anlaşılacaktır. Bu olumsuz bakış açılarının aksine Deccâl'i, akıllı ve becerikli bir kimse şeklinde tasavvur edenlerde olmuştur.¹¹²

Ayrıca Hristiyanlıktaki Deccâl tasavvurunun kimi zaman bir millet olarak Türklere nispet edildiği de olmuştur.¹¹³ Hayatının sonlarına doğru Türklerle alakalı görüşlerinde olumsuz manada değişiklikler sezilen Luther, Türkleri Deccâl'e ve şeytana benzetmeye cür'et etmiştir.¹¹⁴ Hristiyanlık lüteratürünün Yahûdîlikten fazla etkilendiği haçlı seferlerinde Deccâl fikrinin gelişmesinin hızlandığı ifâde edilmiştir. Bu dönemde Yahûdîler Deccâl'in geleceğini ümit etmişler öyleki yakın zamanda Türk denilen bir Deccâl'in geleceğini ve Hristiyanlardan intikam alacağını ve onların kiliselerini ahıra çevireceğini beklemişlerdir.¹¹⁵

Türkleri Deccâl olarak yorumlamalarının yanında kendi içlerin de bile Deccâl olarak nitelenen kimseler vardır. Mesela Rönesans dönemi yazarlarından İngiliz asıllı John Jevell (1522/1571), Deccâl'le alakalı bilgilerin göz boyamak için söylendiğini ifâde etmiş ve papalığın Deccâl olduğunu iddia etmiştir.¹¹⁶ Yayın vasıtalarının nisbeten çoğaldığı on dördüncü asrın ortalarından sonra Deccâl korkusu Hristiyanlık dünyasında endişe uyarmaya başlamıştır. Bu süreçte vâizlerin bir süre Deccâl'den bahsetmelerinin yasaklanması da bir hayli ilginçtir.¹¹⁷ Ayrıca bazı mutaassıp hristiyanların Allah

¹¹⁰ Demirci, Kürşat, "Deccâl", *DİA*, IX, 68.

¹¹¹ Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, İzmir: Işık Yayınları, 1996. s.219.

¹¹² Demirci, Kürşat, "Deccâl", *DİA*, IX, 67.

¹¹³ Sarıtoprak, *a.g.e.*, s. 47.

¹¹⁴ Yıldırım, *a.g.e.*, s.337.

¹¹⁵ Sarıtoprak, *a.g.e.*, s.45.

¹¹⁶ Sarıtoprak, *a.g.e.*, s. 46.

¹¹⁷ Sarıtoprak, *a.g.e.*, s. 46.

Resûlû'(s.a)'ne Deccâl diyebilmek için, adını Latin harflerinin sayısal değerine göre Deccâl'in işareti olan 666 rakamına tevafuk ettirebilmek için Moametis şeklinde yazmaları da ilgi çekicidir.¹¹⁸

C- İSLÂM DİNİNDE DECCÂL

1-İslâm Düşüncesinde Deccâl Fikrinin Gelişimi

İslâm dininde Deccâl anlayışı diğer dinlere göre fazlaca yer tutmuştur. Bunda Deccâl'in kıyâmet alâmetlerinden birisi olması ve son dinin mensuplarının da âhir zaman ümmeti olması etkili olmuştur. Ayrıca Allah Resûlû (s.a)'nın Deccâl'e dair daha önce zikredilmeyen özelliklerini haber vermesi, bu konu hakkında değişik yorumların yapılmasına zemin hazırlamıştır. Bahsi geçen özelliklerin birçoğu itibariyle tevile muhtaç olması da İslâmdaki Deccâl telakkisinin gelişmesine etki eden bir diğer faktördür.

Ecel nasıl ki insanın ölümü, kıyâmette kâinatın ölümüdür. Buradan hareketle Allah (c.c.) kullarına merhametin bir sonucu olarak kıyâmetin kopma vaktini muayyen olarak ifâde buyurmamıştır. Bu sayede beşer, kıyâmetin her an kopabileceği endişesi ile sürekli müteyakkız halde yaşar ve kendini olması muhtemel her hâdiseye karşı hazırlamaya çalışır.¹¹⁹ Kıyâmet alâmetlerini, olmuş bitmiş hadiseler, ortaya çıkmış ancak neticelenmemiş olaylar ve vuku bulması beklenen olaylar şeklinde bir tasnife tâbi tutmak mümkündür.¹²⁰ Henüz vukû bulmamış ancak âhir zamanda ortaya çıkacağı bildirilen Deccâl de hiç şüphesiz insanoğlu için en önemli merak unsuru olmuş ve onun zihnini meşgul edegelmiştir.¹²¹

İslâm toplumunda Deccâl fikri ilk olarak Asr-ı saadette belirgin bir şekilde hissedilmiştir. Hz Peygamber'in (s.a) Deccâl'i anlattığı hadîsi rivâyet eden sahâbî: "Allah

¹¹⁸ Saritoprak, *a.g.e.*, s. 47.

¹¹⁹ es-Sefârînî, Ebû'l-Avn Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Sâlim, *el-Mesîhü'd-Deccâl ve Esrârü's-Sâa*, Kâhire, 1987. s. 9-10.

¹²⁰ el-Münâvî, *a.g.e.*, II, 214; Muhammed b. Abdî'r-resûl b. Abdî's-seyyîd Hasenî Berzencî Şehrezûrî, *el-İş'a'a fi-esrâti's-sâ'a*; haz: Muhammed Zekeriya el-Kandehlevî, Cidde: Dârü'l-Minhâc, 1417, 1997. *Mukaddime*, s.10; es-Sefârînî, Ebû'l-Avn Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Sâlim, *Ehvâlu Yevmi'l-Kiyâme ve Alâmâtuhu'l-kübrâ*, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiye, 1986. s. 8; Cemmaili, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdülvâhid el-Makdîsî, *Ahbârü'd-Deccâl*, tahkik: Muhammed Ahmed b. Osman ez-Zehebî, Tanta: Dârü's-Sahâbe, 1413/ 1993. *Mukaddime*, s.3-4.

¹²¹ Ayhan Tekineş, *Âhir Zaman Ve Kıyâmet Alâmetleri*, İzmir: Işık Yayınları, 2008. s. 18.

Resûlû (s.a) Deccâl'i bize o kadar dehşetli anlattırdı ki, biz onu yakındaki hurmalıkta zannederdik."¹²² diyerek Asr-ı saâdetteki psikolojiyi bize aksettirmiştir. Bir başka rivâyette şiddetli esen rüzgârın kıyâmetin kopması şeklinde anlaşılması da oldukça ilgi çekicidir.¹²³ Buradan hareketle kıyâmet ve ona müteallik meseleler daha İslâmın ilk dönemlerinde insanların zihnini meşgul etmeye başlamıştır.¹²⁴

Sahâbe döneminde, ilginç tavırları olan, kâhinleri andıran¹²⁵ İbn Sayyâd'ın Deccâl zannedilmesiyle¹²⁶ başlayan süreç her dönem de farklı kişiler üzerinde devam edegelmiştir. Birçok tarihî şahsiyet âhir zamanda beklenen Deccâl'le bir takım müşterek vasıfları taşımaları sebebiyle bu sıfat ile anılmışlardır.¹²⁷ Allah Resûlû (s.a) döneminden günümüze kadar Deccâl diye vafedilen şahısların sayısı 27'yi bulmaktadır.¹²⁸ Her ne kadar gerçek Deccâl'in rububiyet iddiasında bulunacağı, diğer Deccâl'lerin ise sadece nübüvvet iddiasında olacakları ifâde edilse de¹²⁹ aslında diğer Deccâl'lerin nübüvvet iddia etme gibi bir şartın olmadığına kâil olanlarda olmuştur. Bazı âlimlerin nübüvvet iddia etmeseler bile Rafizîlerden bazı kimseleri Deccâl olarak nitelemeleri de bunu doğrulamaktadır.¹³⁰

Ayrıca hadîsi nebevide kıyâmetin en büyük alâmetlerinden birisi olduğu bildirilen Deccâl'in zuhuru ile kıyâmetin ansızın kopması arasında bir tezatın olması da düşünülemez. Zira Deccâl'in zuhur ettiği dönemde yaşayıp ona muasır olan nesiller tam manada Deccâl'in fitnesini anlayamayacaklar ve kıyâmet bu tip kimselerin üzerine ansızın kopacaktır.¹³¹

İslâm düşüncesinde Deccâl telakkisinin gelişmesi belirli faktörlere de bağlanmıştır. Ancak hadislerde varlığı haber verilen böylesi bir inanışın belirli faktörlerin tesiriyle geliştiğini iddia edenler, bununla Deccâl'in varlığını inkâr etmemiş, sadece bu faktörlerin,

¹²² Müslim, *Fiten*, 110.

¹²³ Ebû Muhammed b. Mes'ud el-Ferâ el-Begâvî, *Şerhu's-sünne*, tahkik ve ta'lik: Şuayb el-Arnaût, 2. bs. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1983/1403. XV, 41.

¹²⁴ Saritoprak, *a.g.e.*, s. 51.

¹²⁵ Kurtubî, *et-Tezkira*, 778.

¹²⁶ Buhârî, *Cihad*, 72.

¹²⁷ Saritoprak, *a.g.e.*, s.28.

¹²⁸ Saritoprak, *a.g.e.*, s.71.

¹²⁹ Bedreddin Ebî Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Haleb: Şirketü ve Matbaatü Mustafa el-Babî el-Haleb 1392/ 1972. XX, 100; Muhammed b. Abdi'l-hâdî es-Sindî, *Hâşiyetü's-Sindî alâ Sahîhi'l-Buhârî*, Kâhire: Dârul-Fikr, ts. IV, 111.

¹³⁰ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 596-597.

¹³¹ Muhammed Abdurrahman Avad, *el-Mesîhu'd-Deccâl, Mesîhu'd-Dalâle ve'l-Fitnetü fî Âhir'iz-Zamân*, Dâr'ul-Kütub'i-l-İlmiye lî'n-neşri ve't-Tevzi, ts. s. 11.

kavramın abartılmasında etkili olduğu görüşünü savunmuşlardır.¹³² Hadîs şârihleri içerisinde İbn Hacer Deccâl'le alakalı bazı rivâyetlerin ehl-i kitaptan alınmış olması ihtimaline vurgu yapar ancak bunu genelleştirmez.¹³³ Reşit Rıza ise İbn Hacer'in bu ifâdesini genelleştirerek Ka'bu'l-ahbâr'ın Deccâl meselesinin gelişiminde etkin olduğunu ifâde ederek konuya oldukça farklı yaklaşmıştır.¹³⁴ Ne var ki âhîrzamanda vuku bulacak hadiselerle ilgili semâvi dinlerde yer alan bir takım benzerliklerden hareket ederek, İslâm dinindeki Deccâl telakkisinin mutlak manada ehli kitap'tan alındığını ifâde etmek doğru olmasa gerektir.¹³⁵

Deccâl telakkisinin gelişiminde folklorun da etkili olduğu ifâde edilmiştir. Şöyle ki halk kültüründe iyi ve kötü tiplerin sürekli işlendiği bilinen bir gerçektir. Hadis literatüründe yalancı râvileri ifâde ederken Deccâl lafzının kullanılması da bunu teyit etmektedir.¹³⁶ Halk dilinde Deccâl kötü ve meş'um bir şahıs olarak kabul edilmektedir.¹³⁷ Folklor unsurunun tesiriyle hadîslerdeki bazı temsil ve teşbihlerin halkın nazarında gerçek kabul edildiğini ifâde edenlerde olmuştur.¹³⁸ Ayrıca Gazzâlî'nin kendi yaşadığı dönemdeki süslü püslü kelimelerle edebiyat yaparak konuşan ancak, insanları âhirete hazırlayıcı bir şeyler anlatmayan vâizleri, bir mana da Deccâl'in temsilcisi olarak görmesi de oldukça ilgi çekicidir.¹³⁹

Bir anlayışın gelişiminde inanç etkisinin yanı sıra siyasi atmosferin de etkili olduğu muhakkaktır. Hadislerde Deccâl'e tabi olacak kimselerin Yahûdîlerden olduğu haber verilmiş¹⁴⁰ ve Müslümanlar ile Yahûdîler arasında bir savaştan bahsedilmiştir.¹⁴¹ Deccâl mefhumunun siyasi yönünü ele alan ve bu konuda kitap yazan Saîd Eyyüp, bu hadîslerden etkilenmiş olsa gerek ki siyonizmi Deccâl'in bir halkası olarak yorumlamış ve inkârcı Yahûdîleri ise Deccâl'in yardımcıları olarak görmüştür.¹⁴² Muhammed Esed'in, Deccâl'i Avrupa medeniyetine benzetmesi de aynı siyasi etkinin bir tezahürüdür.¹⁴³ Son dönemin önemli müfessirlerinden Hamdi Yazır ise yine aynı etkinin sonucu, Filistin topraklarında

¹³² Sarıtoprak, *a.g.e.*, s. 124.

¹³³ İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 269, XIV, 603.

¹³⁴ Reşit Rıza, *a.g.e.*, IX, 458.

¹³⁵ Sarıtoprak, *a.g.e.*, s. 124.

¹³⁶ Âşık Kutlu "Deccâl ", *DİA*, IX, 72; Aydın, *a.g.e.*, s. 70.

¹³⁷ Sarıtoprak, *a.g.e.*, s. 126

¹³⁸ Saîd, Nursî, *a.g.e.*, s. 487-500.

¹³⁹ Gazzâlî, *a.g.e.*, III, 327.

¹⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, XXI, 55.

¹⁴¹ Ahmed b. Hanbel, XV, 233.

¹⁴² Saîd Eyyüp, *el-Mesîhu'd-Deccâl*, s. 50-53/ 93/328-329.

¹⁴³ Bkz, Muhammed Esed, *a.g.e.*, s. 321-351

Yahûdî hükümeti kurulmasına yardım ve öncülük eden İngiltere'nin adeta bir Mesîhi kâzib rolü oynadığını vurgulamıştır.¹⁴⁴

İslâm dininde Deccâl fikrinin gelişimi ve buna etki eden faktörleri kısaca ifâde ettikten sonra şimdi de dinin en önemli iki kaynağı olan Kur'an ve Sünnette Deccâl'in nasıl ele alındığını incelemek istiyoruz.

2-Kur'ân-ı Kerim'de Deccâl

Deccâl mefhumunu Ku'ranla temellendirmek mümkün olmamakla birlikte bazı müfessirler subjektif olarak bazı âyetlerin Deccâl'e işaret ettiği görüşündedir. Bu sebeple fazla detaya girmeden Kur'an-ı Kerim'de Deccâl'le ilgili görülen âyetleri ve bu konuda bazı müfessirlerin yorumlarını zikretmek istiyoruz.

Âyeti kerime de beyan edildiği üzere¹⁴⁵ Kur'an'ın bazı âyetleri muhkem iken diğer bir kısmı ise müteşabihât türündendir. Genel mana da kıyâmet âlametleri özel mana da ise Deccâl meselesi, Allah'ın gerçek mahiyetini kendi zatına has kıldığı ve ancak dilediği kimselere bildirdiği haberler cümlesindendir.¹⁴⁶ Kur'an da bir husus ister açık bir şekilde isterse zımnî haber verilsin bunun anlaşılması ve yorumlanması dirâyetin mahiyetinden dolayı değişkenlik arzedebilir.

Bu mana da hadislerde sarahaten haber verilmiş olsa da oldukça farklı şekillerde algılanmaya müsait olan Deccâl lafzı, bu haliyle Kur'ân-ı Kerim'de geçmemektedir. Kıyâmet alâmetlerinin yaklaştığını haber veren kimi âyetler¹⁴⁷ Allah Resûlü (s.a)'nın birçok beyanı ile netlik kazanmaktadır. Deccâl'in de bu alâmetlerden birisi olduğu noktasında şüphe yoktur. Bu sebeple Allah Resûlü (s.a)'nın hakkında oldukça detaylı bilgiler verdiği Deccâl'in işâri olarak Kur'an'da varlığını ifâde etmek imkân dâhilindedir. "Onlar imana gelmek için ne bekliyorlar? Meleklerin inmesini mi? Rabbinin imha eden

¹⁴⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak dini Kur'ân dili: Türkçe Tefsîr*, 1361/1942. İstanbul: Eser Kitabevi, ts, VI, 4172- 4173.

¹⁴⁵ Âli imrân, 3/7.

¹⁴⁶ Beğavî, *a.g.e.*, II, 10; Alaeddin Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Bağdâdî Hâzin, *Tefsîrû'l-Hâzin el-müsemmâ Lübbü't-te'vîl fî meâni't-tenzîl*, tahkik ve tashih: Abdüsselâm Muhammed Ali Şahin, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995/1415. I, 225-226. Ayrıca muhkem ve müteşâbihin daha geniş izâhı için bakz: Hamdi Yazır, *a.g.e.*, II, 1037-1041.

¹⁴⁷ Taha 20/15; el-Ahzâb 33/63; el-Kamer 54/1.

azabının veya Rabbinin kıyâmet alâmetlerinden birinin gelmesini mi? Rabbinin alâmetlerinden biri geldiği gün, daha önce iman etmeyen yahut imanıyla hayır kazanmayan hiçbir kimseye o günkü imanı asla fayda vermez. De ki: “Bekleyin, biz de beklemekteyiz.”¹⁴⁸ Müfessirler bu âyette geçen “rabbinin alâmetleri” ifâdesini izah ederken, bunun kıyâmet alâmetlerinin varlığına işâret ettiğini ve Deccâl’inde bu tip bir alâmet olduğuna dikkat çekmişlerdir.¹⁴⁹ Müfessir Nisâbü’rî bu konuda ulemânın icmâsının olduğuna dikkat çekerken¹⁵⁰ Süleyman Ateş bunun sağlam bir delile dayanmadığını, âyetin kıyâmetle ilgili değil, müşriklerin kendi sonlarıyla alakalı olduğunu vurgulamıştır.¹⁵¹ Kur’anda ki müphem hususları mufasssal bir şekilde tavsif etme yetkisi Yüce Yaratıcı (s.a) tarafından kendisine verilen Allah Resûlü (s.a)’nden rivâyet edilen şu hadîste müfessirlerin geride zikredilen yaklaşımlarına zemin hazırlamıştır: “Üç şey vardır ki onlar zuhur ettiği vakit şâyet kişi daha önce iman etmemiş ise ona o esnadaki imanı fayda vermez. Bunlar Deccâl, dâbbetü’l-arz ve güneşin batıdan doğmasıdır.”¹⁵² Yine kıyâmet kopmadan evvel zuhur edecek alâmetlerin varlığına işâret edilen فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً âyeti de¹⁵³ kıyâmet alâmeti ve Deccâl’e işâret olarak yorumlanmıştır.¹⁵⁴

Arapça ifâde zenginliği bakımından bütün dillerin önünde gelmektedir. Bu sebeple Deccâl’in Kur’anda varlığını iddia eden âlimlerin en temel dayanakları, arap dilinde

¹⁴⁸ el-En’am 6/158.

¹⁴⁹ Muhammed b. Cerîr Yezîd b. Kesîr Gâlip el-Âmilî Ebû Ca’fer et-Taberî, *Câmiu’l-Kur’ân fî Te’vili’l-Kur’ân*, tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir, Kâhire: Müessesetü’r-risâle, 1420/2000. XII, 265; Ebû’l-Fidâ İmadüddîn İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *el-Fiten ve’l-melâhim: el-Vâkıa fî Âhiri’z-zamân*, tahkik: Yusuf Ali Bûdeyvi. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1993. S.145-146; *en-Nihâye fî’l-Fiten ve’l-Melâhim*, II, 166; *Alâmâtü Yevmi’l-Kiyâme*. tahkik: Abdüllatîf Âşur, Kâhire: Mektebetü’l-Kur’ân, 1980. s. 97-98; İbn Hacer, *A.g.e.*, XIV, 602; Mübârekfûrî, el-İmam el-Hâfız Ebî Ali Muhammed b. Abdurrahmân b. Abdurrahîm, *Tuhfetü’l-Ahvezî bi Şerhi Sahihî’t-Tirmizî*, tahkik: Abdurrahman Muhammed Osman, Daru’l-fikr, ts. VI, 490; Zemahşerî, Ebû’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *Tefsîrû’l-Keşşâf*, Kâhire, Dâru’l-Fikr, 1983. II, 62; Râzî, Ebû Abdullah Fahreddîn Muhammed b. Ömer Fahreddîn, *Mefâtîhu’l-Gayb Tefsîrû’l-Kebîr*, Beyrut: Dâru’l-Kutübü’l-İlmiye, 1990. XIV, 6-7; İbnu’l-Cevzî, Ebû’l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân b. Ali, *Zâdü’l-Mesîr fî İlmi’t-Tefsîr*, Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 1407/1987. III, 157; Hâzin, *A.g.e.*, II, 175-176; Ebû’l-Leys İmamü’l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed Semerkandî, *Tefsîrû’s-Semerkandî*, Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1993. I, 526; Ebû’l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü’rî Vâhidî, *el-Vâsit fî tefsîri’l-Kur’âni’l-mecîd*, tahkik: Âdil Ahmed Abdü’l-mevcûd ve diğ. Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1994. II, 340; Ahmed Mustafa Merâğî, *Tefsîru’l-merâğî*, Kâhire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1974, VIII, 81-82; Ebu Ca’fer Şeyhü’t-tâife Muhammed b. Hasan b. Ali Tûsî, *et-Tibyân fî tefsîri’l-Kur’ân.*, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts. IV, 327-328; Muhammed Ebu’z-Zehrâ, *Zehretü’t-tefâsîr*, Kâhire: Daru’l-fikri’l-arâbî, 1394/ 1974, V, 2752-2753; Ömer Nasûhî Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi Ve Tefsîri*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts, II, 984.

¹⁵⁰ Nisâbü’rî, *a.g.e.*, II, 340.

¹⁵¹ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsîri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1991. III, 267.

¹⁵² Tirmizî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 6.

¹⁵³ Muhammed, 47/18.

¹⁵⁴ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, III, 238; Kurtubî, *Tefsîr*, XVI, 240 ; İbn Kesîr, *Tefsîr*, V, 298.

birbirine zıt iki durum ifâde edilirken, bu iki durumdan sadece birisi zikredilmek suretiyle maksadın ifâde edilebilmesidir.¹⁵⁵ Buradan hareketle İbn Kesir Hz. İsa'nın nuzûlüne işaret eden âyetlerin¹⁵⁶ aynı zaman da Deccâl'e de işârette bulunduğu kanaatindedir.¹⁵⁷ Nitekim müfessirler tarafından *دَايِمًا شَهِيدًا* (kitap ehlinen her biri ölümünden önce muhakkak ona iman edecektir) âyeti¹⁵⁸ Deccâl'in zuhuruna işâret olarak algılanmıştır.¹⁵⁹

Hz İsa ile ilgili bir diğeri âyet olan *وَأَنَّهُ لَعَلَّمِ لِلسَّاعَةِ* âyeti de¹⁶⁰ aynı şekilde Deccâl'in varlığına delil olarak yorumlanmıştır.¹⁶¹ Söz konusu bu âyetteki *ilim* kelimesini İbn Abbas, Ebû Hureyre ve Katade'nin işâret manasına gelen (alem) şeklinde okudukları rivâyet edilmiş ise de¹⁶² bunun nuzûlü İsa'ya ve Deccâl'e işâret ettiğini söylemenin isabetli olmadığına dâir görüş dile getirilmiştir.¹⁶³ Buna delil olarak âyetin devamında Allah Resûlü (s.a)'ne tâbi olunmasının emredilmiş olması ileri sürülmüştür. Zira burada murad edilen Hz İsa olsaydı Allah Resûlü (s.a)'ne uyulması emredilmezdi.¹⁶⁴

Hz İsa'nın hayatı ve ölümü ile alakalı birçok yoruma konu olan *إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ* âyetinde¹⁶⁵ haber verilen Hz İsa'nın ölümü, müfessirler tarafından onun ölümünün Deccâl'i öldürdükten sonra vuku bulacağı şeklinde yorumlanmıştır.¹⁶⁶

âyetinde¹⁶⁷ Hz İsa'nın beşikte ve ihtiyarlığında insanlar ile konuşacağı haber verilmiştir. Bu âyetin tefsirinde Suyûtî'nin naklettiği üzere Hz

¹⁵⁵ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 602.

¹⁵⁶ en-Nisa 4/159, el-Maide5/ 110, ez-Zuhuruf 43/61.

¹⁵⁷ İbn Kesîr, *a.g.e.*, s. 145-146; *en-Nihâye fi'l-Fiten ve'l-Melâhim*, II, 166-168; *Alâmâtü yevmi'l-kıyâme*, s. 98.

¹⁵⁸ en-Nisâ, 3/159; Muhammed Selâme Cebr, *Eşrâtü's-sâa ve esrâruhâ*, Kâhire: Dârü's-Selâm, 1993. s. 68.

¹⁵⁹ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, I, 270; Taberî, *a.g.e.*, IX, 379; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 602;

¹⁶⁰ ez-Zuhuruf, 43/61.

¹⁶¹ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, III, 195; İbn Kesîr, *Tefsîr*, V, 222-223; Kurtubî, *Tefsîr*, XVI,105; Râzi, *a.g.e.*, XXVII, 222; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 602; Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî Şevkânî, *Fethü'l-kadir: el-Câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*, tahkik: Abdurrahman Umeyrâ, 2. bs. Mansûre: Dârü'l-Vefâ, 1997/1418. IV,734.

¹⁶² Beğavî, *a.g.e.*, VII,219.

¹⁶³ Saritoprak, "Deccâl" *DîA*, IX, 71.

¹⁶⁴ Saritoprak, "Deccâl" *DîA*, IX, 71.

¹⁶⁵ Âli İmrân 3/ 55.

¹⁶⁶ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, tahkik: Ahmed Ferîd, Beyrut, Lübnan: Dârü Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003. I, 172; Taberî, *a.g.e.*, VI, 456; Beğavî, *a.g.e.*, II, 46; Mâturîdî, *a.g.e.*, II, 386.

¹⁶⁷ Âli İmrân, 3/ 46.

İsa beşikte çevresindeki insanlarla konutuğu gibi, âyette haber verilen ihtiyarlığı zamanındaki konuşması ise Deccâl'in zuhur ettiği zamana tesadüf edecektir.¹⁶⁸

Bazı âlimler tarafından إِنَّ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كَيْتَرٌ مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ فَاسْتَعِذْ إِنَّ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ âyeti de¹⁶⁹ “Kendisine Allah katından bir delil gelmediği halde Deccâl Allah’ın âyetlerinden bir âyettir.”¹⁷⁰ şeklinde tefsir edilmiş, âyette zikredilen فَاسْتَعِذْ emri de Allah’ın Resûlü’ne Deccâl’in fitnesinden istiâze etmesini emretmesi şeklinde yorumlanmıştır.¹⁷¹ Maturidî ise buradaki istiâze emrini Deccâl’in fitnesinden ziyade, Allah Resûlü (s.a)’ne tuzak kuran kâfirlerin şerrinden istiâze şeklinde anlamının daha uygun olduğu kanaatindedir.¹⁷² Yahûdîler âhîrzaman da Deccâl’in kendi içlerinden zuhur edeceğini dillendirip, onun işini büyük görmüşler bunun üzerine de bu âyet nâzil olmuştur.¹⁷³ Bir başka rivâyete göre ise Yahûdîler Allah Resûlü (s.a)’ne gidip kendi içlerinden Melik çıkacağını, denizin derinliği dizlerine ulaşamayacağını, başının göklere degeceğini, eliyle kuş tutacağını, emrinde ekmek dağı ve nehirler bulunacağını haber vermeleri karşısında bu âyet nâzil olmuştur.¹⁷⁴ Üzerinde farklı yorumlar yapılan bu âyetin, Deccâl’in varlığına işâret eden yegâne âyet olarak kabul edildiği de nakledilmektedir.¹⁷⁵ İbn Hacer bu âyetin devamındaki لَخَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ âyetinde ki¹⁷⁶ النَّاسِ kelimesinden muradın Deccâl olduğunu ifade etmiş ve küll olan en-nâs kelimesinin zikredildiğini ancak bununla ba’z olan Deccâl’in murad edildiğini söyler ve şâyet bu husus subût bulursa bu konudaki en güzel cevap olur demiştir.¹⁷⁷ Deccâl bir takım olağanüstü durumlara güç yetirebilecektir. İlâhî kudretin onu böylesi bir duruma muktedir

¹⁶⁸ el-îmâm el-Hâfız Ebî'l-Fadl Celâleddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1983. II, 199.

¹⁶⁹ el-Mü'min 40/56

¹⁷⁰ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, III, 153; Hâzin, *a.g.e.*, IV, 76; Semerkandî, *a.g.e.*, III, 171.

¹⁷¹ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, III, 153; Ebû Muhammed b. Mes'ud el-Ferâ el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, tahkik: Şuayb el-Arnaût, Beyrut: el-Mektebe İslâmiyye, 1983. VII, 153; İbn Kesîr, Ebû'l- Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Ömer, *Tefsîru Kur'âni'l-azîm*, tahkik: Yusuf Ali Budeyyî, Dimaşk: Dâr-u İbnü'l-kesîr, 1993. VII, 152; Hâzin, *a.g.e.*, IV, 76; Muhammed Cemaleddîn Kâsımî, *Tefsîru'l-Kâsımî el-Müsemma Mehâsinü't-Te'vîl*, tashih ve ta'lik: Muhammed Fuâd Abdü'l-bâkî, Kâhire: Dâru ihyâyî kütübü'l-Arabîyye, ts. XIV, 5175; Semerkandî, *a.g.e.*, III, 171; Hamdi Yazır, *a.g.e.*, VI, 4173.

¹⁷² Ebî Mansûr b. Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân tefsîri'l-Mâturîdî*, tahkik: Mecdî Beslum, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmiyye, 2005. IX, 43.

¹⁷³ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris İbn Ebû Hâtîm, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm: müsne'den an Resûlillah s.a.v. ve's-sahâbe ve't-tâbiin*, tahkik: Es'ad Muhammed et-Tayyîb, Mekke, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997/1417, V, 1565; Suyûtî, *a.g.e.*, VII, 294.

¹⁷⁴ Suyûtî, *a.g.e.*, VII, 294.

¹⁷⁵ Kâsımî, *a.g.e.*, XIV, 5175.

¹⁷⁶ el-Mü'min 40/57.

¹⁷⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 602; Sehâvî, *El-Kanâa*, s. 9.

kılması da onun bir imtihan unsuru olmasına bağlanmıştır.¹⁷⁸ Yüce Allah'ın kudretine nisbetle semavâtı ve yeryüzünü yaratmak Deccâl'i yaratmaktan çok daha önemli ve büyük bir iştir. Ancak Yahûdîler bunun farkında olmamışlar, Deccâl ve onun elinde zuhur eden olağanüstü hâdiselere fazlaca ihtimam göstermişlerdir.¹⁷⁹ Mâtûrîdî ise her ne kadar bu âyet Deccâl'in varlığına delil kabul edilse de âyette murad edilen şeyin semavat ve yeryüzünün yaratılışını ve tekrar dirilişi inkâr eden kimselere bir cevap vermek olduğunu ifâde etmiştir.¹⁸⁰ Bu sebeble bu rivâyetler esas alınarak, bu âyetlerin sebebi nuzûlü olarak müşrikler değil, Yahûdîler kabul edilmiştir.¹⁸¹ Zira Yahûdîler âhir zamanın en büyük fitnessi olan Deccâl'i dost edinirler.¹⁸² Ancak son dönem âlimlerinden Muhammed Avad söz konusu bu âyetin Deccâl'e hamledilmesini iktiza eden ve bu manayı destekleyen bir karinenin olmadığını ifâde ederek bu görüşe karşı çıkmıştır.¹⁸³ Ona göre Deccâl'in yaratılması semavât ve yeryüzününün yaratılması ile kıyaslanacak konumda değildir.¹⁸⁴

“Bile bile hak ile batılı birbirine karıştırmayın” âyetini¹⁸⁵ tefsir eden Hâzin âyette “hak” kelimesi ile ifâde edilenin Hz Muhammed, “batıl” lafzı ile de Deccâl'in murad edildiğine dikkat çekmiştir.¹⁸⁶

Ayrıca Fetih sûresinin son âyetindeki *لِيُظْهَرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ* ifâdesi de¹⁸⁷ Hz İsa'nın Deccâl'i öldürmesiyle islâm dininin bütün dinlere galebe çalacağı şeklinde yorumlanmıştır.¹⁸⁸

Yakın tarihimizin âlimlerinden Saîd Nursi *كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَ طَافٍ* (Hayır! Muhakak ki insan azar) âyetini¹⁸⁹ yorumlarken bu âyetin İslâm Deccâl'ine işarete bulunduğunu ve

¹⁷⁸ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, III, 153; Beğâvî, *a.g.e.*, VII, 153; Semerkandî, *a.g.e.*, III, 171; Sehâvî, *El-Kanâa*, s. 8.

¹⁷⁹ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.*, III, 153; Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyun tefsîri'l-Mâverdî*. Racâahû: es-Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992. V, 162;

¹⁸⁰ Mâtûrîdî, *a.g.e.*, IX, 43.

¹⁸¹ Mehmed Vehbi Efendi, *Hulâsatü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1969. XII, 4994.

¹⁸² Mehmet Vehbi, *a.g.e.*, XII, 4994.

¹⁸³ Muhammed Avad, *el-Mesîhu'd-Deccâl*, s. 15.

¹⁸⁴ Muhammed Avad, *el-Mesîhu'd-Deccâl*, s. 15.

¹⁸⁵ Bakara sûresi, 2/42.

¹⁸⁶ Hâzin, *a.g.e.*, I, 41.

¹⁸⁷ el-Fetih 48/28.

¹⁸⁸ Taberî, *a.g.e.*, XXII, 260; Mâtûrîdî, *a.g.e.*, IX, 314.

¹⁸⁹ el-Alak sûresi, 96/6.

bunun camilere ve namaza azgın bir şekilde saldıracağına işaretle bulunduğunu ifâde etmektedir.¹⁹⁰

Muhammed Avad Hz Âdem ile İblis'in mücadelesini anlatan¹⁹¹ ve şeytanın fitnesinin zikredildiği bazı âyetlerin¹⁹² dolaylı olarak Deccâl'i anlattığı görüşündedir.¹⁹³ "Biz kitapta İsrailoğullarına şu haberi verdik: Siz arzı mukaddeste iki defa fesat çıkaracak ve muhakkak büyük bir serkeşlik yapıp kabarcaksınız."¹⁹⁴ âyetindeki söz konusu ikinci fitnenin Deccâl'in fitnesi olduğuna işâret eden¹⁹⁵ Muhammed Avad "O yerde siz oturun. Sonra âhiret va'di geldiği zaman onları da sizi de bir araya getireceğiz." âyetini¹⁹⁶ ise Yahûdilerin Filistin'de toplanması ve Deccâl'in çıkış hazırlığı olarak yorumlamıştır.¹⁹⁷

Bir başka açıdan Hz. Musa ile Firavun arasındaki diyalogların mevzu olduğu,¹⁹⁸ Tağut¹⁹⁹ Câlut²⁰⁰ ve Hz Musa devrinde bir fitne unsuru olan Sâmirî'nin kıssasının anlatıldığı²⁰¹ âyetlerin Deccâl'e işaret etmesi ihtimal dışı değildir.²⁰² Ayrıca Kur'ân'da zikri geçen Câlut'un ölümünde bir peygamber eliyle olması onun bir mefhum olarak Deccâl'i temsil ettiği ihtimalini akla getirmektedir.²⁰³

Söz konusu bu yorumları nakletmemizdeki amaç tabî ki Deccâl'in Kur'ân'da varlığını ispat etmek değildir. Şu kadar var ki fitnesi ve şerri ile tanımlanan Deccâl'in Kur'ân da âlimler tarafından farklı şekilde yorumlanması dirâyetin bir gereğidir. Şöyleki herkes Kur'ân'ı, usulüne bağlı olduğu müddetçe yorumlayıp anlayabilir. Bu yorumların yanlış olduğunu iddia etmek nasıl uygun değilse aynı şekilde âyetlerin manasını sadece bu yorumlara hasr etmekte uygun değildir. İşari olarak bazı âyetlerin bu şekilde yorumlanması ve anlaşılması mümkündür.

Öte yandan şer ve tuğyan ile maruf olan Firavun'un Kur'ân'da zikredilmesine rağmen Deccâl'in zikredilmemesinde bir takım ilahî hikmetlerin olduğu aşîkârdır. Firavun

¹⁹⁰ Saîd Nursî, *a.g.e.*, 500.

¹⁹¹ el-İsrâ, 17/61-65.

¹⁹² en-Nisâ, 4/117-120.

¹⁹³ Muhammed Avad, *el-Mesîhu'd-Deccâl*, s.21-22.

¹⁹⁴ el-İsrâ, 17/7.

¹⁹⁵ Muhammed Avad, *el-Mesîhu'd-Deccâl*, s.53-54.

¹⁹⁶ el-İsrâ 17/104

¹⁹⁷ Muhammed Avad, *el-Mesîhu'd-Deccâl*, s. 56.

¹⁹⁸ el-Bakara, 2/256-257.

¹⁹⁹ el-Bakara, 2/ 256-7; en-Nisâ 4/51, 60,76; en-Nahl, 16/36; ez-Zümer 39/17.

²⁰⁰ el-Bakara, 2/249-51.

²⁰¹ Taha, 20/ 87-88, 95-96.

²⁰² Sarıtoprak, *a.g.e.*, s.61.

²⁰³ Sarıtoprak, a.yer.

da Deccâl'in sahip olduğu vasıflara sahipti. Ancak onun yalanı herkese ayan beyan göründü. Oysaki Deccâl henüz gelmemiştir. İnsanlar için bir imtihan olması cihetiyle "Deccâl" ismi Kur'ân'da sarahaten zikredilmemiştir.²⁰⁴ Aslında ilahî kelimada Allah'ın onu zikretmemesi Deccâl'in aynı zamanda ne kadar değersiz ve hakir bir varlık olduğuna da bir işarettir.²⁰⁵ İbn Kesir, bir şey açık seçik olduğu zaman onu tekrar zikretmeye gerek olmadığını ifâde etmiştir.²⁰⁶ Ayrıca o geride de dikkat çekildiği gibi, Hz İsa'nın nuzûlüne işâret eden âyetlerin aynı zaman Deccâl'in de varlığına delil olduğuna kâil olarak, bu hususun arap dilinde yeri olduğunu ve iki zıttan birisini zikretmekle iktifâ edilebileceğini ifâde etmiştir.²⁰⁷ Bu konuda dikkate değer bir yorum ise Kur'ân'ın, insanlar imanları ile baş başa kalıp muayyen bir şahıs beklentisine girmesinler diye Deccâl'i zikretmediğine dâir serd edilen görüştür.²⁰⁸ Bu görüşün en temel dayanak noktası ise iman kuvvetinin her şeyden evvel nesilleri Deccâl'in fitnesinden korumaya yetecek olmasıdır.²⁰⁹ Her ne kadar İmam Bulkînî, Kur'ânda zikredilen haberlerin geçmişe ait şahısları içerdiğini, müstakbelde gelecek kimselerin zikredilmediği ifâde etse de²¹⁰ bu görüş İbn Hacer tarafından kabul edilmemiştir. İbn Hacer'in bu konudaki delili ise Ye'cüc ve Me'cüc kıssasının istikbale dâir olmasına rağmen Kur'ânda zikredilmesidir.²¹¹ Özet olarak Kur'ân'da sarahaten zikredilmemekle birlikte müfessirlerin bazı âyetleri şer kavramı mantukunca değerlendirip Deccâl'e işâret ediyor şeklinde yorumlamaları genel kanaatten öte şahsi bir yorumdur.²¹² Bu yorumları temel alarak Deccâl'in Kur'ân da zikredildiğini ifâde etmek oldukça zordur. Çünkü bizatihi nassın kendisinin meseleyi ele alması ile ondan çıkarılan yorum aynı şey değildir.

3- Hadîslerde Deccâl

Yukarıda ifâde edildiği gibi Kur'an'ı Kerim'de sarahaten zikredilmemesinden dolayı Deccâl konusunun müslümanların inanışlarında yer tutması tamamen hadis kaynaklarındaki bilgilere dayanmaktadır. Hadîs kitaplarının birçoğu Deccâl hadîslerine yer vermiştir. Kütüb-ü Sitte genelinde Nesa'î (303/915) hariç tüm müellifler genelde Fiten

²⁰⁴ İbn Kesîr, *a.g.e.*, 147.

²⁰⁵ İbn Kesîr, *a.g.e.*, 147.

²⁰⁶ İbn Kesîr, *a.g.e.*, 147; Mübârekfûrî, *a.g.e.*, VI, 490.

²⁰⁷ İbn Kesîr, *en-Nihâye fi'l-fiten ve'l-melâhim*, II, 167-168; Sehâvî, *El-Kanâa*, s. 9.

²⁰⁸ Muhammed Avad, *el-Mesîhu'd-Deccâl*, s.15.

²⁰⁹ Muhammed Avad, *el-Mesîhu'd-Deccâl*, s.15.

²¹⁰ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 602; Mübârekfûrî, *a.g.e.*, VI, 490; Sehâvî, *El-Kanâa*, s. 9.

²¹¹ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 602; Mübârekfûrî, *a.g.e.*, VI, 490; Sehâvî, *El-Kanâa*, s. 9.

²¹² Sarıtoprak, *a.g.e.*, s. 61.

bölümüne kitaplarında yer vermişler; özelde de Deccâl ve onun fitnesi ile ilgili hadîsleri Fiten bölümü başta olmak üzere makam münasebetiyle muhtelif bölümlerde zikretmişlerdir.²¹³ Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (261/865) *Sahih*'inde Deccâl ile ilgili rivâyetlere genişçe yer vermiş, muhtelif bölümlerde toplam 67 rivâyeti ele almıştır. İbn Mâce el-Kazvinî (273/886) *Sünen*'inde 36. bölümde Fiten hadîslerini işlemiş bu bölümde 19 rivâyete yer vermiştir. Ebû Davud es-Sicistânî (275/888) ise *Sünen*'inde özellikle Fiten bölümünde konuyu genişçe ele almış, muhtelif bölümler de dahil olmak üzere konu ile alakalı 32 rivâyete yer vermiştir. Ebû İsâ et-Tirmizî (279/892) *Sünen*'inde birçoğu Fiten bölümünde olmak üzere toplam 29 rivâyete yer vermiştir.

Kütüb-ü Sitte eserleri dışındaki hadîs kitaplarında da Deccâl meselesi genişçe ele alınmıştır. Müsned türünün en meşhur örneklerinden olan Tayalisi'nin (204/819) Müsned'inde Deccâl ile alakalı rivâyetlere yer verilmiştir. Humeydî'nin (219/834) *Müsned*'i ise Deccâl ile alakalı, tespitlerimize göre yedi rivâyete yer vermiştir. Müsned türünün en meşhuru olan Ahmed b. Hanbel'in (h.241) *Müsned*'inde ise Deccâl ile alakalı, tespitlerimize göre muhtelif yerlerde zikredilen 220 rivâyet vardır. Malik b. Enes (179/719) *el-Muvatta* adlı eserinde Deccâl ile ilgili beş rivâyete yer vermiştir. Darimî (181/797) ise *Sünen*'inde sadece üç rivâyete yer vermiştir.

Burada tüm hadîs kitaplarındaki hadîslerin sayısını tespit etmek bizim amacımız değildir. Ancak Deccâl'le alakalı hadîsler birbirinden farklı tariklerle birçok hadîs kitabında zikredilmiştir. İleriki bölümlerde detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz Deccâl, hadîs kitaplarında şu şekilde anlatılmaktadır: Deccâl, İstanbul'un fethi esnasında²¹⁴ doğu tarafında bulunan Horasan'dan,²¹⁵ Isbahan'dan²¹⁶ ya da Şam ile Irak arasında bir köyden zuhur edecektir.²¹⁷ Rivâyetlerde sağ²¹⁸ ya da sol gözünün²¹⁹ kusurlu olduğu bildirilen Deccâl'in söz konusu bu özelliğine, Allah Resûlü (s.a)'nden evvel kimsenin temas

²¹³ İmam Buhârî'nin zikrettiği hadisler ileride serd edileceği için burada tekrar onları zikretmedik.

²¹⁴ Ebû Dâvud, Melâhim, 3-4; Tirmizî, Fiten, 58.

²¹⁵ Tirmizî, Fiten, 57; İbn Mâce, el-Hâfız Ebî Abdî'llah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen-u İbn Mâce*, tahkik: Muhammed Fuad Abdülbâkî, Kâhire: Dâr-u İhyâ'u't-Turâs ve'l-Arabî, 1395/1975. Fiten, 33; Ahmed b. Hanbel, I, 190.

²¹⁶ Ahmed b. Hanbel, XXI, 55.

²¹⁷ Müslim, Fiten, 20; Ahmed b. Hanbel, XXIX, 172, XXXVI, 27.

²¹⁸ Buhârî, Enbiya 49; Müslim, Fiten, 20; Mâlik b. Enes b. Mâlik Ebû Amr, *el-Muvattâ*, nşr: M. Fuâd Abdülbâkî, Kâhire, ts. Sıfatun-nebî, 2.

²¹⁹ Ahmed b. Hanbel, XXXIX, 89.

etmediği ifade edilmektedir.²²⁰ Bazı rivâyetlerde Deccâl'in saçına başına vurgu yapılmak suretiyle, saçlarının kıvrıcık,²²¹ dalgalı,²²² gür olduğu²²³ ve şekil olarak da yılan başını andırdığı ifade edilmektedir.²²⁴ Alnı parlak²²⁵ ensesi ise kalındır.²²⁶ Ayrıca Deccâl'in alnında kâfir yazısı olacağı²²⁷ ve cennet- cehennem,²²⁸ su²²⁹ ve ekmek dağları²³⁰ gibi göz boyayıcı nimetlere sahip olacağı da haber verilmiştir. Deccâl'in yeryüzünde kırk gün kalacağı²³¹ önüne bulutu katan rüzgâr gibi²³² yeryüzünde hızla yayılacağı haber verilmiştir.²³³ Buna mukabil Deccâl'in Mekke ve Medîne'ye giremeyeceği gibi²³⁴ onun korkusunun bile oraya giremeyeceği ifade edilmiştir.²³⁵ Deccâl'in bir şahsı öldürtüp diriltmeye muktedir olacağı²³⁶ ve bu şahsın da Hızır (a.s) olduğu ifade edilmektedir.²³⁷ Önce salah üzere olacak, sonra nübüvvet en sonundada uluhiyet iddia edecek olan Deccâl²³⁸ Hz İsa'yı görünce tuzun suda eridiği gibi erimeye başlayacak²³⁹ ve sonra Hz İsa onu öldürecektir.²⁴⁰ Büyük Deccâl'den önce yirmi yedi²⁴¹ ya da otuz²⁴² kadar Deccâl'in zuhur edeceği haber verilmiştir. Ayrıca Allah Resûlü (s.a) döneminde tuhaf halleri olan İbn

²²⁰ Buhârî, Fiten, 24, Enbiyâ, 6; Müslim Fiten, 20; Ebû Dâvud, Melâhim, 14, Sünnet, 25; Tirmîzî, Fiten 56, 62; Ahmed b. Hanbel, X, 327; et-Tayâlisî, Süleyman b. Dâvud, *el-Müsne'd*, Dâru'l-Mârifeti, Beyrut, 1321. Hadis nr: 1963, 2326, 2778.

²²¹ Buhârî, Enbiyâ 49, Libâs, 66, Ta'bir, 11,33, Fiten, 24; Müslim, 74, 75; Ebû Dâvud, Melâhim 14.

²²² Ahmed b. Hanbel, V, 477.

²²³ İbn Mâce, Fiten 33; Ahmed b. Hanbel, XXXVIII, 286; 386.

²²⁴ Ahmed b. Hanbel, XXVI, 191; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Garibü'l-hadis*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988 I, 94; İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân b. Ali, *Garibü'l-hadis*, tahkik: Abdü'l-mu'tî Emîn el-Kal'acî, Beyrut: Dâru'n-neşr, 1405/1985, I, 29; İbn Esir, *en-Nihâye*, I, 52.

²²⁵ Ahmed b. Hanbel, XIII, 282.

²²⁶ Ahmed b. Hanbel, XIII, 282.

²²⁷ Buhârî Fiten, 24; Müslim Fiten, 20; Tirmîzî, Fiten 62; Ahmed b. Hanbel, XX, 396.

²²⁸ Müslim, Fiten 20; Ahmed b. Hanbel, XXXVI, 258; Ebû Dâvud, Melâhim, 14.

²²⁹ Buhârî, Fiten, 24; Müslim, Fiten, 22.

²³⁰ Buhârî, Fiten, 24; Müslim, Fiten, 22; Ebû Dâvud, Melâhim, 14

²³¹ Müslim, Fiten 20; Ebû Dâvud, Melâhim, 14; Tirmîzî, Fiten, 59.

²³² Müslim, Fiten, 20; Ebû Dâvud, Melâhim, 14; Tirmîzî, Fiten 59; İbn Mâce, Fiten 33.

²³³ Müslim, Fiten, 20; Ebû Dâvud, Melâhim, 14; Tirmîzî, Fiten 59; İbn Mâce, Fiten 33.

²³⁴ Buhârî, Fedâilü'l-medîne, 9, Fiten 25, Tevhîd 31; Tirmîzî, Fiten, 61.

²³⁵ Buhârî, Fiten 25; Bed'ül-halk, 7.

²³⁶ Buhârî, Fedâilü'l-medîne, 9, Fiten 25; Müslim, Fiten, 20; Tirmîzî, Fiten, 59; İbn Mâce Fiten 33; Ahmed b. Hanbel, XVII, 420,

²³⁷ Müslim, Fiten, 21.

²³⁸ İbn Hacer, *A.g.e.*, XIV, 601; Molla Gürânî, Şemsüddin Ahmed b. İsmail b. Osman el-Gürânî, *el-Kevserü'l-Cârî ila Riyâdi Ehâdîsi'l-Buhârî*, Yazma Nüsha, Süleymaniye Ktp, Ayasofya, nr : 686. s.465a.

²³⁹ Müslim, Fiten, 9.

²⁴⁰ Müslim Fiten, 20; Tirmizi, Fiten 59, 62; İbn Mâce Fiten 33; Ahmed b. Hanbel, XXIV, 209, 211, 212, XXIX, 432, 511, XXXII, 226, XXXIX, 301. XLI, 15.

²⁴¹ Ahmed b. Hanbel, XXXVIII, 380.

²⁴² Buhârî, Fiten 25, Menâkıb 22; Müslim, Fiten 18; Ebû Dâvud, Melâhim, 16; Tirmîzî, Fiten 43; İbn Mâce, Fiten 9; Ahmed b. Hanbel, IX, 504; X, 70; XII, 165; XII, 485; XV, 338; XVI, 503, 513.

Sayyâd'ın Deccâl olduğu rivâyet edildiği gibi²⁴³ Cessâse adlı bir yaratığın da Deccâl olduğu zikredilmiştir.²⁴⁴ Muayyen bir şahıs olarak Deccâl, Huzaâ kabilesinden İbn Katan'a²⁴⁵ gözleri ise Ensâr'dan bir zatın gözlerine benzetilmiştir ki²⁴⁶ bu rivâyetler Deccâl'in bir şahıs şeklinde yorumlanmasına zemin hazırlamıştır.

Ayrıca Allah Resûlü (s.a) birçok nebevî beyânında, hakkında bilgi verdiği Deccâl'den istiaze de bulunmuş²⁴⁷ hatta bu konuda okuyup onun şerrinden Allah'a sığınmaları için ümmetine dua bile öğretmiştir.²⁴⁸ Buradan hareketle İbn Hazm bu duayı namazda okumanın tıpkı teşehhüt gibi vâcip olduğu kanaatindedir.²⁴⁹ Ayrıca bu hadislerle dayanarak Deccâl'in cin gibi maddi olmayan ruhânî bir varlık olması da muhtemeldir.²⁵⁰

Deccâl'in fitnesinden muhafaza olabilmek için bir rivâyette Kehf sûresinin okunması tavsiye edilmiş²⁵¹ bazı rivâyetlerde bu sûrenin ilk on âyetini ezberleyen²⁵² diğer bir rivâyete göre ise son âyetlerini okuyan kimsenin²⁵³ Deccâl'in fitnesinden emin ve güvende olacağı haber verilmiştir. Deccâl fitnesinin beklenen en şerli fitne olduğu²⁵⁴ ve yeryüzünde ondan daha büyük bir fitne olmadığı²⁵⁵ haber verilerek onun fitnesinin ne denli zararlı ve yıkıcı olacağına dikkat çekilmiştir.

Hadislerde hakkında oldukça detaylı bilgiler verilen Deccâl'i Buhârî Şerhleri üzerinden tüm yönleriyle ele alıp, incelemeye çalışacağız. Ancak ilk olarak Buhârî'deki Deccâl hadîslerinin tespitini yapmak istiyoruz.

²⁴³ Buhârî, Edeb, 97, İ'tisam 23; Müslim Fiten 19; Tirmîzî, Fiten 63; Ebû Dâvud, Melâhim, 16; Ahmed b. Hanbel, X, 431, XXXIV, 140,

²⁴⁴ Müslim, Fiten 24; Ebû Dâvud, Melâhim 15; Tirmîzî, Fiten 66; İbn Mâce, Fiten 33; Ahmed b. Hanbel, XLV, 61, 338.

²⁴⁵ Buhârî, Enbiyâ, 49, Ta'bîr 33; Müslim, İmân 74,75 Ahmed b. Hanbel, VIII, 365, X, 226, 264, 396, 469.

²⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, XXXIII, 349; İbn Hacer, A.g.e., XIII, 614.

²⁴⁷ Müslim Salât, 25.

²⁴⁸ Müslim Salât, 25.

²⁴⁹ İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm, el-Muhallâ, tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir, Darü't-tûras, Kâhire, 1180. III, 271.

²⁵⁰ Saritoprak, a.g.e., s. 68.

²⁵¹ Ebû Davûd, Melâhim, 14

²⁵² Ahmed b. Hanbel, XXXVI, 43.

²⁵³ Ahmed b. Hanbel, XXXV, 508.

²⁵⁴ Tirmizi, Zühd, 3

²⁵⁵ Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, XXII, 184.

İKİNCİ BÖLÜM

BUHÂRÎ'DE DECCÂL HADİSLERİNİN TESBİTİ

GİRİŞ

Bu bölümde Buhârî'nin Sahîhi'nde tespit edilen, Deccâl'in zikredildiği hadislerle yer verdik. Bu kısımdaki metodumuz Deccâl'le ilgili detaylı bilgi verilip verilmediğine bakılmaksızın her türlü hadisi zikretmek olmuştur. Her ne kadar Deccâl hadisleri genel olarak "fiten" bölümünde geçse de, makam münasebetiyle başka yerlerde de zikredilmektedir. Bu bağlamda biz Deccâl ifâdesinin geçtiği hadisleri, hadislerin mana bütünlüğünü bozmadan tercümeleri ile birlikte vermeye gayret gösterdik.

Ümmet tarafından Allah'ın kitabından sonra en doğru kitap diye tavsîf edilen Buhârî'nin Sahîh'i hiç şüphesiz dini ahkâma ait birçok hadise kaynaklık etmesi bakımından da son derece önemlidir. Yukarıda ifâde edildiği gibi Deccâl konusu, işârî yorumlardan kat-ı nazar edersek, Kur'ân'da zikredilmemiştir. Biz de hadislerdeki bilgiler ışığında böyle bir dini inanış ve beklentiyi Buhârî üzerine yapılan şerhleri esas alarak incelemek istedik. Konuyla alakalı olarak şerhlere derinlemesine girmeden evvel Buhârî'deki Deccâl hadislerini tespit etmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Genel olarak Buhârî'de Deccâl'le alâkalı rivâyetler sadece "fiten" bölümümde (kitap) değil, muhtelif yerlerde de zikredilmiştir. Deccâl'le alakalı bilgiler içermesi sebebiyle bu hadisler de son derece önemlidir. İmam Buhârî sahâbeden Hz. Âişe, Sa'd b. Ebî Vakkas, Hz. Esmâ, Ebû Hureyre, Ebû Bekre, Mugîre b. Şu'be, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ömer, Hz. Huzeyfe ve İbn Abbâs'ın Deccâl'le alâkalı rivâyetlerine yer vermiştir.

1-Kıyâmetten evvel ortaya çıkacak Deccâl'lerle ilgili rivâyet

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَفْتَتِلَ فِئَتَانِ عَظِيمَتَانِ يَكُونُ بَيْنَهُمَا مَقْتَلَةٌ عَظِيمَةٌ دَعَوْتُهُمَا وَاحِدَةٌ وَحَتَّى يُبْعَثَ دَجَالُونَ كَذَّابُونَ قَرِيبٌ مِنْ ثَلَاثِينَ كُلُّهُمْ يَزْعُمُ أَنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ

Manası: Allah Resûlü (s.a) şöyle buyurdu: "İki büyük ordu birbiriyle harp

etmedikçe kıyâmet kopmayacaktır. Bu iki grup aslında aynı dâvâyı savunmalarına rağmen aralarında büyük bir harp olacaktır. Otuza yakın yalancı, mel'ûn Deccâl'ler türemedikçe de kıyâmet kopmayacaktır. Bu Deccâl'lerin herbirisi: 'Ben Allah'ın Rasûlü'yüm! iddiâsında bulunacaktır.²⁵⁶

Fiten bölümünde (kitap) zikredilen bu hadîsin devamında uzunca kıyâmet alâmetlerinden bahsedilmiştir. Deccâl'de bu kıyâmet alâmetlerindendir. Ancak ahir zaman da zuhur edecek bu büyük Deccâl öncesi nübüvvet iddia edecek Deccâl'ler türeyecektir. Ayrıca bu hadîs Hakem b. Nâfi ← Şu'be ← ez-Zührî ← Ebû Seleme ← Ebû Hureyre tarikiyle menakıb bölümünde de rivâyet edilmiştir.²⁵⁷

2-İbn Sayyâd'la ilgili rivâyetler

Allah Resûlü (s.a)'nün hayatında garip halleri olan İbn Sayyâd'ın Deccâl olduğu dile getirilmiştir. Bu konuda Buhârî'de şu rivâyetler yer almaktadır.

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ انْطَلَقَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَهْطٍ مِنْ أَصْحَابِهِ قَبْلَ ابْنِ صَيَّادٍ حَتَّى وَجَدَهُ يَلْعَبُ مَعَ الْعِلْمَانِ فِي أُطَمٍ بَيْنِي مَغَالَةَ وَقَدْ قَارَبَ ابْنُ صَيَّادٍ يَوْمَئِذٍ الْحُلُمَ فَلَمْ يَشْعُرْ حَتَّى ضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ظَهْرَهُ بِيَدِهِ ثُمَّ قَالَ أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ فَتَنَظَّرَ إِلَيْهِ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ الْأُمِّيِّينَ ثُمَّ قَالَ ابْنُ صَيَّادٍ أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ فَرَضَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ آمَنْتُ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ قَالَ لِابْنِ صَيَّادٍ مَاذَا تَرَى قَالَ يَأْتِينِي صَادِقٌ وَكَاذِبٌ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُلُطَ عَلَيْكَ الْأَمْرُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي خَبَأْتُ لَكَ خَيْفًا قَالَ هُوَ الدُّخُّ قَالَ اخْسَأْ فَلَنْ تَعْدُو قَدْرَكَ قَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَأْذُنُ لِي فِيهِ أَضْرِبُ عُنُقَهُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنْ يَكُنْ هُوَ لَا تُسَلِّطْ عَلَيْهِ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ هُوَ فَلَا خَيْرَ لَكَ فِي قَتْلِهِ قَالَ سَالِمٌ فَسَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ يَقُولُ انْطَلَقَ بَعْدَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَنُ كَعْبٍ الْأَنْصَارِيُّ يُؤْمَانِ النَّخْلِ النَّبِيِّ فِيهَا ابْنُ صَيَّادٍ حَتَّى إِذَا دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَفِيقَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَّقِي بِجُدُوعِ النَّخْلِ وَهُوَ يَخْتَلِ أَنْ يَسْمَعَ مِنْ ابْنِ صَيَّادٍ شَيْئًا قَبْلَ أَنْ يَرَاهُ وَابْنُ صَيَّادٍ مُضْطَجِعٌ عَلَى فِرَاشِهِ فِي قَطِيفَةٍ لَهُ فِيهَا زَمْزَمَةٌ أَوْ زَمْزَمَةٌ فَرَأَتْ أُمُّ ابْنِ صَيَّادٍ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَتَّقِي بِجُدُوعِ النَّخْلِ فَقَالَتْ لِابْنِ صَيَّادٍ أَيُّ صَافٍ وَهُوَ اسْمُهُ هَذَا مُحَمَّدٌ فَتَنَاهَى ابْنُ صَيَّادٍ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ تَرَكَتَهُ بَيْنَ

²⁵⁶ Buhârî, Fiten, 23.

²⁵⁷ Buhârî, Menâkıb, 22.

قَالَ سَالِمٌ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي النَّاسِ فَأَتَى عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ ذَكَرَ الدَّجَالَ فَقَالَ إِنِّي أَنْذِرُكُمْ هُوَ
وَمَا مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا وَقَدْ أَنْذَرَهُ قَوْمُهُ لَقَدْ أَنْذَرَهُ نُوحٌ قَوْمَهُ وَلِكِنِّي سَأَفُولُ لَكُمْ فِيهِ قَوْلًا لَمْ يَقُلْهُ نَبِيٌّ لِقَوْمِهِ تَعْلَمُونَ أَنَّهُ أَعْوَرٌ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِأَعْوَرَ
قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ خَسَأْتُ الْكَلْبَ بَعْدَهُ

Manası: Abdullah b. Ömer (r.a) şöyle haber vermiştir: Ömer b. Hattâb, Allah Resûlü (s.a)'nün de içinde bulunduğu sahâbîlerinden bir topluluk içinde, İbn Sayyâd denilen bir kâhinin bulunduğu tarafa doğru gittiler. Nihâyet onu (Ensâr'dan) Mağale oğullarının kalesinin içinde çocuklarla oynarken buldular. İbn Sayyâd, o günlerde ergenlik çağına girmeye yakındı. Bu genç kâhin, Rasûlullah'ı bilemedi, nihâyet Rasûlullah onun sırtına eliyle hafifçe vurduktan sonra: "Benim, Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet eder misin?" deyince, hemen Rasûlullah'a baktı ve: "Senin, Ümmîlerin Resûlü olduğuna şehâdet ederim, dedi. Daha sonra İbn Sayyâd: Sen benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehâdet eder misin? Dedi. Peygamber onun sorusuna cevap vermeyip, onu eliyle itti ve sonra: "Ben Allah 'a ve Allah'ın Resûllerine î mân ettim. " dedi. Bundan sonra İbn Sayyâd'a: "Düşte, törede ne görüyorsun?" diye sordu. O da: Bana doğru haber de gelir, yalan haber de gelir, dedi. Rasûlullah: "Senin üzerine iş karıştırılmıştır." buyurdu. Daha sonra Rasûlullah ona: "Ben senin için gönlümde birşey sakladım?" dedi, (O: Nedir? Dedi. Zihninde Duhân Sûresi'ni hatırlamıştı). İbn Sayyâd: Gönlündeki "Duh"tur, diye cevâb verdi. Rasûlullah: "Sus, yıkıl git! Haddini tecâvüz etme!" buyurdu. Ömer: Yâ Rasûlallah! Bana onun hakkında izin verir misin ki, onun boynunu vurayım! Dedi. Rasûlullah; "Eğer bu Deccâl ise sen ona musallat kılınmazsın (yânî onu öldürmeye me'mûr değilsin) "Eğer Deccâl değil ise, onu öldürmekte senin için hiçbir hayır yoktur!" buyurdu.

Sâlim şöyle dedi: Ben yine Abdullah ibn Ömer'den işittim, şöyle diyordu: Rasûlullah bundan sonra bir kerre de Ubeyy ibn Ka'b el-Ensârî ile beraber İbn Sayyâd'ın bulunduğu hurmalığı kasdederek gittiler. Nihâyet Rasûlullah hurmalığa girince hurma gövdeleriyle saklanıp gizlenmeye başladı. Böylece İbn Sayyâd kendisini görmeksizin ondan birşeyler işitmek istiyordu. İbn Sayyâd ise hurmalıkta kendisine âit bir kadife içinde, döşeği üzerinde yatmakta idi. Kadife hırka içinde genizden gelen hafif bir ses, bir hırıltı vardı. Tam bu sırada İbn Sayyâd'ın annesi, hurma gövdeleriyle korunmakta olan Peygamber'i gördü de İbn Sayyâd'a: Ey Sâfi! İşte Muhammed geldi! diye seslendi. Safi, İbn Sayyâd'ın adıdır. İbn Sayyâd, bulunduğu yatma hâline son verip sustu. Rasûlullah yanındakilere: "Şu kadın oğlunu o hâlde bıraksaydı İbn Sayyâd saçma sözleri ve tabîf

olmayan halleriyle size ne mâl olduğunu beyân ederdi" buyurdu.

Sâlim şöyle dedi: Abdullah ibn Ömer şöyle dedi: Bir kerresinde Rasûlullah (s.a) insanlar içinde ayağa kalktı, (Allah'a hamdedip) lâîyk olduğu sıfatlarla Allah'ı övdü. Bundan sonra Deccâl'i zikredip şöyle buyurdu: "Ben sizleri kesin sûrette onun şerrinden sakındırırım. Peygamberlerden herbir peygamber, muhakkak kavmine Deccâl'den haber verip korkutmuştur. Nûh Peygamber de muhakkak kavmine ondan haber verip sakındırmıştır. Lâkin ben size bunun hakkında hiçbir peygamberin bilsinler diye kendi kavmine söylemediği bir vasfını söyleyeceğim: Deccâl şaşıdır (kötü kılavuzdur), Allah ise şaşı değildir (insanları doğru yola irşâd eyler)".²⁵⁸

Sahâbeden bazılarının İbn Sayyâd'ın Deccâl olduğuna dâir yemin ettikleri rivâyet edilmektedir. Söz konusu bu rivâyet ise şu şekildedir:

حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ حُمَيْدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ قَالَ رَأَيْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَخْلِفُ بِاللَّهِ أَنَّ ابْنَ الصَّائِدِ الدَّجَالَ قُلْتُ تَخْلِفُ بِاللَّهِ قَالَ إِنِّي سَمِعْتُ عُمَرَ يَخْلِفُ عَلَى ذَلِكَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يُنْكِرْهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Manası: Muhammed b. Münkedir şöyle demiştir: Ben Câbir b. Abdillâh'ı (r.a) İbn Sayyâd'ın Deccâl olduğuna Allah adına yemîn ederken gördüm. Ona: (Ey Câbir!) Sen Allah adıyla bu hususta nasıl yemîn edersin? Dedim. O da:

Ömer b. Hattâb'ı, İbn Sayyâd'ın Deccâl olduğuna dair Allah Resûlü (s.a)'nın huzurunda yemîn ederken işittim. Hâlbuki Peygamber (s.a), Ömer'in bu yemînini reddetmedi, dedi.²⁵⁹

Bu rivâyetleri temel alarak hadis şerhlerinde İbn Sayyâd'ın kimliği ve Deccâl olup olmadığı hususundaki farklı görüşler beyan edilmiştir.

3-Allah Resûlü (s.a)'nın Deccâl'den Allah'a sığındığını bildiren rivâyetler

İmam Buhârî Allah Resûlü (s.a)'nın Deccâl'den istiâzede bulunduğu rivâyetleri naklederken Hz. Âişe, Ebû Hureyre ve Sa'd b. Ebi Vakkâs'ın rivâyetlerine yer vermiştir. Hz. Âişe rivâyeti şöyledir:

²⁵⁸ Buhârî, Edeb, 97.

²⁵⁹ Buhârî, i'tisâm, 23.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا وَكِيعٌ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ غُرُوزٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكَسَلِ وَالْهَرَمِ وَالْمَغْرَمِ وَالْمَأْتَمِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ النَّارِ وَفِتْنَةِ النَّارِ وَفِتْنَةِ الْقَبْرِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ وَشَرِّ فِتْنَةِ الْغَنَى وَشَرِّ فِتْنَةِ الْفَقْرِ وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ اللَّهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَايَ بِمَاءِ الثَّلَجِ وَالْبَرْدِ وَتَقَّ قَلْبِي مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُتَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ وَبَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

*Manası: Hz. Âişe'den (r.a) şöyle rivâyet edilmiştir: Allah Resûlü (s.a) şöyle dua ediyordu: Allahım tembellikten, yaşlılıktan, borçlu kalmaktan, günaha dalmaktan sana sığınırım. Allah'ım ateşin azâbından, ateşin fitnesinden, kabir azâbından, zenginliğin fitnesinin şerrinden, fakirlik fitnesinin şerrinden ve Mesîhu'd-Deccâl'in şerrinden sana sığınırım Allahım! Allah'ım hatalarımı kar ve yağmur suyu ile yıka. Beyaz elbisenin kirden temizlendiği gibi kalbimi de hatalardan temizle. Allah'ım benimle hatalarımın arasını doğu ile batının arası gibi uzaklaştır.*²⁶⁰

En geniş rivâyet bu olmakla birlikte farklı tarîklerle de bu hadîs nekledilmiştir. İmam Buhârî dua kitabında Hz. Âişe'nin rivâyetini Muallâ b. Esed ← Vuheyb ← Hişâm b. Urve ← Urve b. Zübeyr ← Hz. Âişe tarîkiyle “Günahtan ve Borçtan Allah'a Sığınma” babında ve Muhammed ← Ebû Muâviye ← Hişâm b. Urve ← Urve b. Zübeyr ← Hz. Âişe tarîkiyle de “Fakirliğin Fitnesinden Allah'a Sığınma” bab başlığı altında zikretmiştir.²⁶¹ Bu rivâyetler, metnini verdiğimiz rivâyetin benzeridir. Ayrıca bu rivâyet Mûsâ b. İsmâîl ← Selâm b. Ebi Mûti ← Hişâm b. Urve ← Urve b. Zübeyr ← tarîkiyle “Zenginliğin Aldatıcı Fitnesinden Allah'a Sığınma” babında da zikredilmiştir. Ancak bu rivâyette hadisin son kısmı zikredilmemiştir. Ayrıca Müslim b. İbrâhîm ← Hişâm b. Urve ← Yahya ← Ebi Seleme ← tarîkiyle rivâyet edilen Ebû Hureyre hadisi de Hz. Âişe'den rivâyet edilen hadisin ilk kısmını içermektedir.²⁶²

İmam Bûhari'nin rivâyet ettiği farklı bir tarîkle gelen ve bazı ilaveleri de olan bir diğer rivâyet ise şudur:

حَدَّثَنَا أَبُو الِیَمَانِ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنَا غُرُوزٌ بْنُ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرْتُهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَدْعُو فِي الصَّلَاةِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ

²⁶⁰ Buhârî Duâ 44,

²⁶¹ Buhârî, Duâ, 38, 43, 44, 45.

²⁶² Buhârî, Cenâze, 85

فِتْنَةُ الْمَحْيَا وَفِتْنَةُ الْمَمَاتِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ فَقَالَ لَهُ قَائِلٌ مَا أَكْثَرَ مَا تَسْتَعِيدُ مِنَ الْمَغْرَمِ فَقَالَ إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا غَرِمَ حَدَّثَ فَكَذَبَ وَوَعَدَ فَأَخْلَفَ

وَعَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَعِيدُ فِي صَلَاتِهِ مِنْ فِتْنَةِ الدُّجَالِ

Görüldüğü gibi hadisin son kısmında Allah Resûlü (s.a)'nün namazda Deccâl'in şerrinden Allah'a sığındığı haber verilmiştir.²⁶³

Konu ile alâkalı İmam Buhârî'nin rivâyet ettiği Sa'd b. Ebî Vakkâs'dan nakledilen rivâyet ise şu şekildedir:

حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ عَنْ مُصَنَّبٍ كَانَ سَعْدٌ يَأْمُرُ بِحُمْسٍ وَيَذْكُرُهُمْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ يَأْمُرُ بَيْنَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أُرَدَّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا يَعْنِي فِتْنَةَ الدُّجَالِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ

Söz konusu hadîste (Âdem- Şu'be- Abdülmelik- Musâb tarîki) Sa'd b. Ebî Vakkâs beş şeyi emretmekte ve Allah Resûlü (s.a)'nün de böyle emrettiğini ifâde etmiştir. Allah Resûlü (s.a)'nün cimrilikten, korkaklıktan, bunaklık derecesine varan ihtiyarlıktan, dünya fitnesinden yani Deccâl'in fitnesinden ve kabir azâbının fitnesinden Allah'a sığındığını söylediği haber verilmiştir.²⁶⁴

Önemli bir nokta şudur ki bu hadisler, görüldüğü üzere Deccâl'in vasıflarına temas etmemekte; sadece onun fitnesinden haber vermektedir. Ancak bazı şârihlerin bu hadislerin serhini yaparken, Deccâl yorumlarına temas ettikleri müşahade edilmiştir.

4-Deccâl'in gözü ve saçı ile ilgili rivâyetler

Allah Resûlü (s.a)'nün (s.a) bir rüya gördüğü ve bu rüyasında hem Hz. İsâ ve hem de Deccâl'i gördüğü rivâyet edilir. Buhârî bu hususla alâkalı Abdullah b. Ömer'in rivâyetini muhtelif yerlerde zikretmiştir. Biz bir rivâyeti burada esas alarak diğerlerindeki farklılıkları zikretmek istiyoruz.

²⁶³ Buhârî, Salât, 65.

²⁶⁴ Buhârî, Duâ, 36.

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَكِّيُّ قَالَ سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ بْنَ سَعْدٍ قَالَ حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَا وَاللَّهِ مَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعِيسَى أَحْمَرُ وَلَكِنْ قَالَ يَتَمَمَا أَنَا نَائِمٌ أَطُوفُ بِالْكَعْبَةِ فَإِذَا رَجُلٌ آدَمُ سَبَطَ الشَّعْرَ يَهَادِي بَيْنَ رَجُلَيْنِ يَنْطِفُ رَأْسُهُ مَاءً أَوْ يُهْرَاقُ رَأْسُهُ مَاءً فَقُلْتُ مَنْ هَذَا قَالُوا ابْنُ مَرْيَمَ فَذَهَبْتُ أَلْتَفِتُ فَإِذَا رَجُلٌ أَحْمَرُ جَسِيمٌ جَعَدَ الرَّأْسِ أَعْوَرَ عَيْنِهِ الْيَمْنَى كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ قُلْتُ مَنْ هَذَا قَالُوا هَذَا الدَّجَالُ وَأَقْرَبُ النَّاسِ بِهِ شَبَهًا ابْنُ قَطَنِ قَالَ الزُّهْرِيُّ رَجُلٌ مِنْ خُرَاعَةَ هَلَكَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ

*Manası: Abdullah b. Ömer, Peygamber (s.a) bir gün insanların arasında Deccâl Mesîh'i zikredip şöyle buyurduğunu nakletti: "Şüphesiz Allah şaşı değildir. Dikkat edin ki, Deccâl Mesîh 'in sağ gözü şaşıdır. Onun gözü, salkımından dışarı çıkmış, iri bir üzüm tânesi gibidir. Ben geceleyin kendimi Ka'be'nin yanında gördüm. Ansızın esmer bir zâtlâ karşılaştım. Sanki o görülen, esmer erkeklerin en güzeldir. Saçı iki omuzu arasında sarkıyor. Saçları taranıp arınmıştı da başı su damlatıyordu. İki elini iki kişinin omuzlarına koyarak onlar arasında tavaf ediyordu. Ben Bu kimdir? Dedim. Meryem 'in oğlu Mesîh 'tir, dediler. Sonra onun arkasında kıvırcık saçlı, sağ gözü sakat ve börtlek, gördüğüm insanlar arasında İbn Katan'a en çok benzeyen birisini gördüm. Bu da iki elini iki kişinin omuzlarına koyarak Beyt'i tavaf ediyordu. Ben Bu kimdir? Diye sordum. Bu, Mesîh Deccâl'dir, dediler". Zührî İbn Katan Huzaâ Kabîlesinden olup câhiliye döneminde ölmüştür demiştir.*²⁶⁵

Hadiste Deccâl'in gözünün şaşı olduğu ve saçlarının kıvırcık olduğu haber verilmiştir. Ayrıca Deccâl Allah Resûlü (s.a)'nın rüyasında Kabe'yi tavaf etmiştir. Deccâl'in Mekke ve Medîne'ye giremeyeceği bildirildiğine göre, diğer yandan Allah Resûlü (s.a)'nın rüyasının da sadık rüya olduğu düşünülürse Deccâl'in bu tavafını nasıl anlamak lazımdır? Bu gibi konuları diğer bölümde ele alacağız. Ayrıca Deccâl'in İbn Katan'a benzetilmesi de önemlidir.

Bu hadisin ←Ahmed b. Muhammed el-Mekkî ← İbrahim b. Sa'd← ez-Zührî← Sâlim b. Abdillâh ← Abdullah b. Ömer← tarîkiyle gelen rivâyetinde ise hadîsin râvilerinden olan Zührî'nin "İbn Katan Huzaâ kabîlesinden olup câhiliye devrinde helak olmuş birisidir." kaydı vardır.²⁶⁶ İmam Buhârî bu hadisi ←Ebû'l-Yeman ← Şuayb ← Zührî ← Sâlim b. Abdillâh ← Abdullah b. Ömer← şeklindeki rivâyet silsilesi ile zikretmiştir. Söz konusu bu rivâyet benzer lafızları içermekte olup hadisin son kısmında

²⁶⁵ Buhârî, Enbiyâ, 49.

²⁶⁶ Buhârî, Enbiyâ, 49.

Deccâl'e benzetilen İbn Katan'ın Mustalikoğullarından olduğu kaydı düşülmüştür. Ancak onun cahiliye devrinde öldüğü zikredilmemiştir.²⁶⁷

Hadisin libas bölümünde (kitap) ← Abdullah b. Yusuf ← Mâlik ← Nâfi ← Abdullah b. Ömer← rivâyet silsilesi ile gelen rivâyeti de vardır. Ancak bu rivâyette Deccâl'in İbn Katan'a benzediği kaydı zikredilmemiştir.²⁶⁸ Abdullah b. Mesleme ← Mâlik ← Nâfi ← Abdullah b. Ömer← tarîki ile gelen rivâyetinde de yine Deccâl'in İbn Katan'a benzediği kaydı zikredilmemiştir.²⁶⁹

Deccâl'in şaşı olduğuna vurgu yapan bir başka rivâyeti ise İmam Buhârî Meğazî bölümünde (kitap) zikretmiştir. Rivâyet şöyledir:

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنَّا نَتَحَدَّثُ بِحِجَّةِ الْوَدَاعِ وَالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا وَلَا نَدْرِي مَا حِجَّةُ الْوَدَاعِ فَحَمِدَ اللَّهُ وَأَتْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ ذَكَرَ الْمَسِيحَ الدَّجَالَ فَاطْنَبَ فِي ذِكْرِهِ وَقَالَ مَا بَعَثَ اللَّهُ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا أَنْذَرَ أُمَّتَهُ أَنْذَرَهُ نُوحٌ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ بَعْدِهِ وَإِنَّهُ يَخْرُجُ فِيكُمْ فَمَا خَفِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ شَأْنِهِ فَلَيْسَ يَخْفَى عَلَيْكُمْ أَنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ عَلَى مَا يَخْفَى عَلَيْكُمْ ثَلَاثًا إِنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ بِأَعْوَرَ وَإِنَّهُ أَعْوَرُ عَيْنِ الْيُمْنَى كَأَنَّ عَيْنَهُ عَيْنَةُ طَافِيَةٍ إِلَّا أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ قَالُوا نَعَمْ قَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ ثَلَاثًا وَنِلَّكُمْ أَوْ وَنَحْكُمْ انظُرُوا لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ

Manası: Abdullah b. Ömer (r.a) şöyle demiştir: Allah Resûlü (s.a) aramızda bulunurken bizler Veda Haccı'nı konuşurduk; fakat Veda Haccı'nın ne olduğunu bilmezdik. Allah Resûlü (s.a) Allah'a hamd ve sena ettikten sonra Mesîh Deccâl'i zikretti ve onun kötülüklerini uzunca zikretti ve şunları söyledi: "Allah'ın göndermiş olduğu her bir peygamber, muhakkak ümmetini Deccâl'in fitnesinden uyarmışlardır. Deccâl'den Nûh da, ondan sonra gelen bütün peygamberler de (ümmetlerini) sakındırmışlardır. Ve o muhakkak (kıyâmete yakın) sizin içinde çıkacaktır. Onun yaptığı işlerin bâzısı size gizli olursa, Rabb'inizin size gizli kalacak şeylerden olmadığı açıktır.- Allah Resûlü (s.a) (s.a) bunu üç defa tekrar etti. - Şüphesiz sizin Rabb'iniz şaşı değildir. Deccâl ise sağ gözü şaşıdır. Onun gözü, sanki salkımındaki emsâlinde dışarı çıkmış iri bir üzüm tanesi gibidir. Dikkat edin! Allah sizlere kanlarınızı, mallarınızı, bu ayınız, beldeniz ve gününüzün haram olduğu gibi haram kılmıştır. Dikkat edin! Bunları size tebliğ ettim mi?" buyurdu.

²⁶⁷ Buhârî, Ta'bir, 33.

²⁶⁸ Buhârî, Libâs, 66.

²⁶⁹ Buhârî, Ta'bir, 11.

*Oradakiler: Evet tebliğ ettin! Dediler. Allah Resûlü (s.a) üç kere: "Allah'ım şahid ol!" dedi ve devamla: "Size veyl yahut vah olsun! İyi düşünüp aklınızı başınıza toplayın da bundan sonra birbirinizin boynunu vuracak kâfirlere dönmeyin!" buyurdu.*²⁷⁰

Abdullah b. Ömer'in bir başka rivâyeti ise farklı bir tarîkle rivâyet edilmiştir. (←Abdan←Abdullah← Yunus ← Zührî ← Sâlim←İbn Ömer ←). Yukarıdaki rivâyetin ihtisar edilmiş hali olan rivâyette -Veda Haccı- ifâdesi zikredilmemiştir. Sadece Allah Resûlü (s.a)'nün Hz. Nuh'un Deccâl'in fitnesinden ümmetini uyardığı gibi Allah Resûlü (s.a)'nün de ümmetini uyardığı ve Deccâl'in şaşı; ancak Allah'ın böylesi bir kusurdan münezzeh olduğu bildirilmiştir.²⁷¹ Fiten bölümünde (kitap) ←Abdül-aziz b. Abdillâh ← İbrâhîm ← Sâlih←İbn Şihâb← Sâlim b. Abdillâh ← Abdullah b. Ömer tarîkiyle yine veda haccı kaydı zikredilmeden ihtisar şeklinde aynı hadis zikredilmiştir.²⁷² İbn Sayyâd adlı kişinin Deccâl olduğuna dair zikredilen hadis-i şerîfin son kısmında da yine bu rivâyete benzer bir rivâyet, hadisin râvilerinden olan Sâlim b. Abdullah tarafından hadisin son kısmında rivâyet edilmiştir.²⁷³ Ayrıca Abdullah b. Ömer'in bu rivâyeti şu tarîkle de rivâyet edilmiştir:

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ دُكِرَ الدَّجَالُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَيَسَّرُ بَأَعْوَرَ وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى عَيْنِهِ وَإِنَّ الْمَسِيحَ الدَّجَالَ أَعْوَرَ الْعَيْنِ الْيُمْنَى كَأَنَّ عَيْنَهُ طَافِيَةٌ

Manası: Abdullah b. Ömer şöyle buyurdu: Allah Resûlü (s.a)'nün huzurunda Deccâl zikredildi de O şöyle buyurdu: "Allah (c.c) size gizli kalmaz. Çünkü Allah şaşı değildir. –Allah Resûlü (s.a) eli ile gözüne işaret etti- hâlbuki Mesîh Deccâl'in sağ gözü şaşıdır. Sanki onun gözü emsâlinden dışarı taşmış üzüm tanesi gibidir."²⁷⁴

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ ح وَ قَالَ لِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ حَدَّثَنَا ابْنُ عَمٍّ نَيْكُمُ يَعْنِي ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ رَأَيْتُ لَيْلَةً أُسْرِيَ بِي مُوسَى رَجُلًا آدَمَ طَوَالًا جَعْدًا كَأَنَّهُ مِنْ رِجَالِ شَنْوَةَ وَرَأَيْتُ عِيسَى رَجُلًا مَرْبُوعًا مَرْبُوعَ الْخَلْقِ إِلَى الْخُمْرَةِ وَالْبَيَاضِ سَبَطَ الرَّأْسِ وَرَأَيْتُ مَالِكًا خَارِنَ النَّارِ وَالْدَّجَالَ فِي

²⁷⁰ Buhârî, Meğâzî, 73.

²⁷¹ Buhârî, Enbiyâ, 5.

²⁷² Buhârî, Fiten 24.

²⁷³ Buhârî, Edeb, 97.

²⁷⁴ Buhârî, Tevhîd, 17.

قَالَ أَنَسُ وَأَبُو بَكْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَخْرُسُ الْمَلَائِكَةُ الْمَدِينَةَ مِنْ {فَلَا تَكُنْ فِي مَرْيَةٍ مِنْ لِقَائِهِ} آيَاتِ آرَاهُنَّ اللَّهُ إِيَّاهُ الدُّجَالِ.

Manası: Bize Peygamberimizin amcasının oğlu, yânî İbn Abbâs (r.a) tahdîs etti. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Mi'râc'da ben Musa'yı esmer yüzlü, uzun boylu, kıvrıkcık saçlı bir halde gördüm. Musa (uzunluk ve esmerlikçe) Ezdu Şenûe adamlarından bir kişi gibidir. İsâ'yı da gördüm: Ne uzun ne kısa, orta boyda, benzi kırmızı ile beyaza meyilli olup başı, salıverilmiş düz saçlı bir kimse idi. Allah 'ın bana gösterdiği hayrete düşürücü daha birtakım garibeler arasında cehennem muhafızı Mâlik'i ve Deccâl'i de gördüm. "Ey mü'min, Peygamber'in Musa'ya kavuşmasından şübhede olma."

*Enes ve Ebû Bekre (r.a), Peygamber'in "Melekler Medîne'yi, Deccâl'den bekçilik yapıp korurlar." hadisini söylemişlerdir.*²⁷⁵

Bu hadis ←Muhammed b. Beşşâr← Gunder← Şu'be← Katâde← Ebû'l-Âliye← İbn Abbâs← târîkiyle başka yerde zikredilmiş; ancak orada, yukarıdaki rivâyette zikredilen bölüm zikredilmemiş, Mekke ve Medîne'nin melekler tarafından korunduğunun belirtildiği Hz. Enes ve Ebû Bekre'nin kayıtları da ifâde edilmemiştir.²⁷⁶

5-Deccâl'in alınıdaki yazı ile ilgili rivâyet

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ ابْنِ عَوْنٍ عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ كُنَّا عِنْدَ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَلَذَكَّرُوا الدُّجَالَ فَقَالَ إِنَّهُ مَكْتُوبٌ بَيْنَ عَيْنَيْهِ كَافِرٌ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لَمْ أَسْمَعْهُ قَالَ ذَاكَ وَلَكِنَّهُ قَالَ أَمَا إِبْرَاهِيمُ فَاَنْظُرُوا إِلَى صَاحِبِكُمْ وَأَمَّا مُوسَى فَرَجُلٌ آدَمُ جَعْدٌ عَلَى جَمَلٍ أَحْمَرٍ مَخْطُومٌ بِخُلْبَةٍ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِ إِذْ انْخَدَرَ فِي الْوَادِي يُلَبِّي

Manası: Mucâhid b. Cebr şöyle demiştir: Biz İbn Abbâs'ın yanında idik. Mecliste bulunanlar Deccâl'ı (şası ve çok yalancıdır diye) zikrettiler. Bunun üzerine İbn Abbâs: Şu muhakkak ki, onun iki gözü arasında "Kâfir" sözü yazılmıştır, dedi. Ve yine İbn Abbâs: Ben Peygamber'den bu "İki gözü arasında 'Kâfir' yazılmıştır" sözünü işitmedim. Lâkin Peygamber (s.a) "İbrâhîm el-Halîl'e gelince (onu görmek isterseniz) işte ben arkadaşınıza bakınız. Musa'ya gelince, o buğday renkli, etli ve toplu bedenli bir adamdır. Saçları kı-

²⁷⁵ Buhârî, Bed'ul-halk, 7.

²⁷⁶ Buhârî, Enbiyâ, 49.

vırcık, lifle yularlanmış kızıl bir deve üzerine binmiş, telbiye ederek Ezrak Vâdîsi'nde akıp giderkenki hâli hâlâ gözümün önündedir" buyurdu, demiştir.²⁷⁷

Hadisin hac bölümünde (kitap) zikredilen aynı tarikle gelen rivâyetinde ise Hz. İbrahim kaydı zikredilmemiş ve hadisin son kısmı قَالَ أَمَّا مُوسَىٰ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِ إِذْ انْحَدَرَ فِي الْوَادِي يُلَبِّي şeklinde bitmektedir.²⁷⁸ Hadisin ←Beyan b. Amr← Nadr← İbn Avn ←Mücâhid← şeklindeki rivâyet silsilesi ile zikredilen rivâyette ise ilk rivâyetten farklı olarak Deccâl'in alnında kâfir yazılı olduğu zikredilirken, bu durum ك ف ر şeklinde hecelenerek ifâde edilmiştir.²⁷⁹

6-Deccâl'in cenneti ve cehennemi ile ilgili rivâyetler

حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
أَلَا أُخَذُّكُمْ حَدِيثًا عَنِ الدَّجَالِ مَا حَدَّثَ بِهِ نَبِيٌّ قَوْمَهُ إِنَّهُ أَعْوَرُ وَإِنَّهُ يَجِيءُ مَعَهُ بِمِثَالِ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ فَأَلْبِي يَقُولُ إِنَّهَا الْجَنَّةُ هِيَ النَّارُ وَإِنِّي
أُنذِرُكُمْ كَمَا أُنذَرُ بِهِ نُوحٌ قَوْمَهُ

*Manası: Ben Ebû Hureyre (r.a)'den işittim, şöyle dedi: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Dikkat edin! Size Deccâl'e âit bir hadisi haber vereceğim ki, hiçbir peygamber kendi kavmine onu söylememiştir: Onun bir gözü kördür: Şu da muhakkak ki, cennetin ve cehennemin yalancı misâlleri de onunla beraber gelecektir. Fakat onun cennet diyeceği şey cehennemin, cehennem diyeceği de cennetin tâ kendi misâlidir. Nûh, onun tehlikesini kavmine haber verip kavmini ondan sakındırdığı gibi, ben de size o tehlikeyi haber verip uyarıyorum.*²⁸⁰

Bir başka Buhârî hadîsinde ise şu şekilde geçmektedir:

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ عَنْ رَبِيعٍ بْنِ جَرَّاشٍ قَالَ قَالَ عُقْبَةُ بْنُ عَمْرِوٍ لِحَدِيفَةَ أَلَا تُحَدِّثُنَا مَا سَمِعْتَ
مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنِّي سَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنَّ مَعَ الدَّجَالِ إِذَا خَرَجَ مَاءٌ وَنَارًا فَأَمَّا الَّذِي يَرَى النَّاسُ أَنَّهَا النَّارُ فَمَاءٌ بَارِدٌ
وَأَمَّا الَّذِي يَرَى النَّاسُ أَنَّهُ مَاءٌ بَارِدٌ فَنَارٌ تُحْرِقُ فَمَنْ أَدْرَكَ مِنْكُمْ فَلْيَقْعْ فِي الَّذِي يَرَى أَنَّهَا نَارٌ فَإِنَّهُ عَذَابٌ بَارِدٌ قَالَ حَدِيفَةُ وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنَّ

²⁷⁷ Buhârî, Libâs, 66.

²⁷⁸ Buhârî, Hac, 29.

²⁷⁹ Buhârî, Enbiyâ, 11.

²⁸⁰ Buhârî, Enbiyâ, 5.

رَجُلًا كَانَ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ أَنَّهُ الْمَلِكُ لِيَقْبِضَ رُوحَهُ فَقِيلَ لَهُ هَلْ عَمِلْتَ مِنْ خَيْرٍ قَالَ مَا أَعْلَمُ قِيلَ لَهُ انْظُرْ قَالَ مَا أَعْلَمُ شَيْئًا غَيْرَ أَنِّي كُنْتُ أَبَايَعُ النَّاسِ فِي الدُّنْيَا وَأَجَارِيهِمْ فَأَنْظِرُ الْمُوسِرَ وَأَتَجَاوِزُ عَنِ الْمُعْسِرِ فَأَدْخِلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ فَقَالَ وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنَّ رَجُلًا حَضَرَهُ الْمَوْتُ فَلَمَّا يَسَّ مِنَ الْحَيَاةِ أَوْصَى أَهْلَهُ إِذَا أَنَا مُتُّ فَاجْمَعُوا لِي حَطَبًا كَثِيرًا وَأَوْقِدُوا فِيهِ نَارًا حَتَّى إِذَا أَكَلْتُ لَحْمِي وَخَلَصْتُ إِلَى عَظْمِي فَأَمْتَحِشَتْ فَخَلَدُوهَا فَاطْنَحْنُوهَا ثُمَّ انْظُرُوا يَوْمًا رَاحًا فَأَذْرُوهُ فِي النَّيِّمِ فَفَعَلُوا فَجَمَعَهُ اللَّهُ فَقَالَ لَهُ لِمَ فَعَلْتَ ذَلِكَ قَالَ مِنْ خَشْيَتِكَ فَغَفَرَ اللَّهُ لَهُ قَالَ غُفْبَةُ بْنُ عَمْرٍو وَأَنَا سَمِعْتُهُ يَقُولُ ذَاكَ وَكَانَ نَبَأًا

Manası: Rib'i b. Hırâş şöyle demiştir: Ukbe b. Amr, Huzeyfe'ye: Sen bize Allah Resûlü (s.a)'nden işittiğin şeyleri tahdîs etmez misin?

Huzeyfe de şöyle dedi: Ben Allah Resûlü (s.a)'nden işittim, şöyle buyuruyordu: "Deccâl çıktığı zaman beraberinde bir su, bir de ateş bulunacaktır. Ama insanların ateş olarak gördükleri şeye gelince, o, soğuk bir sudur. Amma insanların soğuk bir su olduğunu görecekləri şey ise, işte o, yakıcı bir ateştir. Sizlerden her kim Deccâl'in zuhur edeceği zamâna erişirse, ateş sûretinde göreceği şeyin tarafında bulunsun. Çünkü o, tatlı soğuk bir sudur." Yine Huzeyfe şöyle dedi: Ve ben Allah Resûlü (s.a)'nden işittim, şöyle buyuruyordu: "Sizden evvel geçen ümmetlerden birisi vardı. Onun ruhunu almak için ölüm meleği ona geldi (ve ruhunu alıp gitti, diriltildiğinde) ona: Dünyâda bir hayır işledin mi? diye soruldu. O da: Bir hayır işlediğimi bilmiyorum, dedi. Ona: İyi düşün! Denildi. O da: Ben (ömrümde) hiçbir hayır işlediğimi bilmiyorum. Ancak şu kadarı var ki, ben dünyâda insanlarla alış-veriş yapardım da, alacaklarımı toplardım. Hâli vakti yerinde olan borçluya va'de verirdim. Fakir borçluya da borcunu bağışlardım, dedi. Bunun üzerine Allah o kimseyi cennete girdirdi." Ve yine Huzeyfe şöyle dedi: Ben yine Rasûlullah'tan işittim, şöyle buyuruyordu: "(Sizden evvelki ümmetler içinde) bir kişiye ölüm gelip çatmıştı. O, hayâtta ümidini kesince ailesine şöyle vasiyet etti: Ben öldüğümde birçok odun toplayınız. Bu yığını bir ateşle tutuşturup yakınız (ve beni bu ateşe atınız). Ateş benim etimi yiyip de kemiğime ulaşıncaya kadar bırakınız. Kemiğimi yakınca bu yanmış kemikleri alınız, onu döğüp un yapınız. Sonra rüzgârı şiddetli bir günü bekleyiniz. Ve (bu unu fırtınalı günde) deniz içine savurunuz. Aile halkı bu vasiyetin gereğini yaptılar. Fakat Allah onun zerrelerini topladı da ona: Niçin böyle yaptın? Diye sordu. O kişi: Ben, Sen 'den korktuğumdan dolayı böyle yaptım, diye cevâb verdi. Bunun üzerine Allah onu mağfiret eyledi."

Râvî Ukbe b. Âmr, Huzeyfe'ye: Ben de Allah Resûlü (s.a)'nden işittim, bu hadisi

söylüyordu. O vasiyet eden kişi bir kefen soyucu idi, demiştir.²⁸¹

Hiz. Huzeyfe'nin bu rivâyetini İmam Buhârî ihtisar şeklinde rivâyet etmiştir. Ancak bu rivâyette Deccâl'in yanında su ve ateş bulunduğru kısmı zikredilmiştir.²⁸²

7-Deccâl'in sahip olduğı ni'metlerle ilgili rivâyet

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنِي قَيْسٌ قَالَ قَالَ لِي الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ مَا سَأَلَ أَحَدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ الدَّجَالِ أَكْثَرَ مَا سَأَلْتُهُ وَإِنَّهُ قَالَ لِي مَا يَضُرُّكَ مِنْهُ قُلْتُ لِأَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّ مَعَهُ جَبَلٌ خُبْرٌ وَنَهْرٌ مَاءٌ قَالَ هُوَ أَهْوَنُ عَلَى اللَّهِ مِنْ ذَلِكَ

Manası: Mugîre b. Şu'be (r.a) bana şöyle dedi: Hiç kimse benim sorduğum kadar Allah Resûlü (s.a)'ne Deccâl ile ilgili soru sormamıştır. Allah Resûlü (s.a) bana: "Deccâl sana zarar vermeyecektir." buyurdu. Ben: (Ey Allah'ın Resûlü ona karşı duyulan bir korku vardır.) Çünkü insanlar Deccâl'in yanında ekmek dağı ve su nehri vardır diye söylüyorlar! Dedim. Allah Resûlü (s.a) bunun üzerine: "Mü'minlerin sapıtmasına sebep olacak bu nevi'den bir şey yapmak Allah üzerine pek kolaydır." buyurdu.²⁸³

8-Deccâl'in Medîne'ye giremeyeceğini haber veren rivâyetler

İmam Buhârî Fiten ve Fedâilu'l-Medîne adlı bölümlerde (kitap) olmak üzere iki yerde Deccâl'in Medîne'ye giremeyeceğine dair bab başlığı açmıştır. İlgili yerlerde Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Hureyre, Enes b. Mâlik ve Ebû Bekre sahâbî râvilerinin rivâyetlerine yer verilmiştir. İlk olarak Ebû Saîd el-Hudrî hadisini zikretmek istiyoruz:

حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى أَن أَبَا سَعِيدٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ابْنُ عَتَبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ: أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ: حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ يَأْتِي الدَّجَالَ، وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْهِ أَن يَدْخُلَ نَقَابَ الْمَدِينَةِ، (:اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا حَدِيثًا طَوِيلًا عَنِ الدَّجَالِ، فَكَانَ يَمِينًا يَحْدِثُنَا بِهِ أَنَّهُ قَالَ أَشْهَدُ أَنَّكَ الدَّجَالُ الَّذِي: فَيَنْزِلُ بَعْضُ السَّيَّاحِ الَّتِي تَلِي الْمَدِينَةَ، فَيُخْرِجُ إِلَيْهِ يَوْمئِذٍ رَجُلًا، وَهُوَ خَيْرُ النَّاسِ، أَوْ مِنْ خِيَارِ النَّاسِ، فَيَقُولُ

²⁸¹ Buhârî, Enbiyâ, 51.

²⁸² Buhârî, Fiten, 24. Şöyle ki;

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي الدَّجَالِ إِنَّ مَعَهُ مَاءً حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ شُعْبَةَ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ عَنْ رَبِيعٍ عَنْ حَدِيثِهِ* قَالَ أَبُو مَسْعُودٍ أَنَا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَارًا فَتَارَةً مَاءً بَارِدًا وَمَاؤُهُ نَارٌ

²⁸³ Buhârî, Fiten, 24.

لا، فيقتله، :أرايتم إن قتلت هذا ثم أحييته، هل تشكُّون في الأمر؟ فيقولون :حدثنا رسول الله صلى الله عليه وسلم حديثه، فيقول الدجال :والله ما كنت فيك أشد بصيرة مني اليوم، فيريد الدجال أن يقتله فلا يسلط عليه :ثم يحييه، فيقول

Manası: Ebû Saîd el-Hudrî (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) bir gün bizlere Deccâl'den uzun bir hadis rivâyet etti. O'nun bize tahdîs ettiği hadis için de şöyle buyurdu: "Deccâl (Medîne'ye de) gelecektir. Fakat Medîne kapılarından içeriye girmek ona haram kılınmıştır. Yalnız Medîne etrafındaki bâzı çorak ve çakıllı araziye inecektir. O gün Medîne halkının en hayırlı birisi, yâhut insanların hayırlılarından birisi, Deccâl'e karşı çıkar ve: Ben şehâdet ederim ki, muhakkak sen, Rasûlullah'ın bize haber verdiği Deccâl'sin! Der.

Bunun üzerine Deccâl, başındaki şekâvet ehline: Şimdi ben bu adamı öldürür, sonra diriltirsem, benim (ulûhiyet) iddiasında şüphe eder misiniz? Diye sorar. Onlar da: Hayır şüphe etmeyiz, derler. Deccâl hemen o adamı öldürür, sonra da diriltir. Ve diriltir diriltmez o adam: Vallahi benim, senin Deccâl olduğun hakkındaki şimdiki kanâatim, bundan evvelki îmânımdan daha kuvvetlidir, der. Bu defa Deccâl bu adamı tekrar öldürmek ister; fakat bir daha ona musallat olamaz (yânî onu öldürmeye muktedir olamaz)"²⁸⁴

Hadis, Deccâl'le alâkalı önemli bilgiler vermektedir. Şöyle ki Deccâl'in Medîne'ye girememesi, ulûhiyet iddia etmesi ve birisini öldürüp diriltmesi gibi hususlar bu hadiste dikkati çekmektedir. Deccâl'e ait en ilgi çekici özellik, hiç şüphesiz onun elinde bazı olağanüstü hâdiselerin zuhûr etmesidir. Deccâl'in birisini öldürmesi, sonra diriltmesi bu hâdiseye şâhit olacak insanlar için ciddi bir imtihan unsurudur. Buhârî bu hadisi benzer lafızlarla ancak Yahya b. Bukeyr← Leys← Ukayl← İbn Şihâb← Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe← Ebû Saîd el-Hudrî rivâyet silsilesi ile "Medîne'nin faziletleri" bölümünde (kitap) zikretmiştir.²⁸⁵

Yine bu konu ile ilgili olarak İmam Buhârî Ebû Hureyre'nin rivâyetini nakletmiştir. Hadis şöyledir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ نُعَيْمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْمُجَمِّرِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَنْقَابِ الْمَدِينَةِ مَلَائِكَةٌ لَا يَدْخُلُهَا الطَّاغُوتُ وَلَا الدَّجَالُ

²⁸⁴ Buhârî, Fiten, 25.

²⁸⁵ Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 9.

Manası: Ebû Hureyre (r.a) Allah Resulü'nün şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Medîne'nin kapıları ve giriş yerleri üzerinde birtakım (koruyucu) melekler vardır. Medîne'ye tâûn da, Deccâl de giremez."²⁸⁶ Aynı rivâyet ←İsmâîl← Mâlik← Nuaym b. Abdillâh el-Mücmir← tarîkiyle Medîne'nin faziletlerinin işlendiği yerde de zikredilmiştir.²⁸⁷

Bu konu ile alâkalı Enes b.Mâlik'in rivâyeti de şöyledir:

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْدَرِ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ حَدَّثَنَا أَبُو عَمْرٍو حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَيْسَ مِنْ بَلَدٍ إِلَّا سَيَطُوهُ الدَّجَالُ إِلَّا مَكَّةَ وَالْمَدِينَةَ لَيْسَ لَهُ مِنْ بَقَائِهَا نَقَبٌ إِلَّا عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ صَافِّينَ يَخْرُسُونَهَا ثُمَّ تَرْجُفُ الْمَدِينَةُ بِأَهْلِهَا ثَلَاثَ رَجَفَاتٍ فَيُخْرِجُ اللَّهُ كُلَّ كَافِرٍ وَمُنَافِقٍ

Manası: Enes b. Mâlik Allah Resûlü (s.a)'nün şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Yeryüzünde Mekke ve Medîne hariç tüm beldelere Deccâl girecektir. Medîne'nin her bir yolunda melekler saf saf beklerler ve Medîne'yi Deccâl'den korurlar. Sonra Medîne ehli ile beraber üç defa sallanır ve Allah, Medîne'den kâfir ve münâfık kimseleri çıkarır.²⁸⁸

Bu hadisin ←Sa'd b. Hafs←Şeybân← Yahyâ← İshâk b. Abdillâh b. Ebî Talhâ← Enes b. Mâlik ← rivâyet silsilesi ile nakledilen diğer bir rivâyetinde (يَجِيءُ الدَّجَالُ حَتَّى يَنْزِلَ فِي) Enes b. Mâlik (نَاحِيَةِ الْمَدِينَةِ ثُمَّ تَرْجُفُ الْمَدِينَةُ ثَلَاثَ رَجَفَاتٍ فَيُخْرِجُ إِلَيْهِ كُلَّ كَافِرٍ وَمُنَافِقٍ) şeklinde geçmektedir.²⁸⁹

Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilen diğer hadîste ise şu şekilde geçmektedir:

حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمَدِينَةُ يَأْتِيهَا الدَّجَالُ فَيَجِدُ الْمَلَائِكَةَ يَخْرُسُونَهَا فَلَا يَقْرَأُهَا الدَّجَالُ قَالَ وَلَا الطَّاغُوتُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ

Manası: Enes b. Mâlik Allah Resûlü (s.a)'nün şöyle buyurduğunu nakletmiştir: Deccâl Medîne'ye gelir ve Medîne'yi koruyan melekleri görür, oraya yaklaşılamaz. Allah'ın izni ile ne Deccâl ne de tâûn Medîne'ye giremez.²⁹⁰

²⁸⁶ Buhârî, Fiten, 24.

²⁸⁷ Buhârî, Fedâilü'l- Medîne, 9.

²⁸⁸ Buhârî, Feâil'ül -Medîne, 9.

²⁸⁹ Buhârî, Fiten 24.

²⁹⁰ Buhârî, Fiten, 25.

Bu hadisi Buhârî, İshâk b. Ebî İsa← Yezid b. Hârûn← Şu'be← Katâde← Enes b. Mâlik← tarîkiyle tevhit bölümündeki “Meşîet ve İrâde” babında da zikretmiştir. Çünkü hadiste ²⁹¹إِنْ شَاءَ اللَّهُ ibaresi geçmekte bu da meşîet-i ilahiyeye taalluk etmektedir.

Buhârî'nin bu konu ile rivâyet ettiği Ebû Bekre hadisi ise şöyledir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَدْخُلُ الْمَدِينَةَ رُغْبُ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ لَهَا يَوْمَئِذٍ سَبْعَةُ أَبْوَابٍ عَلَى كُلِّ بَابٍ مَلَكَانِ

Manası: Ebû Bekre Allah Resûlü (s.a)'nın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Medîne 'ye Mesîh Deccâl'in korkusu giremeyecek. O gün Medîne 'nin yedi kapısı vardır. Ve her kapıda iki melek (Medîne 'yi korumak için) bekler.²⁹² Bu rivâyeti Buhârî aynı lafız ve senetle Fiten bölümünde de zikretmiştir.²⁹³

9-Deccâl'in fitnesinin kabir azabına benzetildiğini haber veren rivâyetler

قَالَ مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ قَالَ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ قَالَ أَخْبَرْتَنِي فَاطِمَةُ بِنْتُ الْمُنْذِرِ عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ قَالَتْ دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَالتَّاسُ يُصَلُّونَ قُلْتُ مَا شَأْنُ النَّاسِ فَأَشَارَتْ بِرَأْسِهَا إِلَى السَّمَاءِ فَقُلْتُ آيَةٌ فَأَشَارَتْ بِرَأْسِهَا أَيْ نَعَمْ قَالَتْ فَأَطَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِدًّا حَتَّى تَجَلَّابِي الْعَشِيِّ وَإِلَى جَنْبِي قِرْبَةٌ فِيهَا مَاءٌ فَفَتَحْتُهَا فَجَعَلْتُ أَصْبُ مِنْهَا عَلَى رَأْسِي فَانْصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ فَخَطَبَ النَّاسَ وَحَمِدَ اللَّهُ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ قَالَ أَمَا بَعْدُ قَالَتْ وَلَعَطَ نِسْوَةٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فَاثْكُفَاتٍ إِيَّيْهِمْ لِأَسْكَنَهُنَّ فَقُلْتُ لِعَائِشَةَ مَا قَالَ قَالَتْ قَالَ مَا مِنْ شَيْءٍ لَمْ أَكُنْ أُرِيتهُ إِلَّا قَدْ رَأَيْتُهُ فِي مَقَامِي هَذَا حَتَّى الْجَنَّةَ وَالتَّارَ وَإِنَّهُ قَدْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنْكُمْ تُفْتَنُونَ فِي الْقُبُورِ مِثْلَ أَوْ قَرِيبٍ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ يُؤْتَى أَحَدُكُمْ فَيَقَالُ لَهُ مَا عَلِمَكَ بِهَذَا الرَّجُلِ فَأَمَّا الْمُؤْمِنُ أَوْ قَالَ الْمُؤْمِنُ شَكَّ هِشَامٌ فَيَقُولُ هُوَ رَسُولُ اللَّهِ هُوَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى فَأَمَنَّا وَأَجَبْنَا وَاتَّبَعْنَا وَصَدَّقْنَا فَيَقَالُ لَهُ نَمُ صَالِحًا قَدْ كُنَّا نَعْلَمُ إِنْ كُنْتَ لَتُؤْمِنُ بِهِ وَأَمَّا الْمُنَافِقُ أَوْ قَالَ الْمُتَرَاتِبُ شَكَّ هِشَامٌ فَيَقَالُ لَهُ مَا عَلِمَكَ بِهَذَا الرَّجُلِ فَيَقُولُ لَا أَدْرِي سَمِعْتُ النَّاسَ يَقُولُونَ شَيْئًا فَقُلْتُ قَالَ هِشَامٌ فَلَقَدْ قَالَتْ لِي فَاطِمَةُ فَأَوْعَيْتُهُ غَيْرَ أَنَّهَا ذَكَرَتْ مَا يُعْلَظُ عَلَيْهِ

Manası: Esma (r.a) şöyle demiştir: Ben Âişe'nin yanına girdim. İnsanlar namaz

²⁹¹ Buhârî, Tevhid, 31.

²⁹² Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 9.

²⁹³ Buhârî, Fiten, 24.

kılıyordu. Ben: İnsanların bu hâli nedir? Dedim. Âişe (güneş tutulduğunu anlatmak için) başı ile gökyüzüne doğru işaret etti. Ben: Bir âyet (yânî bir azâb yâhud kıyâmet alâmeti) mi? diye sordum. Âişe yine başıyla evet dedi. Esmâ şöyle dedi: (Bunun üzerine ben de namaza durdum) Rasûlullah namazı çok uzattı. Nihâyet bana bir baygınlık geldi. Yanımda su dolu bir kırba vardı. Onun ağzını açtım ve ondan başıma su dökmeye başladım. Nihâyet Rasûlullah namazı bitirdi, güneş de açılmıştı. Rasûlullah namazdan sonra insanlara hutbeye başlayıp; Allah'a lââyık olduğu sıfatlarla hamd ettikten sonra "Amma ba'du" dedi. Esmâ dedi ki: Tam bu sırada Ensâr'dan bazı kadınlar konuşup gürültü etmeye başladılar. Ben de onları susturayım diye onlara doğru baktım. Bundan dolayı "Amma ba'du" dan sonrasını işitmedim. Âişe'ye: Rasûlullah ne dedi? diye sordum. Âişe şöyle dedi: Rasûlullah şöyle buyurdu: "Cennet ve cehenneme kadar evvelce bana gösterilmemiş hiçbir şey kalmadı ki, bu makâmımda görmüş olmayayım. Ve şu da bana vahyolundu ki, sizler kabirlerinizde Mesîh Deccâl (yüzünden çekilecek) imtihanlara benzer yâhud ona yakın bir imtihan geçireceksiniz. Kabirde herbirinize gelinecek de: Bu adam hakkındaki ilmin nedir? denilecek. Mü'min yâhut imanda yakîne ulaşmış kimse -bu şekki Hişâm söyledi-: O, Muhammed'dir, o Allah'ın Rasûlü'dür. Bize beyyineler ile hidâyet getirdi. Biz de O'na î mân ettik, da'vetine icâbet ettik, izine uyduk ve O'nu tamâmıyle tasdik eyledik, diyecek. Bu cevâb üzerine o kimseye: Yat da iyice uyu. Biz senin O zâta inanmakta olduğunu kesin bilmekteyiz, denilecek. Ama münafık yâhud şübheci olan kimseye gelince -yine Hişâm bu iki lafzın hangisi olduğu konusunda şüphe etti- ona da: Senin bu adam hakkındaki bilgin nedir? Denilecek. O da: Ben bilmiyorum, insanların bir şey söylediklerini işittim, ben de söyledim, diyecektir."

Hişâm şöyle dedi: Yemîn olsun Munzir kızı Fâtıma bunları bana söylemiş, ben de aynen ezberlemiştir. Şu kadar ki, Fâtıma'nın kat'î söylemediği şeyleri ezberlemedim.²⁹⁴

İmam Buhârî Hz. Esmâ'nın rivâyetini en geniş haliyle naklettiği rivâyet bu rivâyettir. Ancak bu rivâyet Mûsâ b. İsmâîl ← Vuheyb ← Hişâm b. Urve ← Fâtıma binti el-Münzir ← Esmâ Binti Ebî Bekr tarîkiyle "Kendisine Sorulan Soruya El Ya da Başı İle İşaret Eden Kimse" babında;²⁹⁵ Mûsâ b. İsmâîl ← Mâlik b. Enes ← Hişâm b. Urve ← Fâtıma Binti el-Münzir ← Esmâ Binti Ebî Bekr tarîkiyle "Ağırlık Verici Bayılmadan

²⁹⁴ Buhârî, Cuma, 28.

²⁹⁵ Buhârî, İlim, 24.

Dolayı Abdest Almayı Vacib Gören Kimse” babında,²⁹⁶ Abdullah b. Mesleme ← Mâlik b. Enes ← Hişâm b. Urve ← Fâtıma binti el-Münzir ← Esma Binti Ebî Bekr tarîkiyle “Allah Resûlü (s.a)’nün Sözleri, Fiilleri Ve Takrîrlerine Şâmil Olan) Sünnetlerine Uymak” babında,²⁹⁷ Abdullah b. Yûsuf ← Mâlik b. Enes ← Hişâm b. Urve ← Fâtıma binti el-Münzir ← Esma binti Ebî Bekr tarîkiyle “Güneş Tutulmasında Kadınların Erkeklerle Beraber Namaz Kılmaları”²⁹⁸ diye tercüme ettiğimiz bab başlıkları altında zikredilmiştir. Hadisin farklı varyantlarında bazı değişiklikler olsa da genel olarak bu rivâyetler yukarıdaki rivâyete yakın bir durum arz etmektedir. Farklı bölümlerde (kitap) makâm münasebetiyle zikredilen bu rivâyette Deccâl’in özelliklerine vurgu yapılmamış; sadece Deccâl’in fitnesi, kabir azabına teşbih edilerek onun fitnesinden haber verilmiştir. Ancak bazı şârihlerin, yaygın olmamakla birlikte, bu hadisleri şerh ederken Deccâl’le alâkalı yorumda bulundukları tespit edilmiştir. Bu yorumların çok geniş olmadığını da ifâde etmek yerinde olacaktır.

10-Temimoğullarının Deccâl’in fitnesine karşı korunacağını bildiren rivâyet

حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ الْقُعْقَاعِ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَا أَرَأَى أَجِبَ بَنِي تَمِيمٍ وَحَدَّثَنِي ابْنُ سَلَامٍ أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ الْمُغِيرَةِ عَنْ الْحَارِثِ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ مَا زِلْتُ أَجِبُ بَنِي تَمِيمٍ مُنْذُ ثَلَاثِ سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِيهِمْ سَمِعْتُهُ يَقُولُ هُمْ أَشَدُّ أُمَّتِي عَلَى الدِّجَالِ قَالَ وَجَاءَتْ صَدَقَاتُهُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذِهِ صَدَقَاتُ قَوْمِنَا وَكَانَتْ سَبِيَّةً مِنْهُمْ عِنْدَ عَائِشَةَ فَقَالَ أَعْيَبَهَا فَإِنَّهَا مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ

Manası: Ebû Hureyre (r.a) şöyle demiştir: Allah Resûlü (s.a) Temimoğulları hakkında şu üç şeyi söylediğini duyduktan bu yana onları severim:

- Rasûlullah: "Temîmîler, ümmetimin Deccâl'a karşı en şiddetli olan bir sınıftır." buyuruyordu.
- Benû Temîm'in zekât malları gelmişti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a): "Bu mallar kavmimizin sadakalarıdır" buyurdu.
- Âişe'nin yanında Benû Temîm kabîlesinden esir bir kadın vardı. Rasûlullah, Âişe'ye: "Bu

²⁹⁶ Buhârî, Vudû, 36.

²⁹⁷ Buhârî, İ'tisâm, 2.

²⁹⁸ Buhârî, Kûsûf, 10.

esîr kadını âzâd et! Çünkü o, İsmâîl neslindendir." buyurdu.²⁹⁹

Zikredilen bu rivâyette Allah Resûlü (s.a) Deccâl'in fitnesine karşı en mukâvemetli kavmin Temimoğulları olduğunu ifâde etmiştir. Burada hem Deccâl'in fitnesine bir vurgu var, hem de Temimoğulları'nın salâbet-i diniyelerine ve îmândaki yakînlerine bir işaret vardır.

Özetle Buhârî'de Deccâl hadisleri yirmi muhtelif bölümde (Kitab) zikredilmiştir. Bu rivâyetler genelde benzer hadislerin farklı tarîklerinin zikredilmesi şeklindedir. Zaten bu, İmam Buhârî'nin önemli metodları arasındadır. Buhârî'nin hadisleri farklı bölümlerde zikredilmesinin sebeplerini ve bab başlıkları ile igileri hakkında yapılan tespitleri Buhârî şerhlerini esas alarak tespit etmeye çalışacağız. Böylece hem İmam Buhârî'nin Deccâl konusunu nasıl anladığı hem de şârihlerin anlayışlarını ortaya koyacağız.

²⁹⁹ Buhârî, Kitâb'ul-İtk, 13, Meğâzî, 64.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BUHÂRÎ ŞERHLERİNDE DECCÂL YORUMLARI

I-DECCÂLİN KİMLİĞİ İLE ALAKALI YAPILAN YORUMLAR

A-DECCÂL TANIMI

Buhârî Şârihlerinin Deccâl kelimesine yükledikleri anlam, giriş kısmında zikredilen bilgilerle paralellik arz etmektedir. İlk Buhârî Şârihi Hattâbî, Deccâl'in elinde zuhur eden olağanüstü hadiseleri yorumlarken Deccâl'i Allah'ın düşmanı, yalancı ve iftiracı olarak tanımlar ve onun ulûhiyet iddiasına vurgu yapar.³⁰⁰ Bu tanımdan hareketle Buhârî Şârihlerinin Deccâl tanımlamalarını şu şekilde kompoze etmek mümkündür.³⁰¹ Deccâl ulûhiyet iddiasında bulunduğu için en büyük yalancı ve yine en büyük iftiracıdır. Gözü oyuk olduğu için Deccâl'e Mesîh de denilir. Ancak Hz İsa ile aynı ismi paylaşırsa da bu durum kayıtlı bir şekilde tefrik edilir. Hz İsa bu kelime ile anılırken hidâyet sıfatı ile Deccâl ise dalalet sıfatı ile anılır. Birçok şârih tarafından dikkat çekildiği gibi, Deccâl (mümevvi) hak ile batılı birbirine karıştıracak, insanları yalanı ve hilesi ile aldatacaktır. Çokca yalan söylediği için kendisine mübalağalı ismi fâil kalıbında olan Deccâl ismi verilmiştir. Deccâl'in zikredilen özellikleri onun sihirbaz olabileceğini de akla getirmektedir. Ayrıca Deccâl sadece âhir zaman da çıkacağı haber verilen gerçek Deccâl

³⁰⁰ Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhim, *A'lamü's-sünen*, tahkik: Muhammed b. Sa'd b. Abdurrahman Âl-i Suûd, Mekke: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, 988/1409. IX, 2331.

³⁰¹ İbn Battâl, Ebû'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdî'l-Melik, *Şerh-u Sahîhi'l-Buhârî*, tahkik: Ebû Temim Yasir b. İbrahim, Riyad: Mektebetü'r-rüşd, ts. IX, 156; İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, I, 123/188; Kâzerûnî, Afîfuddîn Ebû Sa'd, Saîd b. Mes'ud b. Muhammed, *Şerh-u Sahîhi'l-Buhârî*, Yazma Nüsha, Süleymaniye Ktp, Hz Nasûh Dergâhı, nr: 035, s.102a, 102b; Kirmânî, Muhammed b. Yusuf, *el-Buhârî bi Şerhi'l-Kirmânî, el-Kevâkibü'd-Derârî*, Beyrut: Dâr-u İhyâyi Turâsî'l-Arabî, 1401/1981. IX, 156; V, 184-185; İbn Mulakkın, *a.g.e.*, III, 434-435, XXIX, 304-305; XXXII, 413; İbnü'd-Demâmînî, Bedruddîn Muhammed b. Ebî Bekr el-Mahzûmî, *Mesâbihu'l-Câmi Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Yazma Nüsha, Süleymaniye Ktp, Hamidiye Böl. nr:297. s. 332a; İbn Hacer, *a.g.e.*, II, 584; Aynî, *a.g.e.*, V, 186; Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 465a; Kastallânî, *a.g.e.*, XV, 72; el-Hâfız Ebî'l-Fadl Celâleddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *et-Tevşîh Şerhu'l-Câmi'is-Sahîh*, tahkik: Rıdvan Câmî Rıdvan, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1419/1998. II, 796; Zekerîya el-Ensârî, Zekerîya b. Muhammed eş-Şâfiî, *Minhâtü'l-bârî bi Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî el-Müsemmâ Tuhfetü'l-bârî*, tahkik: Süleyman b. Verî' el-Azîmî, Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1426-2005. I, 307, IV 322-323, X, 178; Sindî, *a.g.e.*, IV, 112; Sehâvî, Muhammed b. Seyyid Mustafa b. Nureddîn ed-Dusûkî el-Ezherî en-Nakşibendî, *El-Bedru'l-Munîr es-Sâri Şerhu'l-Buhârî*, Yazma Nüsha Süleymaniye Ktp, Özel Böl. nr: 269-270-271-272, s. 331b; el-Amasî, Abdullah b. Muhammed b. Yusuf, *Necâhu'l-kârî Şerh-u-Sahîhi'l-Buhârî*, Yazma Nüsha, Süleymaniye Ktp, Fatih Böl, Müellif Hattı, nr: 844, s.274b, 275a; el-Basrî, Abdullah b. Sâlim b. Muhammed, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Yazma Nüsha, Süleymaniye Ktp, H. Hüsnü Paşa, nr: 234. s.154b; Abdu'l-kâdir Rehâvî, *Şerhu Kıt'atin min Sahîhi'l-Buhârî*, Yazma Nüsha, Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi Efendi, nr: 270 s.135 b, 136 a; Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 354; XV, 360-361; Muhammed Sıddık Han, *Avnü'l-Bârî li-Hallî Edilleti'l-Buhârî*, Haleb: Dârü'r-Reşîd, 1984, V, 581; el-Keşmîrî, *A.g.e.*, I, 182; ez-Zebidî, Ebû'l-Abbas Şihabüddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatîf, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh*, tercüme ve şerh. Kâmil Miras, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985. VIII, 483; Hamza Muhammed Kâsım, *Menârü'l-kârî Şerhi Muhtasarı Sahîhi'l-Buhârî*, tashih: Beşir Muhammed Uyûn, Dımaşk: Dâr'u Lübnan li't-Tibââ, 1410, 1990. V, 358.

olarak değil, onun özelliğini taşıyan kimselere de verilen bir isimdir. Nitekim bu husus hâdislerde ifâde edilmiştir.

Ayrıca Kâmil Miras Allah Resûlü (s.a)'nün istiâzede bulunduğu rivâyeti tercüme ederken Deccâl'i "yalancı insanlar" şeklinde not düşerek tercüme etmiş ve her devirde Deccâl bulunduğu haberi sarîh bir şekilde geldiği için bu şekilde mana verdiğini ifâde etmiştir.³⁰² O, Deccâl'in yalan söyleyen hud'akar manasına geldiğini zikretmiş ve Hz Ebû Bekir, Allah Resûlü (s.a)'nün kızı Fâtîma'ya talib olduğunda, Allah Resûlü (s.a) ona "emin ol kızımı Ali'ye vaad ettim. Yoksa Deccâl değilim"³⁰³ demesindeki muradın, "aldatır birisi" olmadığını ifâde etmek olduğunu söylemiştir.³⁰⁴

Görüldüğü gibi Deccâl tanımlarında ortak nokta onun "yalancı ve hilekâr" olmasıdır. Bu özellik özel anlamı ile ahir zaman öncesi ortaya çıkacak Deccâl'e has olsa da, genel manada bu sıfatla muttasıf olan kimseler için de kullanılabilir.

B-DECCÂLİN FİTNESİ

Aslında Deccâl prototipi tam bir inkâr-ı ulûhiyet fikrinin temessül etmiş halidir. Kendi nefsinde iki hissedilir kusur olan şaşılık ve alındaki kâfir yazısını gidermekten aciz olan Deccâl ilk olarak muttaki bir insan görünümünü verecek ve bununla gönülleri çalmaya gayret gösterecektir. Takva görüntüsü vererek başladığı yalanlarını önce nübüvvet iddiası sonra da ulûhiyet iddiası takip edecektir.³⁰⁵ Bir rivâyete göre Deccâl doğu tarafından çıkıp insanları dine davet edecek, böylece Kûfe'ye kadar gelecek, orada da dinî izhar edip onunla amel edecektir. Sonrasında peygamber olduğunu iddia edecek ve her akıl sahibi kişi onun bu söylediklerinden korkup yanından ayrılacaktır. Bir süre böyle durduktan sonra ilah olduğunu iddia etmeye başlayacak ve bu durumda gözü kapanacak, kulağı kopacak ve alında kâfir yazacak ve bu, hiçbir mü'mine gizli kalmayacaktır. İşte bu durumda kalbinde

³⁰² Kâmil Miras, *a.g.e.*, XI, 119

³⁰³ Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhim, *Garîbü'l-hadîs*, tahkik: Abdü'l-kerim İbrâhim Azbâvî, Mekke: Dârü'n-neşr, 1402. I, 627; Zemahşerî, *el-Fâik*, I, 412; İbn Esir, *en-Nihâye*, II, 102.

³⁰⁴ Kâmil Miras, *a.g.e.*, IX, 185.

³⁰⁵ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 601; Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 465a.

zerre kadar imanını olan herkes onun yanından ayrılacaktır.³⁰⁶ İbn Hacer bu hadisin senedinin zayıf olduğunu ifâde etmiştir.³⁰⁷

Deccâl'in fitnesi bu derece tehlikeli olmasından olsa gerek Allah Resûlü (s.a) kabir azabından, gûnahtan, borçtan, ömrün en değersizinden, zenginlik ve fakirliğin fitnesinden Allaha sığındığı bazı dualarında Deccâl'i de zikretmiş ve onun fitne ve şerrinden de Allah'a sığınmıştır.³⁰⁸ Bu hadisi şeriflerde "Deccâl" lafzı ya fitne kelimesi ile ya da mesîh kelimesi ile beraber zikredilmiştir. Aslında Allah Resûlü (s.a)'nın dualarında Deccâl'in şerri ve fitnesinden Allah'a sığınması, ister muayyen bir şahıs isterse batıl bir fikri akım olsun Deccâl'in mevcudiyetine delil teşkil eder.³⁰⁹

İbn Battâl, bir kimsenin dua ederken hacetini bizzat söylemesinin daha uygun olduğuna dikkat çekmiş zira Allah Resûlü (s.a)'nın hadislerde zikrolunduğu üzere bu şekilde yaptığını ifâde etmiştir.³¹⁰ Bir insanın Allah karşısında duyduğu havf buudlu haşyet kişinin Allah (c.c) karşısındaki marifetinin derecesine göredir. Ne kadar Allah'ı tanıyor o kadar O'na tazarru ve niyazda bulunacaktır. Allah Resûlü (s.a)'nın bu şekilde dua etmesi ümmetine bazı şeyleri ta'lim buyurmak ve ümmetin sünnete iktidâ edip onunla amel etmelerini temin etmek içindir.³¹¹ Kirmânî de Allah Resûlü (s.a)'nın kendisi Deccâl'in fitnesinden emin ve güvende olduğu halde bu şekilde istiâzede bulunmasının iki hikmeti olduğunu, bunların; Allah Resûlü (s.a)'nın ya bizzat duanın ibadet olması sebebiyle ya da ümmetine ta'lim maksadıyla bu şekilde istiâzede bulunmuş olabileceğini ifâde etmiştir.³¹²

Kamil Miras "Resûlü Ekrem Efendimiz bu fitnelerin ve bu ihtibar ve imtihanların kâffesinden emin ve masûn olduğu halde bunlardan istiâze buyurmaları, bu istiâzenin de اللهم اغفر لي (Allahım beni mağfiret buyur) gibi bir dua ve ibadet olması cihetiyledir. Resûlü Ekrem'in mütekaddem ve müteaahher kâffe-i zünûbu mağfur olduğu halde yine istiğfar buyururlar ve bu suretle dua ve ibadet etmiş olurlardı. Bununla beraber Resûlü Ekrem'in

³⁰⁶ Heysemî, Ali b. Ebî Bekr, *Mecmaü'z-Zevâid ve Menbau'l-fevâid*, Kâhire: Daru'r-reyyân li't-türâs, Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabîyye, 1407. VII, 340. İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 602; Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 465a.

³⁰⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 602.

³⁰⁸ Müslim, Salât 25; Buhârî, Duâ, 38, 43, 44, 45; Cenâze, 85.

³⁰⁹ Hamza Muhammed Kâsım, *a.g.e.*, II, 213.

³¹⁰ İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 117.

³¹¹ İbn Battâl, *a.g.e.*, III, 363-364.

³¹² Kirmânî, *a.g.e.*, VII, 150.

(s.a) istiâzeleri ümmete ta'lim ve ümmeti irşad gibi bir fâideyi de ihtiva etmektedir.” şeklinde tahlilde ederek konuyu oldukça enfes izah etmiştir.³¹³

İbn Ebî Cemre, bazı rivâyetlerde Allah Resûlü (s.a)'nın Deccâl'in fitnesinin boyutunu göstermek için onu kabir azabına teşbih ettiğini ifâde etmiştir.³¹⁴ Ayrıca Deccâl bazı olağanüstü hadiseleri yapmaya muktedir olsa da işin sonunda aciz konuma düşecektir. İbn Ebî Cemre bu durumu münafık ve kâfir kimselerin haline benzetmiştir. Şöyleki münafık ve kâfir dünyada iken imanını izhar ederek imanla kuşanmış izlenimi verse de işin sonunda bu imanı ona fayda vermeyecektir.³¹⁵ Ayrıca Deccâl'in fitnesinin kabir azabına teşbih edilmesinin hikmetlerinden birisi de aralarında şiddet, korku, dehşet ve keder verme gibi hususlarda benzerliğin olmasıdır.³¹⁶

Keşmîrî Allah Resulü (s.a) 'nın Deccâl'in fitnesinden istiâze de bulunmasının hikmetinin kendisine belirli bir süre kapalı kaldığını ancak “Kim Osman'a karşı kin beslerse o kimse kabrinde Deccâl'in fitnesinden emin olamaz.” Hadisini görünce Deccâl'in fitnesinin kabirlere sirâyet ettiğini anladığını ifâde etmiştir.³¹⁷ Kabir azabının fitnesi ile Deccâl vs. gibi şeylerin fitnesinin peşi sıra zikredilmesi bu sebeptir.³¹⁸ Şâyet bu bilgi, muhaddisler nazarında doğru kabul edilirse o takdirde Deccâl'in fitnesinin kabirlere sirâyet edeceği anlaşılır ki o zaman Deccâl'den istiâzede bulunulması hususunda mühim bir nükte ortaya çıkmış olur.³¹⁹ Ayrıca insanların kabirlerinde bu fitne ile imtihan olmalarına, dünyada işlemiş oldukları günahlarda sebep olabilir.³²⁰

Allah Resûlü(s.a)'nın Deccâl'den istiâzede bulunduğu bir hadiste; “Allah'ım dünya fitnesinden yani Deccâl'in fitnesinden sana sığınırım” buyurmaktadır. Söz konusu bu hadiste, dünya fitnesinin Deccâl üzerine ıtlak edilmesi, Deccâl fitnesinin yeryüzünde meydana gelecek fitnelerin en büyüğü olduğuna bir işarettir.³²¹

Ayrıca tâbiûnun büyüklerinden olan Hasan b. Atiyye'den “Deccâl'in fitnesinden sadece on iki bin adam ve yedi bin kadın kurtulabilecektir.” Şeklinde bir rivâyet

³¹³ Kâmil Miras, a.g.e., IV, 586.

³¹⁴ Buhârî, Cuma, 28,

³¹⁵ İbn Ebî Cemre, a.g.e., I, 123

³¹⁶ Zekeriya el-Ensârî, a.g.e., I, 307; el-Basrî, a.g.e., s. 154b; el-Abbâsî, Abdurrahman b. Abdurrahman b. Ahmed el-Mısırî eş-Şâfi, *Feydu'l-bârî fî Şerhi'l-Buhârî*, Süleymaniye Ktp, Hamidiye Böl., nr: 298. s.24a.

³¹⁷ Keşmîrî, a.g.e., II, 313.

³¹⁸ Keşmîrî, a.g.e., a.yer

³¹⁹ Keşmîrî, a.g.e., II, 492.

³²⁰ Keşmîrî, a.g.e., a.yer

³²¹ Muhammed Sıddık Han, *Avnû'l-Bârî*, V, s. 646.

nakledilmiştir. Deccâl'in fitnessinin büyüklüğünü gösteren bu rivâyeti şerhinde ele alan İbn Hacer bu rivâyetin senedinin sahih olduğuna dikkat çekmiş ve şunu ifâde etmiştir: "Böyle bir bilgi şahsi görüş olarak söylenemez. Bu hadis ya bu râvinin mürsellerindendir ya da O, bu bilgiyi ehli kitaptan almıştır."³²² Her ne kadar sıhhati tartışmalı olsa da bu rivâyet, Deccâl'den istiâze meselesine ışık tutmaktadır. Böylesi umûmî olacak bu dehşetli fitne karşısında herkes duaya sarılmalı, kitap ve sünnetten ayrılmamalıdır.

C-DECCÂL'LERİN SAYISI

Âhir zamana yakın çıkacağı hadislerle sabit olan büyük Deccâl'den önce otuz Deccâl'in çıkacağı ve bunların nübüvvet iddia edeceği Allah Resûlü (s.a) tarafından bildirilmiştir.³²³ Sevbân (r.a)'ın rivâyetinde bu rakam kesin bir şekilde rivâyet edilmiştir ki bu rivâyette Allah Resûlü (s.a), ümmetinden otuz yalancı Deccâl'in çıkacağını ve her birinin kendisini nebi zannedeceğini ifâde etmiştir.³²⁴ Bu rakam bazı rivâyetlerde "otuz ve daha fazlası"³²⁵ ve "yetmiş yalancı Deccâl"³²⁶ şeklinde de ifâde edilmiştir. İbn Hacer yetmiş rakamının geçtiği rivâyetin senedinin zayıf olduğunu söyler.³²⁷ Ayrıca İbn Hacer'in dikkat çektiği gibi,³²⁸ Aynî³²⁹ ve Kastallânî'de³³⁰ bu hadîsin sahih olması durumunda sınırlama için değil, kesretten kinâye kabilinden olacağını ifâde etmişlerdir.

Bir başka rivâyette Deccâl'lerin sayısının yirmi yedi olduğu ve bunların dördünün kadın olduğu haber verilmiştir.³³¹ İbn Hacer bu hadîsin senedinin sağlam olduğunu söyler.³³² Ve bu hadîsin, Deccâl'lerin sayısının otuz olduğunu bildiren rivâyetlerin,

³²² İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 603.

³²³ Buhârî, Fiten 25, Menâkıb 22; Müslim, Fiten 18; Ebû Dâvud, Melâhim, 16; Tirmîzî, Fiten 43; İbn Mâce, Fiten 9; Ahmed b. Hanbel, IX, 504; X, 70; XII, 165; XII, 485; XV, 338; XVI, 503,

³²⁴ Tirmîzî, Fiten, 43; Ebû Dâvud, Melâhim, 16.

³²⁵ Ahmed b. Hanbel, IX, 504; X, 70.

³²⁶ Ebû Ya'la, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ Ebû Ya'la el-Mevsîlî et-Temîmî, *Müsned*, tahkik: Hüseyin Selim Esed, Dimaşk: Dâru'l-me'mûn li't-türâs, 1404/1984. VII, 108; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 596.

³²⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 596.

³²⁸ İbn Hacer, a.yer.

³²⁹ Aynî, *a.g.e.*, XX, 101

³³⁰ Kastallânî, *a.g.e.*, XV, 69.

³³¹ Ahmed b. Hanbel, XXXVIII, 380; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 596.

³³² İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 596.

küsüratı tamamlama kabilinden olduğuna delalet ettiğini, bazı hadislerde (otuza yakın) ibâresinin geçmesinin de³³³ bunu doğruladığını ifâde eder.³³⁴

İmâm Buhârî'nin uzunca naklettiği hadîste otuz Deccâl'in zuhurundan ve kıyâmet alâmetlerinden bahsedilmiştir.³³⁵ Yine bu rivâyette insanların âhir zaman da mala karşı müstağnî kalacakları vurgulanmıştır. İbn Hacer bunu değerlendirirken söz konusu bu devrin, Hz İsa, Mehdi ya da Deccâl zamanı olabileceğine dikkat çekmiştir. Ona göre şâyet bu devir, Hz İsa veya Mehdî zamanı ise, o devrin huzur ve refah iklimini olmasından, insanlar başkasındaki mala ihtiyaç hissetmeyecektir. Şâyet bu dönem Deccâl devri ise o takdirde insanlar onun fitnesinden korunma endişesinden, bunu düşünmeye vakit bile bulamayacaklardır.³³⁶

Hadiste Deccâl'lerin zuhuru ifâde edilirken وَخَيَّ يُبْعَثُ دَجَالُونَ ifâdesi kullanılmıştır. İbn Hacer bunun risalet manasında değil, Deccâl'lerin ortaya çıkarılmaları manasında olduğunu ifâde etmiştir.³³⁷ انا ارسلنا الشياطين على الكافرين âyeti de³³⁸ aynı anlamda kullanılmıştır.³³⁹ Molla Gürânî ise hadiste geçen يُبْعَثُ fiilinin الْبَائِعُ (gönderen) manasına geldiğini, Allah'ın tıpkı âhir zaman da uluhiyet iddiasında bulunacak Deccâlu'l-a'ver'i göndereceği gibi ondan evvel bunları da gönderdiğini ifâde etmiştir.³⁴⁰

Âhir zamanda çıkacak büyük Deccâl ile öncesinde çıkacağı haber verilen Deccâl'ler arasındaki en temel fark, ulûhiyet ve nübüvvet iddia etme hususundaki farklılıklarıdır. Büyük Deccâl ulûhiyet iddia edecek ancak diğer Deccâl'ler ise sadece nübüvvet iddiasında bulunacaklardır.³⁴¹ Allah Resûlü (s.a)'nın son nebi olduğu kesin olduktan sonra nübüvvet iddiasında bulunmanın pek anlamsız olduğuna dikkat çeken İbn Hacer, ortaya çıkacak bu kimselerden bazılarının nübüvvet iddia etmeseler bile bu zümreden sayıldıklarını ifâde etmiştir.³⁴² Buna delil olarak ta Hz Ali'nin peygamberlik iddiasında bulunmadığı halde aşırı Rafizî olan Abdullah b. Kurrâ'yı Deccâl sınıfından

³³³ Ahmed b. Hanbel, XII, 165; XIII, 485; XV, 338; XVI, 503; XXIII, 61.

³³⁴ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 596.

³³⁵ Buhârî, Fiten, 23.

³³⁶ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 590

³³⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, VII, 323

³³⁸ Meryem, 19/83

³³⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, VII, 323

³⁴⁰ Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 464b.

³⁴¹ Kirmânî, *a.g.e.*, XXIV, 184; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 596-597; Aynî, *a.g.e.*, XX, 100-101; Kastallânî, *a.g.e.*, XV, 69; Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 354; Zekerîya el-Ensârî, *a.g.e.*, X, 178.

³⁴² İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 596-597.

saymasını gösterir.³⁴³ Ayrıca Muhammed b. Enes'in Muhammed b. İshak için "o Deccâl'lerden bir Deccâldır" demesi de bunu teyit etmektedir.³⁴⁴ Malik b. Enes burada Deccâl kelimesinin çoğulunu "decâcile" şeklinde ifâde etmiştir. Bunu işiten Abdullah b. İdris'in "Mâlik b. Enes'ten bunu işitinceye kadar Deccâl kelimesinin bu şekilde cemi yapıldığını bilmiyordum" demesi de bir hayli ilginçtir.³⁴⁵

İbn Hacer, Hz Ebû Bekir (r.a)'in hilafeti döneminde Tuleyha adında bir kimsenin nübüvvet iddia ettiğini sonra tevbe edip İslâma döndüğünü zikreder. Esved el-Anesî ve Müseylemetü'l-Kezzâb zikredilen Deccâl'lerin başında zikredilebilir.³⁴⁶ Kûfe'de Muhtar es-Sekafî ilk olarak ehli beyt sevgisini kullanarak insanları Hz Hüseyin'i öldüren kimselere karşı savaş açmaya teşvik etmiş, sonra da nübüvvet iddiasında bulunmuştur.³⁴⁷ Aynî,³⁴⁸ Kastallânî,³⁴⁹ Suyûtî,³⁵⁰ Şebîhî³⁵¹ gibi şârihler, Abdülmelik b. Mervan döneminde ortaya çıkan Hâris adlı kişiyi ve Abbasiler zamanında ortaya çıkan birçok kimseyi de bu zümreden saymışlardır.

Özetle ifâde etmek gerekirse, hadiste zikredilen rakamsal ifâdeleri, kesretten kinaye şeklinde anlamak daha isabetli gözükmektedir. Zira her devirde Deccâl'in vasıflarını taşıyan birçok kimsenin zuhur etmesi muhtemeldir. Hatta İbn Ebi Cemre bu durumu ifâde ederken, her devrin insanının varsayılan Deccâl'lerden birisine tâbi olmasının muhtemel olduğunu, hatta bir kimsenin böylesi Deccâl'lerden birisi olsa bile bunu fark edemeyeceğini ifâde etmiştir. Bu sebeple müslümanın yapması gereken şey Kur'ân ve Sünnet mizanı ile hadiseleri yorumlayıp böylesi bir fitneye karşı uyanık olmaktır.³⁵² Kamil Miras Deccâl'in bir değil, nice yalancı ve yaldızlı makulesi insanlar olduğunu ve bunların cihan tarihinde kesretle görüleceğine dikkat çekmiştir.³⁵³ Tarihi nice vâkıalar birçok Deccâl'in çıkacağı haberini teyit etmiş ve hakikaten cemiyetin nizamını bozan birçok

³⁴³ İbn Hacer, a.yer.

³⁴⁴ Muhammed Sıddık Han, *Avnu'l-Bârî*, V, 581-582.

³⁴⁵ Muhammed Sıddık Han, a.yer.

³⁴⁶ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 596.

³⁴⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, VII, 323-324

³⁴⁸ Aynî, *a.g.e.*, XIII, 205.

³⁴⁹ Kastallânî, *a.g.e.*, VIII, 99-100.

³⁵⁰ Suyûtî, *a.g.e.*, IV, 2297

³⁵¹ Şebîhî, *a.g.e.*, VIII, 371.

³⁵² İbn Ebi Cemre, *a.g.e.*, II, 188.

³⁵³ Kâmil Miras, *a.g.e.*, VIII, 483.

Deccâl'ler türemiştir. Hiç şüphesiz hadîste bildirilen Deccâl de bunlardan birisi ve en azgını olacaktır.³⁵⁴

D- DECCÂL OLDUĞU İDDİÂ EDİLENLER

1-İBN SAYYÂD

İmam Buhâri *Sahih*'inde ileride zikredeceğimiz Temim Dari kıssasını zikretmeyip Hz Câbir'in İbn Sayyâd adlı kişinin Deccâl olduğuna dair yemin ettiği rivâyeti zikretmiştir. Kendisine neden bu hususta yemin ettiği sorulan Hz Câbir, Hz Ömer'i bu hususta yemin ederken gördüğünü ve Allah Resûlü(s.a)'nün de bu durumu görmesine rağmen ona bir şey demediğini ifâde etmiştir.³⁵⁵ Buradan hareketle âlimler Allah Resûlü(s.a)'nün batılı onaylamasının ismetine muhalif olduğunu, bu sebeple burada onun sükûtunun ikrar manası taşıdığını, İbn Sayyâd'ın (ö. 63/683) Deccâl olabileceğine dikkat çekmişlerdir.³⁵⁶ İbn Hacer, İbn Dakıku'l-Iyd'ın içerisinde şer'i bir hüküm olmayan konularda Allah Resûlü(s.a)'nün sükût etmesinin ikrar manasına gelmediğine dâir görüşünü nakletmiş ancak onun bu görüşüne katılmamıştır.³⁵⁷ İbn Demâmînî ise Allah Resûlü (s.a)'nün sükûtunun ahkâma müteallik meselelerde olduğunu, bilinmesine ihtiyaç duyulan hususlarda bundan söz edilemeyeceğini ifâde etmiştir.³⁵⁸ Keşmîrî ise "Bir işte tereddüt ve şüphe olması o mesele hakkında Allah Resûlü (s.a)'nün tereddüt içinde olduğu manasına gelmez. Çünkü rivâyetlerin muhtelif olması sebebiyle söz konusu tereddüt bizde hâsıl olur. Oysa Allah Resûlü (s.a)'nün nazarında bu mesele sabittir." diyerek konuya oldukça güzel bir izah getirmiştir.³⁵⁹

³⁵⁴ Kâmil Miras, *a.g.e.*, IX, 185.

³⁵⁵ Buhârî, *i'tisam*, 23.

³⁵⁶ İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 386; Kirmânî, *a.g.e.*, XXV, 80; İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 264; Zekeriya el-Ensârî, *a.g.e.*, X, 312.

³⁵⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 268; Kastallânî, *a.g.e.*, XV, 311; İbnü'd-Demâmînî, *a.g.e.*, s. 336b, 337a.

³⁵⁸ İbnü'd-Demâmînî, *a.g.e.*, s. 337a.

³⁵⁹ Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 512.

a-Adı ve kimliği

İbn Sayyâd diye meşhur olan bu kişinin adı,³⁶⁰ bazı hadislerde İbn Sâid şeklinde geçmektedir.³⁶¹ Buhârî'nin zikrettiği bir başka rivâyette annesi İbn Sayyâd'ı "Saf " diye çağırır. Hadisin râvisi bunun İbn Sayyâd'ın ismi olduğunu ifâde etmiştir.³⁶² "Sayyâd" ismi mübalağa sığasında gelmiştir.³⁶³ Ayrıca başka bir nüshada İbnu's-Sayyâd şeklinde harfi tarifli geçtiği nakledilmiştir.³⁶⁴ Garip haleri olan, henüz ergenlik dönemine girmeden nübüvvet iddiâ eden Yahûdî bir çocuktur.³⁶⁵ İsmi Abdullah bin Sayyâd³⁶⁶ ve Abdullah şeklinde de rivâyet edilmiştir.³⁶⁷ Babasının Yahûdî bir kabile olan Benî Neccar'a mensup olduğu zikredilmektedir.³⁶⁸ Nerede doğduğu hususunda net bir bilgi olmamakla birlikte, Müslim'de geçen bir rivâyette, bizzat kendisi Medîne'de dünyaya geldiğini söylemiştir.³⁶⁹ Hakkında çok net bilgiler olmayan İbn Sayyâd hakkında Kurtubî, onun kâhinlere benzediğini ve söylediklerinin bazen doğru bazen de yanlış çıktığını ifâde etmiştir.³⁷⁰ Allah Resûlü (s.a.)'nün sorduğu soruya "duh" şeklinde cevap vermesi de bunu teyit etmektedir. Çünkü onun bu kelimeyi tamamlamaya güç yetirememesi ve âyeti kerimedeki "Duhan" kelimesinden sadece bu iki harfi isabet ettirmesi, cin ve şeytan taifesi dostlarından bilgi alan kâhinlerin durumuna benzemektedir.³⁷¹ Yani eski zamanın kâhinlerine, günümüzün de medyumlarına benzeyen İbn Sayyâd, garip halleri olan bir şahıstır. Henüz ergenlik çağına gelmeden nübüvvet iddiâ etmiştir.³⁷² Vefatı ile alâkalı net bir bilgi olmamakla birlikte Hattâbî, yaşlılığından sonra selefin İbn Sayyâd hakkında ihtilaf ettiğini ifâde etmiş, İbn Sayyâd'ın tevbe edip Medîne'de öldüğünün rivâyet edildiğini söylemiştir.³⁷³ Öyle ki vefat ettiği zaman onun yüzü açılmış ve insanlar onu görmüşlerdir. Ve oradaki insanlara (onun

³⁶⁰ Aynî, *a.g.e.*, XVIII, 248.

³⁶¹ Müslim, Fiten, 63.

³⁶² Buhârî, Edeb, 97.

³⁶³ İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 265

³⁶⁴ Zekerîya el-Ensârî, *A.g.e.*, VI, 169, X, 313.

³⁶⁵ Sindî, *a.g.e.*, II, 75; Kâmil Miras, *a.g.e.*, XII, 412-413.

³⁶⁶ Aynî, *a.g.e.*, XVIII, 250.

³⁶⁷ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, X, 87; Kâmil Miras, *a.g.e.*, IV, 522

³⁶⁸ İbn Hacer, *el-Es'iletü'l-Fâika bi'l-Ecvibeti'l- Lâika*, tahkik: Muhammed İbrahim Hafîzu'r-Rahman, Bombay, Hindistan: al-Darusalfiah, I. Baskı, 1989. s.23; Aynî, *a.g.e.*, XVIII, 250; Şebîhi, *a.g.e.*, IV, 180; İbn Mulakkın, *a.g.e.*, X, 87; Kâmil Miras, *a.g.e.*, IV, 526-527.

³⁶⁹ Müslim, Fiten, 19.

³⁷⁰ Muhammed Siddık Han, *Avnu'l-Bârî*, II, 345.

³⁷¹ İbn Battâl, *a.g.e.*, III, 343; Muhammed Siddık Han, *Avnu'l-Bârî*, II, 345.

³⁷² Zekerîya el-Ensârî, *a.g.e.*, VI, 169-170; Kâmil Miras, *a.g.e.*, XII, 412-413

³⁷³ Hattabî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhim, *Meâlimü's-Sünen Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, tahkik: Abdüsselâm Abdüş Muhammed, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1991. IV, 323.

Deccâl olmadığına dair) şahit olun denildiği de rivâyet edilmiştir.³⁷⁴ Ayrıca İbn Sayyâd'ın her ne kadar Deccâl olduğu iddiâ edilse de, daha sonra Müslüman olduğu rivâyet edilmiştir.³⁷⁵ Yine onun sahâbe ya da ru'yet sahibi tâbiîn olduğu da zikredilmiştir.³⁷⁶

b-Deccâl ile ilgisi

Farklı bir kişiliği olan bu şahıs, Allah Resûlü (s.a) ve Sahâbe'nin dikkatini çekmiştir. Birgün Allah Resûlü (s.a), bu şahsın bulunduğu hurmalığa giderek ondan bilgi almak istemiştir. Bu durumu fark eden İbn Sayyâd'ın annesi, durumu ona bildirmiş, böylece gerçek yüzünün ortaya çıkmasına engel olmuştur.³⁷⁷

Bir başka rivâyette Allah Resûlü (s.a)'nın, Hz Ebû Bekir ve Hz Ömer'le birlikte Medîne yolunda İbn Sayyâd ile karşılaştığı haber verilmiştir. Allah Resûlü (s.a) ona “Benim Allahın Resûlü olduğuma şahitlik ediyor musun?” dedi. İbn Sayyâd ise “Sen benim Allah'ın Resûlü olduğuma şahitlik eder misin?” diye mukabele de bulundu. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a) “Ben Allah'a, meleklerine ve kitaplarına iman ettim. Ne görüyorsun?” dedi. İbn Sayyâd “Suyun üstünde bir taht görüyorum.” dedi. Allah Resûlü (s.a) “Denizin üstünde İblis'in tahtını mı görüyorsun? Daha ne görüyorsun? dedi. Bu defa İbn Sayyâd “İki doğru bir yalancı ya da iki yalancı bir doğru görüyorum.” dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a) “ Karıştırdı, bırakın onu.” dedi.³⁷⁸

Diğer bir rivâyette Allah Resûlü (s.a) çocuklar arasında oynayan İbn Sayyâd'a yaklaşır ve kendisinin Allah'ın elçisi olduğuna iman edip etmediğini sorar. Buna cevaben İbn Sayyâd, Allah Resûlü (s.a)'nü ümmilerin peygamberi olarak tavsif eder ve kendisinin peygamber olduğuna işarette bulunur. Bu olaya şahit olan Hz Ömer (r.a) “Ey Allah'ın Resûlü! İzin ver bana, onun boynunu vurayım.” der. Allah Resûlü (s.a)'de onun bu isteğine karşılık “Şâyet o Deccâl ise sen onu öldüremezsin.(çünkü onu öldürecek İsa b. Meryem'dir). Şâyet Deccâl değilse onu öldürmende senin için bir fayda yoktur.” demiştir.³⁷⁹ Bu hadisten anlaşıldığına göre Allah Resûlü (s.a) henüz ergenlik dönemine

³⁷⁴ Hattâbî, *Meâlimü's-sünen*, IV, 323; İbn Mulakkın, *a.g.e.*, X, 93; İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 268; Aynî, *a.g.e.*, VII, 89; Kastallânî, *a.g.e.*, XV, 312, XIII 182; Şebîhî, *a.g.e.*, XVI, 150; Muhammed Sıddık Han, *Avnu'l-Bârî*, II, 346.

³⁷⁵ Aynî, *a.g.e.*, XVIII, 250.

³⁷⁶ Aynî, a.yer.

³⁷⁷ Müslim, Fiten, 19.

³⁷⁸ Müslim, Fiten, 19.

³⁷⁹ Buhârî, Edep, 97.

girmemiş olan İbn Sayyâd'a İslâma girmesini teklif etmiştir. Bu sebeple İmam Buhârî bu hadisten henüz ergenlik çağına girmemiş çocuğa İslâmın teklif edilebileceği hükmünü çıkarmış ve bu hadisi cenaze bölümünde (kitap) “Çocuğa İslâm Teklif Edilir mi?” ve Hac bölümünde (kitap) “ Çocuğa İslâm Nasıl Teklif Edilir?” bab başlıkları altında bu rivâyeti zikretmiştir.³⁸⁰

Söz konusu olan bu şahıs hakkındaki Allah Resûlü(s.a)'nın tereddüdü Deccâl meselesinin kendisine Allah tarafından bildirilmesinden önceye rastlamış olabileceği gibi, edebî bir üsluptan da kaynaklanmış olabilir. Çünkü Araplar bazen tereddütleri olmadığı halde konuyu tereddüt varmış gibi ifâde ederler.³⁸¹ Hz Ömer'in bu husustaki tutumuna iltifatta bulunmak için bu şekilde ifâde etmiş olması ihtimali de dile getirilmiştir.³⁸²

İbn Battâl, Allah Resûlü (s.a)'nın *إِنْ يَكُنْ هُوَ* şeklinde buyurmasının şek değilde yakın bilgi ifâde etmesinin de muhtemel olduğuna dikkat çekmiş, bu görüşünü *لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ* (Andolsun (bilfarz) Allah'a ortak koşarsan, işlerin mutlaka boşa gider) âyeti³⁸³ ile delillendirmiştir. Zira bu âyet zâhiri mânâda şek ifâde etse de, aslında yakın ve kat'i bir bilgi ifâde etmektedir.³⁸⁴ Keşmirî'de aynı şekilde meseleye yaklaşmış, o da *إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا* (Deki: Eğer Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, elbette ben (O'na) kulluk edenlerin ilki olurum!) âyetinde³⁸⁵ olduğu gibi bu ifâdenin kesin bir bilgi ifâde ettiğini vurgulamıştır.³⁸⁶ Nitekim Beyhakî, buradaki şek ifâdesini Allah Resûlü (s.a)'nın bu konuda tevakkuf ettiğine ve daha sonra kendisine gelen vahiy neticesinde İbn Sayyâd'ın beklenen Deccâl olmadığına hükmettiği şeklinde yorumlamıştır.³⁸⁷

Huzuru risâlette nübüvvet iddiasında bulunmasına rağmen Allah Resûlü (s.a)'nın onun öldürülmesine izin vermemesi Hattabî tarafından o günlerde Yahûdîlerle antlaşma halinde olunmasına bağlanmıştır.³⁸⁸ Şayet İbn Sayyâd, Deccâl olsa bu takdirde onu öldürecek kimse Hz İsa olacaktır. Bundan dolayı öldürülmesine cevaz verilmemiş olması

³⁸⁰ Aynî, *a.g.e.*, VII, 84, 86.

³⁸¹ İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 386; İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XXXIII, 144; XIX, 596; İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 265; Zekeriya el-Ensârî, *a.g.e.*, X, 313.

³⁸² İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 386; İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XXXIII, 144; XIX, 596; İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 265; Zekeriya el-Ensârî, *a.g.e.*, X, 313.

³⁸³ ez-Zümer, 39/65.

³⁸⁴ İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 386-387; Aynî, *a.g.e.*, XX, 253.

³⁸⁵ ez-Zuhuruf 43/ 81

³⁸⁶ el-Keşmirî, *a.g.e.*, II, 482-483.

³⁸⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 267.

³⁸⁸ Hattabî, *Medîmü's-sünen*, IV, 323; Kirmânî, *a.g.e.*, XIII, 53; Aynî, *a.g.e.*, XVIII, 250

da muhtemeldir.³⁸⁹ Bu hâdise vukû bulduğu zaman İbn Sayyâd henüz ergenlik çağına girmemiştir. İleride islâma girme ihtimalinden dolayı öldürülmesi emredilmemiştir.³⁹⁰ Bu konuda dikkate değer bir yorum ise onun sarîh bir şekilde nübüvvet iddiâsında bulunmamış olmasıdır. Şayet açık bir şekilde böyle bir iddia da bulunsaydı Allah Resûlü (s.a) onun öldürülmesine izin verirdi.³⁹¹

Böylesi bir duruma muhatap olan Hz Peygamber (s.a)'in onunla bilgi alışverişinde bulunarak ikili diyalogunu devam ettirmesi ise şârihler tarafından, onun gerçek halini ortaya çıkarıp davasının batıl olduğunu sahâbeye göstermek gibi bir hedeften kaynaklandığı şeklinde yorumlanmıştır.³⁹²

Kamil Miras Allah Resûlü (s.a)'nın İbn Sayyâd'a bu şekilde davranmasında ince bir sırta dikkat çeker ve şöyle der: "İbn Sayyâd, Yahûdî kabilesi olan Beni Neccar'a mensuptu. Daha sonraları kavmi, serseri hareketleri bulunan bu genci kabileden kovdu ve onun bu davranışlarından ötürü hem müslümanlardan hem de kavminin ileri gelenlerinden utanmaya başladı. Yani Allah Resûlü (s.a) daha evvel İbn Sayyâd hakkında bir hüküm vermiş olsaydı bütün kabile halkı, aradaki anlaşmanın bozulduğuna hükmedecek ve isyankâr bir vaziyet alacaktı. Bu sebeple Allah Resûlü (s.a)'nın İbn Sayyâd'a bu şekilde davranmasında, ince bir hikmet vardır."³⁹³

Farklı dönemlerde insanlar çok farklı durum ve olaylar ile imtihan olmuşlardır. Zira dünya dâru imtihân ahiret ise dâru mükâfattır. Örneğin Hz Musa devrinde vuku bulan buzağı hadisesi o dönem için oldukça farklı bir imtihan unsuru olmuş, inananla inanmayan kimseler arasındaki fark ortaya çıkmıştır. İbn Sayyâd'ın kâhin ve sihirbazları andıran yapısı ile asrı saâdetde böylesi bir fitne ve imtihan unsuru olduğu muhakkaktır.³⁹⁴

İmam Nevevî, İbn Sayyâd meselesinin müşkile olmasından ve bu hususta çeşitli ihtilafların varlığından söz etmiş, ancak onun kıyâmete kadar zuhûr edecek Deccâl'lerden birisi olduğu noktasında şüphe olmadığını söylemiştir. Nevevî Allah Resûlü (s.a)'ne İbn Sayyâd'la alâkalı herhangi bir vahiy gelmediğini, ancak Deccâl'in vasıflarını zikreden bir

³⁸⁹ Kirmânî, *a.g.e.*, XIII, 53 ; Aynî, *a.g.e.*, VII, 90; Şebihî, *a.g.e.*, VII, 339; Kâmil Miras, *a.g.e.*, IV, 526.

³⁹⁰ Hattâbî, *Meâlimü's-sünen*, IV, 323; Kirmânî, *a.g.e.*, XIII, 53; Aynî, *a.g.e.*, XVIII, 250; Kastallânî, *a.g.e.*, XIII, 181; Şebihî, *a.g.e.*, IV, 180. VII, 339.

³⁹¹ Zekerîya el-Ensârî, *a.g.e.*, VI, 171: Muhammed Sıddık Han, *Avnû'l-bârî*, II, 346.

³⁹² Hattâbî, *Meâlimü's-sünen*, IV, 323; İbn Battâl, *a.g.e.*, III, 343; Kirmânî, *a.g.e.*, XIII, 53; Aynî, *a.g.e.*, VII, 90; Şebihî, *a.g.e.*, IV, 180; Zekerîya el-Ensârî, *a.g.e.*, VI, 170-171.

³⁹³ Kâmil Miras, *a.g.e.*, IV, 526-527.

³⁹⁴ Hattâbî, *Meâlimü's-sünen*, IV, 323.

ilahî vahyin nüzûl ettiğini söyler. Bu sebeple İbn Sayyâd'da Deccâl'e ait bazı özelliklerin olması muhtemeldir.³⁹⁵ Hz Ömer de onda Deccâl'e ait bazı vasıfları hissetmiş ve zannı galip üzere yemin etmiştir.³⁹⁶ Ayrıca Allah Resûlü(s.a)'ne ne İbn Sayyâd ne de bir başkasının Deccâl olduğuna dâir bir vahiy gelmediği, ona sadece Deccâl'e ait bazı sıfatların bildirilmiş olduğuna dâir görüşte bunu teyit etmektedir.³⁹⁷

Kâzerûnî ve Molla Gürânî ise burada Hz Ömer'in yemininin İbn Sayyâd'ın gerçek Deccâl olduğuna değil de kıyâmet öncesi çıkacak Deccâl'lerden birisi olduğuna dair olabileceği ihtimali üzerinde durmuşlardır.³⁹⁸

İbn Sayyâd'ın Deccâl olduğuna yemin eden Hz Câbir'e İbn Sayyâd'ın öldüğü, Müslüman olduğu ve Medîne'de doğduğu şeklinde onun Deccâl olmadığına dâir bir şeyler söylense de yemininden dönmeyen Hz Câbir, bütün bunlara rağmen onun Deccâl olduğunda ısrar etmiştir.³⁹⁹ İbn Hacer, Hz. Câbir'in bu sözünde, İbn Sayyâd meselesinin kapalı olduğunu ancak İbn Sayyâd'da görülen birtakım özelliklerin, âhir zamanda ortaya çıkacak büyük Deccâl'in özelliklerine zıt olmadığını ifâde etmiştir.⁴⁰⁰ İbn Hacer, Hz Câbir'in İbn Sayyâd'ın Deccâl olduğuna yemin ederken onun büyük Deccâl olduğuna dair yemin ettiğini, Temim dari kıssasını duyduktan sonra da bu yemininden dönmediğini ifâde etmiştir.⁴⁰¹ Hatta Hz Câbir, Temim Dari kıssasında manastırda bağlı olduğu bildirilen kimsenin de İbn Sayyâd olduğunu söyler.⁴⁰² Deccâl'in bir kızgınlık neticesinde ortaya çıkacağı haber verildiğinden dolayı Hz Hafsa İbn Sayyâd'ın kızdırılmamasını istemiştir.⁴⁰³ Yani Hz Hafsa'da tıpkı Hz Câbir gibi İbn Sayyâd'ın Deccâl olduğuna inanmaktadır. İbn Hacer gerek Hz Câbir gerekse Hz Hafsa'nın İbn Sayyâd'ı Deccâl diye tavsif ederken bununla onun büyük Deccâl olduğunu zannettiklerini ifâde etmiştir. Ayrıca hadiste zikredilen elif lam takısının büyük Deccâl'e işâret ettiğini de söylemiştir.⁴⁰⁴ Öte yandan İbn Sayyâd kendisine Deccâl denilmesinden rahatsız olmuş ve bu hususta Ebû Saîd el-Hudrî ile konuşarak Deccâl olmadığına dâir deliller getirmiş ve kendisinin Deccâl'in

³⁹⁵ Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Muri Nevevî, *Sahihi müslim bi-şüruhi'n-Nevevî*, 2. bs. Beyrut : Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1972. XVIII, 46; İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 268.

³⁹⁶ İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 268; Aynî, *a.g.e.*, XX, 253; Kirmânî, *a.g.e.*, XXV, 80; İbnü'd-Demâmînî, *a.g.e.*, s. 337a; Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 480b.

³⁹⁷ Aynî, *a.g.e.*, VII, 88.

³⁹⁸ Kâzerûnî, *a.g.e.*, s. 125a; Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 480b.

³⁹⁹ Ebû Dâvûd, Melâhim, 15.

⁴⁰⁰ İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 270.

⁴⁰¹ İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 267.

⁴⁰² Ebû Dâvûd, Melâhim, 15.

⁴⁰³ Müslim, Fiten, 19.

⁴⁰⁴ İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 266.

nerede olduğundan haberdar olduğunu söylemiştir.⁴⁰⁵ Bir başka rivâyette kendisine “Deccâl olmak ister miydin?” Diye sorulduğunda böyle bir vazifeyi seve seve kabul edeceğinden söz eder.⁴⁰⁶ İmam Nevevî İbn Sayyâd’ın Müslüman olması, hac yapması, cihada katılması, kendisinin Medîne’ye girmesi, çocuğunun olması gibi özelliklerinin onun Deccâl olmadığına bir delil teşkil etmeyeceğini ifâde etmiştir. Çünkü Allah Resûlü (s.a), Deccâl’e ait karineleri âhir zamanda çıktığı zamânâ vurgu yaparak söylemiştir.⁴⁰⁷ İbn Mulakkın da aynı noktaya dikkat çekmiştir.⁴⁰⁸

Kendisine Deccâllik vazifesi verildiği takdirde bunu kabul edeceğini ifâde eden⁴⁰⁹ İbn Sayyâd’ın, Hz İsa’nın öldüreceği kıyâmet öncesi çıkacak Deccâl olduğunda şüphe olsa da; kıyâmetin kopmasından evvel çıkacak Deccâl’lerden birisi olduğunda şüphe yoktur.⁴¹⁰ Nitekim İbn Hacer, Hz Câbir’in onun Deccâl olduğuna dair yemin etmesinin gerçekten büyük Deccâl olduğuna delil olmadığını söylemiştir.⁴¹¹

İbn Sayyâd’ın bir sihirbaz olduğunu ifâde eden Molla Gürânî de onun Deccâl’lerden birisi olduğunu ifâde etmiştir. Çünkü Allah Resûlü (s.a) Temim ed-Dâri kıssasını işittikten sonra hutbeye çıkıp bu hadiseyi cemaate anlatmış ve İbn Sayyâd’ın gerçek Deccâl değil kâhinlerden bir kâhin olduğunu haber vermiştir.⁴¹²

İbn Hacer, Ebû Nuaym’ın Tarihî Isbahan’da İbn Sayyâd’ın Deccâl olduğunu destekleyen bir bilgi naklettiğini, Isbahan’ın fethi sırasında İbn Sayyâd’ın Yahûdîlerin arasında görüldüğünü ifâde ettiğini söylemiştir.⁴¹³ İbn Hacer, bu hadiseyi nakleden Abdurrahman b. Hassan ve diğer râvilerin sika olduğunu söyler.⁴¹⁴ Ancak Ebû Davud’un Sünen’inde sahih bir senetle gelen rivâyette Hz Câbir “biz hare gününde İbn Sayyâd’ı kaybettik” demiştir.⁴¹⁵ Hattâbî, söz konusu bu rivâyetin İbn Sayyâd’ın Medîne’de

⁴⁰⁵ Müslim, Fiten, 19.

⁴⁰⁶ Müslim, Fiten, 19.

⁴⁰⁷ Nevevî, *a.g.e.*, XVIII, 46-47; İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 268.

⁴⁰⁸ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, X, 92; XIX, 597.

⁴⁰⁹ Müslim, Fiten, 19.

⁴¹⁰ İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 385; Kirmani, *a.g.e.*, XIII, 53; Kazarûnî, *a.g.e.*, s. 124; İbn Mulakkın, *a.g.e.*, X, 92; XIX, 597, XXXIII, 145; İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 265-267; Aynî, *a.g.e.*, VII, 89; Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 480b; Kastallânî, *a.g.e.*, XV, 312 ; Zekerîya el-Ensârî, *a.g.e.*, s. 63b; Şebîhî, *a.g.e.*, XVI, 150 ; Suyûtî, *a.g.e.*, IX, 4253; Keşmîrî, *a.g.e.*, II, 482-483; IV, 126, 512; Muhammed Sıddık Han, *Avnu’l-Bârî*, II, 346; Kâmil Miras, *a.g.e.*, IV, 524.

⁴¹¹ İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 268.

⁴¹² Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 480b.

⁴¹³ İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 68.

⁴¹⁴ İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 268.

⁴¹⁵ Ebû Dâvûd, *Melâhim*, 16.

öldüğünü söyleyenlerin görüşünü zayıflattığına dikkat çekmiştir.⁴¹⁶ İbn Hacer ve Bedreddin Aynî de aynı kanaati taşımaktadırlar.⁴¹⁷ Ayrıca Ebû Nuaym'ın naklettiği bilgi ile Hz Câbir'in rivâyetinin tezat oluşturduğunu söyleyen İbn Hacer, İsbahan'ın fethinin Hz Ömer devrinde olduğunu, Hz Ömer'in öldürülmesi ile zikredilen Hare vakası arasında kırk sene olduğunu ifâde etmiştir.⁴¹⁸

İbn Mulakkın, İran'ın Sus şehrinin fethi sırasında Ebû Musa el-Eş'arî'nin askerleri arasında İbn Sayyâd'ın da bulunduğu, şehir ahalisinin, "bu şehir ancak Deccâl'in eliyle fethedilecek, Deccâl içinizde varsa bu şehri fethedebilirsiniz aksi halde onu feth edemezsiniz" dediği ve bundan sonra İbn Sayyâd'ın çıkıp şehrin kapısını tekmeleyerek şehre girdiği şeklindeki rivâyeti zikretmiştir.⁴¹⁹ Devamında İbn Tin'in bu rivâyetin zayıf olduğunu kabul ettiğini, çünkü İbn Sayyâd'ın gözlerinin sağlam olduğunu Deccâl'in mezkûr evsafını taşımadığını zikretmiştir.⁴²⁰

İbn Hacer, İbn Sayyâd'ın Deccâl olduğunu kabul eden kimselerin Temim ed-Dârî kıssasını duymayan kimseler olduğunu, çünkü bu iki hadisenin cem ve te'lif edilmesinin zor olduğunu ifâde etmiştir. İbn Sayyâd Deccâl kabul edildiği vakit Temim ed-Dârî kıssasında Deccâl olduğu sanılan manastırda görülen yaşlı kimsenin de İbn Sayyâd olması gerekirdi. Allah Resûlü (s.a) kendisi ile konuşurken bir çocuk olan İbn Sayyâd'ın kısa bir zaman sonra yaşlanıp manastırda görülmesi nasıl mümkün olabilir?⁴²¹ İbn Hacer ayrıca bazı rivâyetlerde Deccâl'in bir insan olmadığını ve onun Yemen'in bir şehrinde üzerine yetmiş halka vurulmuş bir halde beklediğini rivâyetlerde geçtiği şekliyle ifâde etmiş, bu haberin İbn Sayyâd'ın Deccâl olması ile alâkasının olmadığını söylemiştir. Her ne kadar bu hadisin râvileri sika olsalar bile bunu ehl-i kitaptan almış olmaları kuvvetle muhtemeldir.⁴²² Ayrıca İbn Hacer, Ebû Nuaym'ın Ka'bu-l Ahbar tarikiyle Deccâl'i annesinin Mısır topraklarında Kavs denilen yerde dünyaya getirdiğini, Deccâl'in doğumu ile ortaya çıkışı arasında otuz sene olduğunu ve onunla alâkalı Tevrat ve İncil'de bilgi bulunmadığını rivâyet ettiğini söylemiş ve bunun doğru olmadığını, zira Hz Nuh devrinden

⁴¹⁶ Hattâbî, *Meâlimü's-sünen*, IV, 323; Kastallânî, *a.g.e.*, XIII, 183.

⁴¹⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 268; Aynî, *a.g.e.*, VII, 89.

⁴¹⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 268-269.

⁴¹⁹ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, X, 94.

⁴²⁰ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, X, 94; Aynî, *a.g.e.*, VII, 89; Şebîhî, *a.g.e.*, XVI, 150.

⁴²¹ İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 267.

⁴²² İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 269.

bu yana her peygamberin Deccâl'in fitnesinden kendi ümmetini sakındırdığını ifâde etmiştir.⁴²³

Keşmîrî, on ikinci asrın âlimlerinden olan Hıfî'nin büyük Deccâl'in ismini Sâfin b. Sayyâd şeklinde yazdığını, ancak bunun nüsha hatası olabileceğini söyler. Yani bunun aslının Sâfi olduğunu, sonuna nun eklenmek suretiyle Sâfin şeklinde yazıldığını ifâde eder. Burada İbn Sayyâd ile büyük Deccâl arasında ismen bir benzerlik olduğuna bir delâlet vardır.⁴²⁴

Kendisi hakkında Deccâl tavsifleri bulunan İbn Sayyâd'ın oğlu Umâre'nin, ümmetin salih kimselerinden olduğunda şüphe yoktur. Hz Câbir'den rivâyetleri vardır. İmam Mâlik'in de hocaları arasındadır.⁴²⁵

Hakkında muhtelif rivâyetler olsa da İbn Sayyâd'ın âhir zamanda beklenen büyük Deccâl olmadığı âlimler tarafından genel kabul görmekle birlikte, onun taşıdığı bazı vasıflar sebebiyle (sayıları farklı olsa da) âhir zaman öncesi çıkacak Deccâl'lerden birisi olduğu noktasında şüphe edilmemektedir.

2- TEMİM ED-DÂRÎ KISSASI(CESSÂSE HADİSİ)

"Cessâse Hadisi" diye bilinen Temim ed-Dârî kıssası Deccâl ile ilgili çeşitli görüşlere zemin hazırlayan bir rivâyettir. İmam Müslim, Temim b. Evs ed-Dârî'nin (40/660) kıssasını Fatma b. Kays rivâyeti ile nakletmiştir. Ancak bu rivâyeti İmam Buhârî sahihine almamıştır. Özetle bu rivâyet şöyledir: Temim, Lahm ve Cüzam kabilesinden oluşan otuz kişi ile denizde yolculuğa çıkar. Bir ay dalgalarla boğuşuktan sonra bir adaya sığınır. Vucûdunda yoğun kıl olduğundan önkü arkası belli olmayan bir hayvan görürler. Bu hayvan onlarla konuşabilmiş ve adının da Cessâse olduğunu söylemiştir. Sonra bu hayvan Temim ve arkadaşlarına manastırdaki adama gitmelerini söyler. Mağaraya gelen Temim ve arkadaşları burada pek büyük ve pek kuvvetli bir insanla karşılaşır. Elleri ve ayakları zincirlerle bağlı olan bu adam onlara bir takım sorular sorar daha sonra da kendisinin Deccâl olduğunu, zamanı gelince yeryüzünde görüleceğini ve bu zamanın yakın

⁴²³ İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 269.

⁴²⁴ Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 399.

⁴²⁵ Kâmil Miras, *a.g.e.*, XII, 412-413.

olduğunu söyler. “Yeryüzünde dolaşır ve kırk gecede bana haram olan Mekke ve Medîne hariç bütün köylere girerim. Mekke ve Medîne’ye girmek istesem de ellerinde kılıçları kınından çekilmiş melekler, beni oraya girmekten men eder.”⁴²⁶ Bu hadisi Temim ed-Dârî Allah Resûlü (s.a)’ne anlatmış Allah Resûlü(s.a)’de ondan naklen bu hadisi sahâbeye zikretmiştir. Hadiste bir takım müşkilatın olduğu da muhakkaktır.⁴²⁷ İbn Hacer, Temim Dari kıssasının râvileri sika olsa bile bu rivâyeti ehl-i kitaptan almış olmaları ihtimaline vurgu yapar.⁴²⁸ Bedreddin Aynî, Temim Dari kıssasında hem Deccâl’in haberinin hem de Cessâse’nin varlığının haber verildiğini ve Beyhâkî’nin İbn Sayyâd’ın Deccâl olmadığını kabul eden kimselerin Temim Dari kıssasını hüccet kabul ettiklerini söylediğini ifâde etmiştir.⁴²⁹

3- İBN SAYYÂD İLE TEMİM DARİ KISSASININ TEARUZU

İbn Sayyâd ve Temim ed-Dârî kıssası iyice incelendiğinde iki kıssa arasında tezatın olduğu görülecektir. Şâyet İbn Sayyâd Deccâl ise Temim ed-Dârî kıssasında manastırda zincire bağlanmış vaziyette görülen kimse Deccâl değildir. İmam Buhârî, söz konusu Fatıma binti Kays hadisini rivâyet etmemiş, sadece Câbir’in İbn Sayyâd’ın Deccâl olduğuna dair yemin ettiği rivâyeti tercih etmiştir. Bazıları Fatıma binti Kays’ın, bu rivâyetinde tek kaldığını bu sebeble Buhârî’nin bu hadisi rivâyet etmediğini söylemişlerdir. Ancak İbn Hacer, bu görüşün doğru olmadığını, zira bu rivâyetin Fatıma binti Kays’la beraber Ebû Hureyre,⁴³⁰ Hz. Âişe⁴³¹ ve Câbir b. Abdillâh’ın⁴³² rivâyetleri ile de bize

⁴²⁶ Müslim, Fiten, 24; Ebû Dâvud, Melâhim 15 ;Tirmîzî, Fiten, 66; Kastallânî, *a.g.e.*, XV, 309-310.

⁴²⁷ Son dönem müfessirlerinden Reşit Rıza konuyu genişçe ele almış ve bir takım illet ve işkâllerden dolayı bu hadisin uydurma olduğu hükmüne varmıştır. İlk olarak Allah Resûlü (s.a) bu hâdiseye tereddütlü yaklaşmış ancak daha sonra kendisine vahiy bildirilince Deccâl’in doğudan çıkacağını ifâde etmiştir. Yani Allah Resûlü (s.a)’nın ilgili hadiste sevindiği yer, Deccâl’in Mekke ve Medîne’ye giremeyeceği meselesidir. Allah Resûlü (s.a) sadece bu bilgiyi doğrulamıştır. Temim ve arkadaşlarının yolculuğa çıktığı denizin, Akdeniz olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu da söyleyen Reşit Rıza o takdirde onların sığındıkları adanın da ya Suriye kıyılarında ya da Kızıldeniz’in Yemen kıyılarında olması muhtemeldir demektedir. Ancak adalarda böyle bir manastıra rastlanılmamıştır. Ayrıca bu kıssada Deccâl’in manastırda zincirlerle bağlı olduğu ifâde edilmiş bu sebeple onun İsbahan’a gitmeside buna ters düşer. (Reşit Rıza, *A.g.e.*, IX, 453-457) Her ne kadar Reşit Rıza hadisin sahih olmadığını ifâde etse de söz konusu bu hadis hadis kriterleri açısından sahih kabul edilmiştir. Konu ile alakalı yapılan tez çalışmasında ifâde edildiğine göre bu hadisi rivâyet eden raviler içerisinde sadece Mecalid b. Saîd adlı râvi zayıf kabul edilmektedir. Söz konusu bu râvi hıfzından dolayı ta’n edilmiştir. Bkz, (Yeğen, *İhsan Deccâl ile İlgili Hadisler ve Değerlendirmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), EÜSBE, Kayseri, 2002. s. 55.)

⁴²⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 269.

⁴²⁹ Aynî, *a.g.e.*, VII, 90.

⁴³⁰ Ahmed b. Hanbel, XLV, 57.

⁴³¹ Ahmed b. Hanbel, XLV, 336.

ulaştığını ifâde etmiştir.⁴³³ Sahih hadiste, her peygamberin Deccâl çıkmadan evvel onun fitnessine karşı ümmetini uyardığı bildirilmiştir. Temim kıssasında ise Deccâl'in bir manastırda olduğu ifâde edilmiştir. Temim kıssasında görülen ya bizzat Deccâl'in kendisi ya da şeytanın şeklini alan birisidir. Yani İbn Sayyâd, İsbahan'a gidinceye kadar şeytan suretinde kalmış, sonra orada gizlenmiş ve Allah'ın takdir buyurduğu çıkma vaktine kadar da orada kalmıştır. İki hâdise arasındaki şiddetli iltibasdan dolayı İmam Buhârî, ihtisar yolunu tercih ederek Temim kıssasını rivâyet etmemiştir.⁴³⁴ İbn Hacer, İbn Sayyâd ve Temim Dari kıssalarının mukayeseli izahını yaptığı bir risale kaleme almıştır. Hadisin uzun olması ya da hadiste onu sıhhatine mani bir sebep bulunduğu için İmam Buhârî'nin bu hadisi nakletmediği ifâde edilmiştir. Bunun doğru olmadığını vurgulayan İbn Hacer, Buhârî'nin oldukça uzun olmasına rağmen İfk Hadisini Şehadet bölümünün (kitap) "*Kadınların Ta'dil Edilmesi*" babında rivâyet ettiğini zikretmiştir.⁴³⁵ Ayrıca İbn Hacer bu hadiste sahihe alınmaya engel teşkil edecek bir kusurunda bulunmadığını, bilakis Buhârî'nin sahâbeden Hz. Câbir ve İbn Ömer'in İbn Sayyâd hakkındaki yeminlerini tercih etmesi sebebiyle Temim ed-Dârî kıssasını rivâyet etmediğini ifâde etmiştir. Çünkü Temim Dari kıssasının zâhiri, söz konusu bu rivâyetlere ters düşmektedir.⁴³⁶

"Sahâbe, Temim kıssasının zikredildiği hutbeyi dinlemiş olsaydı en azından İbn Sayyâd'ın vefatından sonra onun Deccâl olduğuna inanmazdı" şeklindeki itiraza İbn Hacer, sahâbeden bazılarının bu hutbeyi işittiğini ancak yine İbn Sayyâd'ın Deccâl olduğu noktasında şüphe duymaya devam ettiklerini söylemiştir.⁴³⁷

Hulasa diğer şârihlere nisbeten bu konuyu oldukça detaylı inceleyen İbn Hacer'e göre her iki rivâyette hadis kıstasları açısından sahihtir. Birini diğerine tercih ederek her hangi birisini inkâr etmek doğru değildir. Bu şekildeki rivâyetlerin ehli kitaptan alınmış olması ihtimaline de vurgu yapan İbn Hacer'in meseleyi yorumlayış tarzı son derece yerinde bir bakış açısıdır.

⁴³² Ebû Dâvud, Melâhim, 15.

⁴³³ İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 269; *el-Es'ile* s. 26-27.

⁴³⁴ İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 269.

⁴³⁵ İbn Hacer, *el-Es'ile* s. 25.

⁴³⁶ İbn Hacer, *el-Es'ile* s. 26.

⁴³⁷ İbn Hacer, *a.yer.*

II- DECCÂLİN NİTELİKLERİ İLE İLGİLİ YORUMLAR

A- İBN KATAN'A BENZETİLMESİ

Allah Resûlü (s.a), rüyasında Hz İsa ve Deccâl'i gördüğünü haber vermiş ve Deccâl'in kıvrıkcık saçlı, sağ gözü sakat ve börtlek olduğunu, bu haliyle insanlar arasında ona en çok benzeyenin İbn Katan olduğunu bildirmiştir.⁴³⁸ Hadîsin râvilerinden olan Zührî, onun Huzaâ Kabilesinden olup cahiliye döneminde ölmüş birisi olduğunu ifâde etmiştir.⁴³⁹ Bir başka rivâyette Mustalikoğulları'ndan olduğu kaydı da düşülmüştür.⁴⁴⁰ Başka bir rivâyette ise Allah Resûlü (s.a) "Sanki ben Deccâl'i İbn Katan'a benzettim." şeklinde geçmektedir.⁴⁴¹ İbn Hacer, Ebû Hureyre'nin rivâyetinde "Sanki Deccâl Katan b. Abdil-uzza'ya benzemektedir." şeklinde geçtiğini ancak bu rivâyette "Ey Allahın Resûlü! Deccâl'in benzeri bana zarar verir mi? Hayır sen mü'minsin o ise kâfir." şeklinde bir ziyade olduğunu söyler.⁴⁴² Bu ziyâdenin zayıf olduğuna da dikkat çeken İbn Hacer, hadisin senedinde bulunan el-Mes'udî'nin ihtilata uğradığını ifâde etmiştir. Bu sebeple doğru olan, benzetilen şahsın Abdul'uzza b. Katan olmasıdır.⁴⁴³

Şerhlerde bu şahıs hakkında detaylı yorumlar yoktur. İbn Katan'ın ismi Abdü'l-uzza'dır. İbn Mulakkın, şerhinde bu şahsın nisbesini uzunca vermiştir.⁴⁴⁴ Abdü'l-uzza'nın annesinin adı Huveylid kızı Hâle'dir. Bu cihetle Hz Hatice, İbn Katan'ın teyzesi olmaktadır.⁴⁴⁵

İbn Hacer, Deccâl'in benzeri İbn Katan da olsa hususi olarak gözlerinin benzediği kişinin Ebi Yahya el-Ensârî olduğunu zikretmiştir.⁴⁴⁶

Deccâl'in İbn Katan'a benzetilmesi Deccâl mefhumunu muayyen bir şahıs şeklinde yorumlayanlar için ciddi bir delil teşkil etmektedir. Zira rüyada görülen Deccâl bir insan şeklinde tarif edilmiştir. O sebeple Deccâl'i bir küfür cephesi şeklinde yorumlamak mümkün olsa bile, bu fikri ortaya atanın meseleyi bir şahıs olarak yorumlaması da ihtimal

⁴³⁸ Buhârî, Enbiyâ, 49.

⁴³⁹ Buhârî, Enbiyâ, 49.

⁴⁴⁰ Buhârî, Tabir, 33.

⁴⁴¹ Müslim, Fiten, 20.

⁴⁴² Ahmed b. Hanbel, XIII, 282.

⁴⁴³ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 613.

⁴⁴⁴ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XXXII, 221.

⁴⁴⁵ Kâmil Miras, *a.g.e.*, IX, 178.

⁴⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, XXXIII, 349; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIII, 614.

dışı değildir. Allah Resûlü (s.a)'nın rüyasının vahiyden bir kesit olduğuna dikkat çeken İbn Hacer, Allah Resûlü (s.a)'nın rüyasında tevil ve tabire açık yönler olduğunu ifâde etmiştir.⁴⁴⁷

B-ORTAYA ÇIKACAĞI YER

Deccâl'in ortaya çıkacağı zaman kadar, mekanda önem arz etmektedir. Bu hususta Hattâbî, fitnenin doğudan zuhûr edeceğine dikkat çekmiş ve nakledilen haberlerde geçtiği üzere Ye'cüc, Me'cüc ve Deccâl gibi fitnelerin bu cihetten ortaya çıkacağını ifâde etmiştir.⁴⁴⁸

Hadiste Deccâl'in doğu kısmında Horasan⁴⁴⁹ denilen yerden çıkacağı ve kendisine, yüzleri kalın kabzalı kalkanlara (el-Micannu'l-Mutraka) benzeyen kimselerin tabi olacağı zikredilir.⁴⁵⁰ Taberî'nin rivâyetine göre Deccâl'in çıkacağı yerin doğu tarafında Rüstâkâbad diye isimlendirilen bir köy olduğu da ifâde edilmiştir.⁴⁵¹ Heysemî, söz konusu bu hadisin râvilerinden olan Seyf b. Miskin'i çok zayıf bir ravi olarak kabul eder.⁴⁵² Deccâl'in Irak'ta bir köyden,⁴⁵³ Irak ile Şam arasında Hille denilen yerden zuhûr edeceği⁴⁵⁴ de kaynaklarda zikredilir. Ebû Hureyre (r.a) Deccâl'in Irak'ta bir köyden zuhûr edeceğini, Hz Ebû Bekir ise Merv'de Yahûdî bir topluluk içerisinde çıkacağını haber vermiştir.⁴⁵⁵ Abdullah b. Amr ise Deccâl'in Küse denilen yerden çıkacağını ifâde etmiştir.⁴⁵⁶ Şerhinde bu rivâyetler üzerinden tahlilde bulunan İbn Mulakkın, Deccâl'in zuhûru ile ilgili rivâyetlerin farklı olmasının sebebinin, çıkacağı yerin isminin bazen şehir

⁴⁴⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 610.

⁴⁴⁸ Hattâbî, *A'lâmu'l-hadîs*, IV, 2330.

⁴⁴⁹ Yakut el-Hamevî, Horasan'ın neresi olduğuna dair geniş tahlilde bulunmuştur. Söz konusu bu hadisi kitabında zikreden el-Hamevî bazılarının Horasan ehlini bu hadise dayanarak ta'n ettiğini ve onları kibir ehli olarak kabul ettiğini söylemiştir. el-Hamevî her ne kadar böyle bir hadis varid olsa da Horasan'dan bir çok alim yetişmiş olduğuna dikkat çekmiş ve bunların bir kısmını ismen zikretmiştir. (Şihâbuddîn Ebî Abdillâh Yâkut b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, tahkik: Ferîd Abdülazîz el-Cündî, Beyrut: Dâr-u Kütübü'l-İlmîyye, 1410/1990. II, 404.) el-Hamevî'nin bu kaydının önemli olduğu kanaatindeyiz. Zira âhir zamanda böyle bir zümrenin olacağının haber verilmesi, bu derece ilme beşiklik yapmış önemli bir coğrafya olan Horasan'ın kıymetini azaltmaz.

⁴⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, I, 190; Tirmîzî, Fiten, 57.

⁴⁵¹ Taberânî, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî el-Mu'cemu'l-evsat, tahkik. Mahmûd b. Ahmed Tahhân, Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1405/1985. V, 124.

⁴⁵² İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XIX, 594.

⁴⁵³ Ahmed b. Hanbel, XXIX, 172; XXXVI, 27; İbn Battâl, *a.g.e.*, III, 28

⁴⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, XXIX, 172, XXXVI, 27. İbn Battâl, *a.g.e.*, III, 28

⁴⁵⁵ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XIX, 595.

⁴⁵⁶ İbn Battâl, *a.g.e.*, III, 28.

ismi, bazen coğrafya adı ve bazen de mekan ismi olarak zikredilmesi olduğunu ifâde etmiştir.⁴⁵⁷

İbn Hacer de rivâyetlerde Deccâl'in çıkacağı yerle alâkalı Isbahan ve Horasan şeklinde farklı bilgiler olsa da Deccâl'in kesin olarak doğu tarafından çıkacağını ifâde etmiştir.⁴⁵⁸ Bir rivâyette Deccâl'in yanında Isbahan Yahûdîlerinin olduğu ifâde edilmiştir.⁴⁵⁹ Isbahan, Yahûdîler tarafından bir köy haline getirilmiştir. Uzun yıllar sonra oraya müslümanlar yerleşmiş ve şimdi az bir parçası Yahûdîlere ait bir yerleşim yeri olarak kalmıştır.⁴⁶⁰ Müslim'in rivâyet ettiği "Deccâl'e Isbahan Yahûdîlerinden yetmiş bin Yahûdî tabi olur."⁴⁶¹ Hadisinden muradın, Isbahan'da bulunan bu Yahûdî zümresi olduğunu ifâde etmiştir. Yani buradan kast edilen husus, tüm Isbahan halkının Yahûdî olması değildir; bilakis Deccâl'e tabi olacak bu zümre Yahûdîleri teşkil etmektedir.⁴⁶²

Molla Gürânî Deccâl'in ilk olarak zuhur edeceği yerin doğu taraflarında olan Horasan kenti olduğunu ifâde etmiştir.⁴⁶³

İmam Buhârî, Fiten bölümünde (kitap) "Fitne doğu tarafındandır." şeklinde bab başlığı koymuş ve burada bazı rivâyetlere yer vermiştir. Allah Resûlü (s.a) "Fitne işte şuracıktandır.(doğu tarafındadır.) Şeytânın boynuzu işte oradan çıkar" buyurmuştur.⁴⁶⁴ Bir başka rivâyette ise küfrün başının doğu tarafında olduğu haber verilmiştir.⁴⁶⁵ İbn Battâl hadiste zikredilen şeytanın boynuzundan maksadın onun ümmeti ve yandaşları olduğunu ifâde etmiştir.⁴⁶⁶

Cemel ve Sıffin olayı, Haricîlerin ortaya çıkması ve İslâm tarihinde büyük fitne olarak bilinen Hz Osman'ın şehit edilmesi gibi önemli olayların hepsi doğu tarafında vuku bulmuştur. Buradan hareketle şârihler Deccâl'in ahir zaman öncesi fitnelerin en büyüğü

⁴⁵⁷İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XIX, 595.

⁴⁵⁸İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 601; Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 360-361

⁴⁵⁹Ahmed b. Hanbel, XXI, 55.

⁴⁶⁰İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 269.

⁴⁶¹Müslim, Fiten, 25.

⁴⁶²İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 269.

⁴⁶³Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 465a.

⁴⁶⁴Buhârî, Fiten, 16.

⁴⁶⁵Buhârî, Bed'ul-halk, 15; Fiten, 16.

⁴⁶⁶İbn Battâl, *a.g.e.*, III, 28; Şebîhî, *a.g.e.*, XIII, 113.

olduğunu, tarih boyunca birçok hâdisenin bu taraftan zuhur ettiği gibi Deccâl'in de ilk olarak doğudan zuhur edeceğini ifâde etmişlerdir.⁴⁶⁷

C- ORTAYA ÇIKACAĞI ZAMAN

Buhârî, *Sahih*'inde Deccâl'in ortaya çıkacağı zmanı haber veren bir rivâyet nakletmemiştir. Biz burada şârihlerin konuyu izah ederken naklettikleri hadislerden yola çıkarak konuyu işlemeye çalışacağız.

İbn Hacer Deccâl'in Müslim'in rivâyetine göre İstanbul'un fethi esnasında⁴⁶⁸ çıkacağını ifâde etmiştir.⁴⁶⁹ Deccâl'in ortaya çıkma sebebi ise onu kızdıracak bir durumun meydana gelmesidir.⁴⁷⁰ Bir rivâyette büyük savaş, İstanbul'un fethi ve Deccâl'in zuhuru gibi hadîselerin hepsinin yedi ay içerisinde zuhur edeceği bildirilmiştir.⁴⁷¹ Tirmizi bu hadîs için hasen sahih demektedir.⁴⁷² Hadîste "Kostantiniyye" diye isimlendirilen bu şehrin ismi İstanbul'dur.⁴⁷³ O halde İstanbul'un sahâbe tarafından fethi bilindiğine göre bu hadîsi nasıl yorumlamak gerekmektedir?⁴⁷⁴ Şöyleki: Kurtûbi bu hadîsi yorumlarken burada kastedilen fethin sahâbenin yaptığı fetih değil, Deccâl'in zuhuruna yakın olacak fethin olduğu görüşünü benimserken; allâme Hıfînî ise âhir zamanda İstanbul'u Avrupalıların fethedeceğini daha sonra onu Mehdi'nin vezirlerinin tekrar geri alacağını ifâde etmiştir.⁴⁷⁵ Şerhinde bu iki rivâyeti naklettikten sonra Şebîhî şâyet İstanbul fethedildi ise o vakit Deccâl'in de onlarla beraber olması gerektiğini, bu sebeple İstanbul'un henüz hakiki manada feth edilmediğini söylemiştir. Ayrıca bu isimde bir çok şehrin ismin olduğunu vurgulayan Şebîhi, kostantiniyye isminin bir rum şehri olduğunu ifâde etmiştir.⁴⁷⁶

⁴⁶⁷ Hattâbî, *A'lâmu'l-hadîs*, IV, 2330; İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 44; Kirmânî, *a.g.e.*, XIII, 213, XXIV, 168; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 546; Aynî, *a.g.e.*, XX, 84; Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 465a; Kastallânî, *a.g.e.*, XV, 41; Şebîhî, *a.g.e.*, VIII, 112, XV, 360-361; Muhammed Sıddık Han, *Avnû'l-Bârî*, IV, 57.

⁴⁶⁸ Müslim, Fiten, 9.

⁴⁶⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 601.

⁴⁷⁰ Müslim, Fiten, 19.

⁴⁷¹ Tirmizî, Fiten, 58. Ebû Dâvûd, Melâhim, 4.

⁴⁷² Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 367. IV nolu dipnot.

⁴⁷³ Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 367.

⁴⁷⁴ Her ne kadar şârih Şebîhî, İstanbul'un sahâbe tarafından feth edildiğini ifâde edilse de buna muhakkıkın bir itirazı olmuştur. Çünkü bu şehrin sahâbe tarafından ne zaman feth edildiği belli değildir. Bilinen, Fatih Sultan Mehmet'in bu şehri feth ederek, Allah Resûlü (s.a)'nın müjdesine nâil olmasıdır. (bkz, Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 368, 1. Nolu dipnot.)

⁴⁷⁵ Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 367-368.

⁴⁷⁶ Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 368.

Bir rivâyete göre, “Deccâl zuhur etmeden evvel hile ve yalan revaçta olacaktır. Bu zaman dilimlerinde yalan söyleyen kimse tasdik edilir, doğru söyleyen kimse ise yalancı kabul edilir. Hain kimseye emanet verilir, emin ve güvenilir kimseye ise hiyanet edilir. Kamu işlerinde bilgisi kıt kimseler fikir beyan eder.”⁴⁷⁷ Bununla Deccâl’in zuhurundan evvel olacak bazı önemli hadîselere dikkat çekilmektedir.⁴⁷⁸

Deccâl’in zuhuruna dair rivâyet edilen şu hadîs de oldukça önemlidir: “İnsanlar iki çadıra ayrılırlar. Çadırın birisinde iman vardır ancak nifak eseri görülmez. Diğer çadırda ise nifak vardır ama iman eseri görülmez. Bu iki çadır bir araya gelip birleştiğinde artık Deccâl’i bekleyin.”⁴⁷⁹ İman ile nifakın iç içe girdiği bu fitne günlerinde Deccâl’in zuhuru da oldukça önemlidir.

İbn Mulakkın’ın şerhinde yer verdiği bir diğer rivâyette şöyledir. Deccâl’in zuhurundan evvel üç sene kıtlık olacak ve bu süre zarfında gök suyunu tutacak, yeryüzü de nebatını tutacak, ta ki yeryüzünde azı diş ve tırnak sahibi ne kadar hayvan varsa hepsi ölecektir.”⁴⁸⁰

Diğer bir rivâyette kıtlık yaşanmasının yanı sıra nehirlerin kuruyacağı, bitkilerin kuruyup sararacağı, pınarların suyunun çekileceği haber verilmiş, Irak’taki Mez hac ve Hemedân kabilelerinin Kanserin ve Halep denilen yerlere yerleştiklerinde Deccâl’in zuhurunun an meselesi olduğu ifâde edilmiştir.⁴⁸¹ Anlaşılan o ki yeryüzünde kıtlık olması Deccâl’in zuhuru esnasında vuku bulacak önemli hadîselerdendir. Bir başka rivâyete göre ise Deccâl’in zuhurundan evvel denizde savaş ortaya çıkacak ve kim bu savaşa katılırsa zengin olacaktır. Daha sonra deniz tekrar eski haline dönecek. On sekiz sene tamamlanınca Deccâl zuhur edecektir.⁴⁸²

Deccâl ortaya çıktığı zaman onunla savaş halinde olacak bir zümreden bahsedilmektedir. Allah Resûlü (s.a) ümmetinden bir zümrenin sürekli hakkı müdafa edeceğini, onlardan son grubun ise Deccâl ile savaşacağını haber vermiştir.⁴⁸³ Şerhinde bu rivâyeti değerlendiren İbn Battâl, haber verilen bu zümrenin Şam ehli kimseler olduğunu

⁴⁷⁷ İbn Mâce, Fiten , 24.

⁴⁷⁸ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XIX, 603.

⁴⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, X, 310.

⁴⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, XLV, 560; İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XXXII, 413.

⁴⁸¹ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XIX, 604.

⁴⁸² İbn Mulakkın, *a.yer.*

⁴⁸³ Hâkim en-Nisâburî, Ebû Abdîllah İbnü'l-Beyyî Muhammed, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Haydarabad: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiye, 1915. IV, 497; İbn Battâl, *A.g.e.*, I, 156 ; X, 60.

nakletmiştir.⁴⁸⁴ Aynı hususa dikkat çeken İbn Ebî Cemre ise, Allah Resûlü(s.a)'nın âhir zaman da kişinin imanını muhafaza etmesinin zor olduğunu ve âhirzamanda hakkı temsil edecek bir zümrenin de var olacağını haber verdiğini ifâde etmiştir. Medine ehlinden birisinin çıkıp Deccâl'e karşı koyması da Allah resûlü(s.a)'nın sözünün doğruluğunu isbat etmektedir.⁴⁸⁵

Deccâl'in zuhurunun alâmetlerinden birisi de Mehdi'nin ortaya çıkmasıdır. Sehâvî'ye göre Mehdi'nin zuhuru ile alakalı hadîsler mütevatir seviyeye ulaşmıştır.⁴⁸⁶ Ancak bu husus tartışmalıdır.⁴⁸⁷ Allah Resûlü (s.a) ileride ismi kendi ismine, babasının ismi de babasının ismine benzeyen birisinin zuhur edeceğini ve dünyaya adalet getireceğini haber vermiştir.⁴⁸⁸ Bir başka rivâyette ise Allah Resûlü (s.a) Mehdi'nin kendisinden olduğunu, alnının açık, burnunun ise kıvrım kıvrım olduğunu haber vermiş, onunla birlikte yeryüzünde zulmün yerini adaletin alacağını ve yeryüzünde yedi sene hüküm süreceğini ifâde etmiştir.⁴⁸⁹ Söz konusu hadîsleri değerlendiren Kurtubî hadîslerin ahir zamanda ümmetin içinden salih bir kimsenin çıkacağına delalet ettiğini ifâde etmiş, hadîste zikredilen sıfatları kendisinde cem eden bir kimse henüz bulunmadığı için de onun halen beklenildiğini ifâde etmiştir.⁴⁹⁰ İbn Arabî ise hadîsteki Mehdi'nin geçmiş değil gelecekte beklenen birisi olduğu noktasında ihtilaf olmadığını ifâde etmiştir.⁴⁹¹ Ümmetin âlimleri Mehdi'nin ortaya çıkacağına icma etmişlerdir. Bunda şüphe yoktur. Mehdi'nin ortaya çıkması Deccâl'den ve Hz İsa'dan evvel olacaktır.⁴⁹²

D- GÖZÜNDEKİ KUSUR

Kendi yalanına kendisi inanacak kadar yalan ve hilede profesyonel olan Deccâl, sahip olduğu bir takım özelliklerle de kendini hemen ele verecektir. İmanda yakine ulaşmış bir kimse Deccâl'in söz konusu bu özelliğini hemen hissedecek ve onun davasının batıl

⁴⁸⁴ İbn Battâl, *a.g.e.*, I, 156; X, 60.

⁴⁸⁵ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 183.

⁴⁸⁶ Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 369.

⁴⁸⁷ Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 369, 1.nolu dipnot.

⁴⁸⁸ Ebû Dâvûd, *Kitâbu'l-mehdi*, 4.

⁴⁸⁹ Ebû Dâvûd, *Kitâbu'l-mehdi*, 7.

⁴⁹⁰ Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 369.

⁴⁹¹ Şebîhî, *a.g.e.*, a.yer.

⁴⁹² Şebîhî, a.yer.

olduğunu fark edecektir. Hadîslerde Deccâl'in bir gözü için görme duygusundan mahrum manasında "a'var"⁴⁹³ kelimesi kullanılmıştır.⁴⁹⁴

Allah Resûlû (s.a) Deccâl'den Hz Nuh'un da kendi ümmetini sakındırdığını ancak Deccâl'in şaşı olduğunu sadece kendisinin haber verdiğini belirterek⁴⁹⁵ sanki ümmetine olan şefkatine dikkat çekmiştir. Ayrıca sadece Hz Nuh değil, ondan sonra gelen diğer peygamberlerinde bu fitne konusunda ümmetlerini inzar ettikleri haber verilmiştir.⁴⁹⁶

Deccâl'in âhir zaman da zuhur edeceği bilindiği halde, Hz Nuh ve diğer peygamberlerin ümmetlerini ondan inzar etmeleri bir hayli ilginçtir. Şârihler bu hususu değerlendirirken, diğer peygamberlerin, Deccâl'in ne zaman zuhur edeceğine dâir bilgileri olmadığını, bu sebeple ümmetlerini sadece onun fitnesinden inzar ettiklerini ifâde etmişlerdir. Ayrıca diğer peygamberlerin bu şekilde inzar etmeleri, Deccâl'in mutalaka zuhur edeceğine bir işâret olarakta yorumlanmıştır.⁴⁹⁷ İbn Hacer, İbn Arabî'den naklen enbiyanın ümmetlerini uyarmalarının, inanan kimselere onun fitnesi karşısında bir güven duygusu verme amacını taşıdığını, Allah Resûlû (s.a)'nın Deccâl'e ait bazı özellikleri zihne takrib etmesinin de bu sebeple olduğunu ifâde etmiştir.⁴⁹⁸ Öyleki Allah Resûlû (s.a) bile bir rivâyette "Şâyet Deccâl ben aranızda iken zuhur ederse ben onun hasmı olurum" demesi de⁴⁹⁹ onun bile Deccâl'in ne zaman zuhur edeceğini bilmediği şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁰⁰ Ancak İbn Hacer, Allah Resûlû (s.a)'nın bu ifâdeyi Deccâl'in zuhur etme vakti kendisine bildirilmeden önce söylediğini ifâde etmiş, Allah Resûlû (s.a)'nın bu konuda bilgisi olmadığına dâir görüşlere katılmamıştır.⁵⁰¹ Kastallânî diğer peygamberlerin

⁴⁹³ Hadîslerde zikredilen "el-a'ver" kelimesi birçok manaya gelmektedir. İki gözden birinin görme kudretinin tamamen kaybolmasını ifâde ederken kullanılan bu kelime kötü bir durumu ifâde etmek içinde kullanılır. İyi bir insandan sonra onun yerine gelen kimse kötü birisi ise ona "bedelün a'ver" denilir. Meş'um, uğursuz, üzerinde işaret olmayan yol için de "a'var" kelimesi kullanıldığı gibi karga içinsde bu tabir kullanılır. Allah Resûlû (s.a) insanları islâma çağırdığı zaman Ebû Leheb, Ebû Talibe giderek itirazda bulunmuş Ebû Talip'te "ey a'ver Ebû Leheb sana ne bu işten" şeklinde karşılık vermiştir. Araplar ana baba bir kardeşi olmayana da "a'var" derler. İçinde hiçbir şekilde hayır kalmayan kişiye de "a'var" denilir. (İbn Manzûr, *a.g.e.*, "A-v-r" mad. IV, 614.)

⁴⁹⁴ Buhârî, Enbiya, 49; Ta'bir 33.

⁴⁹⁵ Tirmîzî, Fiten, 55, 60.

⁴⁹⁶ Tirmîzî, Fiten 55; Ahmed b. Hanbel, X, 327.

⁴⁹⁷ Kâzerûnî, *a.g.e.*, s. 103a; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 607; Aynî, *a.g.e.*, VII, 90; Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 465a; Kastallânî, *a.g.e.*, XV,75; el-Mağribî, Ebû'l-Hasan Seyyid Ali b. Süleyman ed-Dimnâtî el-Bacmâvî, *Ruhu't-Tevsih Alâ Sahihî'l-Buhârî*, Yazma Nüsha, Süleymaniye Ktp, H. Hüsnü Paşa, nr:178, s. 187a, 187b.

⁴⁹⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 607.

⁴⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, XXIX, 172.

⁵⁰⁰ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 607; Aynî, *a.g.e.*, XX, 103,

⁵⁰¹ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 607.

Deccâl hakkında detaylı bilgi vermemelerinin, Allah Resûlü (s.a)'ne duydukları saygıdan dolayı olduğunu ifâde etmiştir.⁵⁰²

Hususi olarak hadîste Hz Nuh'un zikredilmesi, onun enbiyanın en meşhuru ve beşeriyetin ikinci babası olmasına bağlanmıştır. *لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وُصِّى بِهِ نُوحًا* âyeti de⁵⁰³ buna delil olarak ileri sürülmüştür.⁵⁰⁴

Allah Resûlü (s.a) Deccâl'in daha önce zikredilmeyen özelliklerine dikkat çekmesini İbn Hacer, Deccâl âhir zaman da zuhur edeceğinden, tüm vasıflarının belirgin hale getirilmesine bağlamıştır.⁵⁰⁵ Bu sayede ümmeti Muhammed Hz İsa'nın tâbiîlerinin onun ulûhiyetini iddia edip fitneye düştükleri gibi, Deccâl fitnesi karşısın da fitneye düşmekten kendilerini koruyabileceklerdir.⁵⁰⁶

Allah Resûlü (s.a) bir kimsenin ölmeden önce Allah'ı göremeyeceğini ifâde etmiştir. İbn Hacer bu hadîsten yola çıkarak Deccâl'in ulûhiyet iddiasının batıl olduğuna işaret etmiştir. Ru'yetullah sadece ahirete has bir durum olduğuna göre, Deccâl'in etrafındakilere ben ilahım demesi, onlarında onu müşahade etmeleri pek anlamsızdır.⁵⁰⁷

Allah Resûlü (s.a)'nın "Deccâl'in gözü şaşıdır ama Allah'ın gözü şaşî değildir." demesi de oldukça önemlidir. Ulûhiyet iddiâsında bulunan Deccâl, kendindeki kusuru gideremeyecek kadar acizdir. Bu halde kendisini, her türlü kusurdan münezze olunan ulûhiyet makamında görmesi ilginçtir. Ayrıca Deccâl'de birçok yaratılmışlık alâmeti bulunduğu halde gözündeki kusurun özellikle zikredilmesinin sebebi, avâmdan olan ve aklî delillere müracaat edemeyen bir kimsenin bile Deccâl'in gözüne bakar bakmaz onun ilah olmadığını anlayabilmesi içindir. Allah kusurdan münezze olduğuna göre, Deccâl'in ilahlık iddiâsının yalan olduğu hemen anlaşılacaktır.⁵⁰⁸ Ayrıca Molla Gürânî, "Deccâl nasıl ki ulûhiyet iddiasında bulunmaya cür'et ederek en kötü ve çirkin bir iddiada bulunuyor aynen öyle de zuhur ettiği zaman, iki gözünün de kusurlu olması sebebiyle oldukça çirkin

⁵⁰² Kastallânî, *a.g.e.*, XV, 75.

⁵⁰³ eş-Şura, 42/ 13.

⁵⁰⁴ Aynî, *a.g.e.*, VII, 90, XVIII, 250 ; Kastallânî, *a.g.e.*, XV, 75; Zekerîya el-Ensârî, *a.g.e.*, VI, 171; Muhammed Sıddık Han, *Avnu'l-Bârî*, III, 586.

⁵⁰⁵ İbn. Hacer, *a.g.e.*, XIV, 607.

⁵⁰⁶ el-Mağribî, *a.g.e.*, s. 187b.

⁵⁰⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 608; el-Mağribî, *a.g.e.*, s. 187b.

⁵⁰⁸ Hattâbî, *a.g.e.*, IX, 2331; İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 66; İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, I, 123; Kırmânî, *a.g.e.*, XXV, 120; Kâzerûnî, *a.g.e.*, s. 102b; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 607/610 ; Aynî, *a.g.e.*, XVIII, 250, XX, 103; Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 465a; Suyûtî, *a.g.e.*, IX, 4150-4151; Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 232; el-Mağribî, *a.g.e.*, s. 187b.

ve iğrenç bir şekilde olacaktır.”⁵⁰⁹ şeklinde bir değerlendirme yaparak Deccâl’in durumuna oldukça enfes bir yorum getirmiştir.

İbn Battâl, göze ait bir kusuru ifâde eden şaşılığın Allah’a izafe edilmesi, Allahın kendine has ayn (göz) sıfatının olduğuna delil teşkil ettiğini ve bu sıfat tam idrak edilemese de, Allahın mahiyetini bildiği bir sıfat olduğuna dikkat çekmiştir.⁵¹⁰

Hadîste zikredilen “rabbin şaşı değildir.” İfadesini Kastallânî, temsil ve zihne takrin nevinden değerlendirmekte, bu hadîste Mücessime’ye bir delil olmadığını ifâde etmektedir.⁵¹¹ Keşmiri ise, bu ifâdenin, şâyet Allah (c.c.) bir suret şeklinde tecelli etmek istese, gözü sağlam olan bir insan suretinde tecelli edeceğine delil olduğunu dile getirmiştir.⁵¹²

Sair peygamberlerin Deccâl’in şaşı olması konusuna temas etmediklerine geride işaret ettik. Deccâl’in gözü, şaşılık sebebiyle ya da başka bir kusurdan dolayı kusurludur. Ayrıca Türkçeye yapılan bazı tercümelerde Deccâl’in şaşılığı, “hidâyete erdirememesi” şeklinde ifâde edilmiştir. Allah için şaşılığın olmadığının ifâde edilmesi ise onun yegane hidâyet rehberi olduğuna dikkat çekmek içindir.

Konu ile alakalı rivâyetlerde ortak nokta Deccâl’in gözünün kusurlu olduğudur. Söz konusu bu kusurun sağ gözü⁵¹³ ya da sol gözünde⁵¹⁴ olduğunu belirten rivâyetler vardır. bazı yerlerde bu kusuru ifâde eden “a’var” değil de “memsuh” kelimesi kullanılmıştır.⁵¹⁵ Yine Deccâl’in gözü patlamış üzüm tanesine,⁵¹⁶ yeşil renkli bir cama,⁵¹⁷ ve parlak bir yıldıza da benzetilmiştir.⁵¹⁸ Şahıs olarak İbn Katan’ı andıran⁵¹⁹ Deccâl’in gözleri Ensârdan bir zat olan Ebû Yahya adlı bir şahsın gözlerine benzemektedir.⁵²⁰ Bir rivâyette Deccâl’in gözünün üzerinde görmeyi engelleyecek kaba bir et parçasının olduğu

⁵⁰⁹ Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 465a.

⁵¹⁰ İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 432.

⁵¹¹ Kastallânî, *a.g.e.*, XV, 373.

⁵¹² Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 232.

⁵¹³ Buhârî, Enbiya, 49, Müslim, Fiten 20.

⁵¹⁴ Ahmed b. Hanbel, XXXIX, 89.

⁵¹⁵ Ahmed b. Hanbel, XX, 364, 428.

⁵¹⁶ Buhârî, Enbiyâ, 49.

⁵¹⁷ Ahmed b. Hanbel, XXXV, 82.

⁵¹⁸ Ahmed b. Hanbel, V, 477.

⁵¹⁹ Buhârî, Enbiyâ, 49, Ta’bîr, 33.

⁵²⁰ İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muaz b. Ma’bed et-Temîmî Ebû Hatim ed-Dârimî el-Bustî, *Sahih-u İbn Hibban bi Tertîbi İbn Balban*, tahkik, Şuayb el-Arnaut Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1408. VII, 102; Ahmed b. Hanbel, XXXIII, 349.

da haber verilmiştir.⁵²¹ Bir rivâyette “Deccâl’in sağ gözü şaşıdır. Sol gözünün üzerinde ise kalın bir et parçası vardır. Deccâl’in yanında ise iki tane nebiye benzeyen melek vardır. Ben şâyet dileyeydim onların isimlerini ve babalarının isimlerini söylerdim.”⁵²² şeklinde geçmektedir.⁵²³

Buhârîde geçen Deccâl’in gözünün patlamış üzüm tanesine benzetildiği rivâyette كَانَتْ عَيْنُهُ عَيْنَةً طَائِيَةً şeklinde geçmektedir. Buradaki طَائِيَةً kelimesi cumhurun üzerinde ittifak ettiğine göre, akranları arasında dışarı taşmış üzüm tanesi manasına gelir.⁵²⁴ Bazıları bu kelimeyi “ışığı kayboldu” manasında hemzeli okumuşlarsa da Kadı İyaz birçok kişiden bu kelimeyi طَائِيَةً şeklinde rivâyet ettiğini ifâde etmiştir.⁵²⁵ İbn Mulakkın, ikisi arasında bir tercihte bulunmamış fakat hemzeli okunduğu zaman ışığı ve nuru gitti manasına, hemzesiz okunduğu zaman ise börtlemiş ve dışarı sarkmış manasında olduğunu ifâde etmiştir.⁵²⁶ İbn Hacer de bu kelimenin طَائِيَةً şeklinde okunmasının daha doğru olduğu kanaatini taşımaktadır.⁵²⁷

Deccâl’in gözünün kusurlu olduğunu bildiren rivâyetleri şerhinde detaylıca değerlendiren İbn Hacer, bu hususta Kadı İyaz’ın şöyle dediğini nakletmiştir: “Bu konudaki rivâyetler sahihtir. Görme kudretini kaybetmiş göz, Deccâl’in sağ gözüdür. Parlak bir yıldız benzeten göz ise Deccâl’in sol gözüdür. Bu sebeple Deccâl’in her iki gözü de kusurludur. Çünkü kusurlu olan her şeye el-a’ver denilir. Anlaşılan o ki Deccâl’in bir gözü, görme kudretini kaybetmesi sebebiyle, diğeri ise patlamış ve dışarı sarkmış olmasından dolayı kusurludur.”⁵²⁸ İmam Nevevî bu görüşü takdir etmiştir.⁵²⁹ Kurtubi de bu hususta Kadı İyaz’ın görüşünü desteklemiş ve Deccâl’in her iki gözünün de kusurlu olduğunu; gözünün birinin, kendisine isabet eden bir kusur sebebiyle, diğeri ise yaratılıştan kusurlu olduğunu ifâde etmiştir.⁵³⁰ Yine Deccâl’in bir gözü yaratılıştan kusurlu

⁵²¹ Taberânî, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, tahkik: Hamdi Abdülmecid Selefi, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1406/1986. VII, 84.

⁵²² Ali el-Muttakî, Ali b. Hüsameddin el-Hindî, *Kenzu'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'al*, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1405/1985. XIV, 312. Bu hadîsin isnadı hakkında İbn Mulakkın ' isnâdı sağlamdır, ancak metninde bir gariplik sezilmektedir' şeklinde değerlendirme de bulunmuştur. (bkz, İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XIX, 596)

⁵²³ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XIX, 595-596.

⁵²⁴ Zerkeşî, *a.g.e.*, II, 744-745.

⁵²⁵ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 609.

⁵²⁶ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XXXII, 413.

⁵²⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 610.

⁵²⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 609.

⁵²⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 609; Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 360.

⁵³⁰ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XIX, 600; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 609.

olmakla birlikte, hadiste ifâde edilen gözünün üzerinde bulunan et parçası zamanla diğer gözü de görmez hale getirmiştir. Bu sebeple Deccâl'in her iki gözünün de kusurlu olduğunu kabul etmek isabetlidir.⁵³¹

Ayrıca bazı rivâyetlerde Deccâl'in sağ ya da sol ayrımı yapılmaksızın gözünün kusurlu olduğu ve üstünde kalın et olduğu ifâde edilmiştir.⁵³² Bu sebeple İbn Hacer zikredilen bu et parçasının her iki göz için de olmasının muhtemel olduğunu, çünkü bu durumun, gözün ışığının giderilmesi ve börtlemiş olması gibi durumlara zıt olmadığını ifâde etmiştir.⁵³³ Deccâl'in gözünün bazı rivâyetlerde, kireçlenmiş duvardaki balgama benzetilmesi ise belağatin zirvesinde bir ifâdedir. Deccâl'in gözünün yeşil cama ya da parlayan bir yıldıza benzetilmesi ise gözünde kalın bir et olmasına zıt değildir. Çünkü gözde şişlik olması onda ki görme kudretini tamamen gidermez.⁵³⁴ Bu konuda dikkate değer yorumu ise İbn Mulakkın şerhinde İbn Dıhye'den nakletmiştir: "Deccâl'in gözünde kalın et parçasının görülmesi Deccâl'e göre değil, onu gören kimseye göre değişir. Hadîste, bu duruma şahit olan kimseye nisbetle sağ göz ya da sol göz kasd edilmiş olabilir."⁵³⁵

Kirmânî ve İbnü'd-Demâminî, bazı rivâyetlerde geçen *أَعْوَزَ الْعَيْنِ الْيُمْنَى* ibâresinin Kûfelilere göre mevsufun sıfata izafeti kabilinden olduğunu,⁵³⁶ Basralılara göre ise burada *عَيْنٌ صَفْحَةٌ وَجْهٌ الْيُمْنَى* şeklinde takdir edilmesi gereken bir lafzın olması gerektiğini ifâde etmişlerdir.⁵³⁷

Deccâl'in gözünün kusurlu olduğu ile alakalı bu rivâyetlerden yola çıkarak şunları ifâde etmek yerinde olacaktır: Lafzî yorumlara bakıldığında zaman Deccâl'in iki gözünden birisi muhakkak kusurludur. Şârihlerin özellikle vurguladıkları nokta uluhiyyet iddia eden kimsenin ilk olarak kendisindeki kusurları izale etmesi gerektiğidir. Bu sebeple onun bu

⁵³¹ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XIX 600; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 609.

⁵³² Mecdüddin Ebû's-Saadât el-Mübarek b. Muhammed el-Cezeri İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl fî ehâdîsi'r-rasûl*, tahkik. Abdülkâdir el- Arnaût, Beşir Uyun, Medîne: Dâru'l-fikr, 1389/1969-1393/1972. X, 350.

⁵³³ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 609.

⁵³⁴ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 609; Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 360.

⁵³⁵ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XIX, 602.

⁵³⁶ Arapçada mevsûfun sıfata izafesinin caiz olmadığına dair bir kural olsa da bunun aksi bir çok örneğin kullanıldığını görmek mümkündür. Kûfeliler buna cevaz vermişler ve Deccâl'in gözündeki kusuru ifâde eden "A'varu'l-Aynî'l-yumnâ" terkiibini tevile girmeden kabul etmişlerdir. Teorikte Kûfelilerin görüşünün isabetli olduğunu ifâde etmek yerinde olacaktır. Çünkü Arapça da mevsûfun sıfatına izafe edildiğine dair birçok örnek vardır. Mesela: *مَسْجِدُ الْجَامِعِ، جَانِبُ الْغَرْبِيِّ*, Bu sebeple böyle bir terkip arap dilinde yaygın bir kullanıma sahiptir. (Radiyud-dîn el-Üstürâbâzî, *Şerhu'r-radi ale'l-Kâfiye*, Ta'lik: Yusuf Hasan Ömer, Câmiatü Karnus, 1398/1978. II, 243-245.)

⁵³⁷ Kirmânî, *a.g.e.*, XIV, 83; İbnü'd-Demâminî *a.g.e.*, s.332a.

kusuru kendisini yalanlayan en önemli delildir. Deccâl kelimesinin mana mefhumu ile Deccâl'in bu özelliği birbirine uyuşmaktadır. Şöyle ki hakkı batıla karıştırdığından dolayı kendisine Deccâl denildiği dikkate alınırsa, hakkı görememe ya da hakikati olduğundan farklı gösterme anlamlarını taşıyan bir kusurun ona nisbet edilmesi son derece yerinde bir kullanımdır.

E- ALNINDAKİ KÂFİR YAZISI

Deccâl'e ait önemli özelliklerden birisi de alnında kâfir yazılı olmasıdır. Deccâl'in alnı adeta bir yazı tahtası mahiyetinde olup alnında kâfir yazısı mevcuttur. İmam Buhârî konu ile alakalı sadece bir rivâyete yer vermiştir. Bu rivâyete göre Deccâl'in alnının ortasında yani iki gözü arasında k-f-r- veya kâfir kelimesi yazılı bulunmaktadır.⁵³⁸ Şârihler bu rivâyeti yorumlarken konu ile alakalı diğer rivâyetlere de yer vermişler ve bu konuyu yorumlamışlardır.

Bu durum bazı rivâyetlerde ismi fâil (كَافِرٌ) şeklinde ifâde edilirken⁵³⁹ Müslim'de ki bazı rivâyetlerde ك ف ر şeklinde rivâyet edilmiştir.⁵⁴⁰ Enes b. Mâlik'in rivâyetinde Allah Resûlü (s.a), Deccâl'in alnı arasında kâfir yazılı olduğunu söylemiş, daha sonra heceleyerek k-f-r demiş ve bunu bütün müslümanların okuyacağını söylemiştir.⁵⁴¹ Tirmizî'nin naklettiği bir başka rivâyette ise Deccâl'in yaptığı işlerden hoşlanmayan kimselerin bu yazıyı okuyabileceği zikredilmiştir.⁵⁴² Ahmed b. Hanbel'in naklettiği Ebû Bekre hadîsinde ise ümmi ve kâtip herkesin bu yazıyı okuyabileceği zikredilmiştir.⁵⁴³

Deccâl'in alnındaki bu yazıyı bildiren rivâyetlerde geçen مَكْتُوبٌ kelimesini arap dili kuralları açısından, bu şekilde okumak câiz olduğu gibi, mansup halde okumak ta mümkündür. Birinci okuyuşa göre ibâredeki كَافِرٌ kelimesi mübteda, بَيْنَ عَيْنَيْهِ kelimesi de haber kabul edilir. Mansup okunduğunda ise hal olarak okunmuş olur.⁵⁴⁴

⁵³⁸ Buhârî, Fiten, 24.

⁵³⁹ Buhârî, Fiten, 24.

⁵⁴⁰ Müslim, Fiten, 20.

⁵⁴¹ Müslim, Fiten, 20.

⁵⁴² Tirmizî, Fiten, 56.

⁵⁴³ Ahmed b. Hanbel, XX, 396.

⁵⁴⁴ Ebû Abdullâh Bedruddîn Muhammed b. Abdullâh b. Bahâdîr b. Abdullah ez-Zerkeşî, *et-Tenkihû Li Elfâzi'l-Câmi'i-s-sahih Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, tahkik: Yahya b. Muhammed ali el-Hikemî, Riyad: Mektebetü'r-rüşd, ts,

Bazı rivâyetlerde bu durum ifâde edilirken hece şeklinde haber verilmesi bazı yorumlara kapı açmıştır. Bunu izah sadedinde İbn Hacer, İbn Arabî'den şu ilgi çekici yorumu nakletmiştir: Deccâl'in alnındaki yazının hece şeklinde ifâde edilmesi, küfür kökünden gelen –kefera- ve –kâfir- kelimelerinin aynı şekilde yazıldığına delildir. Ayrıca bazı mushaflarda kâfir lafzı elifsiz yazılmıştır. Bazıları bu kelimeyi, elif ziyâdesi ile yazması sadece anlamın kuvvetlenmesi içindir.⁵⁴⁵ Ayrıca bunu, bu yazının ismi fâil şeklinde değil, hece olarak yazılacağı şeklinde yorumlayanlar da olmuştur. Her ne kadar bu yazı mazi şeklinde yazılsa da aslında daha genel bir anlamı içermektedir.⁵⁴⁶

Hattabî, Deccâl'in alnındaki bu yazıyı her müslümanın okuyacağını, bu küfür alâmeti ile onun davasının geçersiz olduğunu ifâde etmiştir.⁵⁴⁷

Mümin kimse her ne kadar okuma yazma bilmese dahi, Deccâl'in alnındaki bu yazıyı Allahın ona lutfettiği basiret sayesinde okumaya muktedir olacaktır. Kâfir ise bundan mahrum kalacak, okuma yazma bilse dahi bu yazıyı okuyamayacaktır.⁵⁴⁸ Ayrıca bu yazıyı Deccâl'den hoşlanmayan kimselerin okuyacağını ifâde eden rivâyeti⁵⁴⁹ yorumlayan İbn Hacer, bu hadisin umumi mana da bütün Müslümanları kapsadığı gibi, sadece imanı kuvvetli olan bir zümreye has olmasının mümkün olduğunu ifâde etmiştir.⁵⁵⁰

Şarihlerin bir kısmı bu yazıyı hakiki anlamda kabul etmekte, kimisi de mecâzî olarak yorumlamaktadır. Muhakkik âlimlerin ortak görüşü, yazının gerçekten yazılı olacağı şeklindedir. Allah (c.c) bu yazıyı Deccâl'in küfrüne, yalancılığına ve tekzibine kesin bir alâmet olarak koymuştur. Okur-yazar olan veya olmayan herkes bunu okuyabilir. Ancak kötülüğünü ve fitnesini isteyenler bu yazıyı göremez.⁵⁵¹ Kadı ıyaz ve bazı âlimler bu yazıyı, Deccâl'in ortaya çıkmasına bir alâmet olarak görüp mecâzî olarak değerlendirmişlerdir.⁵⁵² Ancak İbn Hacer bunun zayıf bir görüş olduğunu söyler.⁵⁵³ İbn Mulakkın hadîste haber verilen bu kitâbetin zahiri ve hakiki manada olmasının mümkün

III, 1245; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 612; İbnü'd-Demâmînî, *a.g.e.*, s. 332a; Aynî, *a.g.e.*, XX, 104; Zekeriya el-Ensârî, *a.g.e.*, X, 181;

⁵⁴⁵ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 612.

⁵⁴⁶ Şebîhî, *a.g.e.*, VIII, 156.

⁵⁴⁷ Hattabî, *A'lâmu'l-hadîs*, IV, 2331.

⁵⁴⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 612; Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 465a, 465b.

⁵⁴⁹ Tirmîzî, *Fiten*, 56.

⁵⁵⁰ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 612.

⁵⁵¹ Kirmânî, *a.g.e.*, XIV, 14; Kâzerûnî, *a.g.e.*, s.102b, 103a; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 612; Aynî, *a.g.e.*, XII, 405; Kastallânî, *a.g.e.*, XII, 599; Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 363; VII, 156.

⁵⁵² İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 612.

⁵⁵³ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 612.

olmadığını, şâyet böyle olursa o takdirde mü'min ile kâfirin eşit konumda olacağını ifâde etmiştir.⁵⁵⁴ Öyleki hadîsi şerif her mü'minin bu yazıyı okuyacağını haber vererek aslında kâfir kimselerin bunu okuyamayacaklarına dikkat çekmiştir. Daha evvel Deccâl'in gözündeki kusurunu, acziyetinin delillerini, bir cisim olmasını ve merkebe binmesini fark edemeyen kimsenin, Deccâl'in alnında yazılı olan bu yazıyı okuyamaması son derece normaldir.⁵⁵⁵

Söz konusu yazıyı herkesin okuyabileceği hususunu ibn Hacer şöyle yorumlamaktadır: Allah (c.c) gözdeki görme kudretini dilediği yer de ve dilediği zaman da yaratır. Bu sebeple müminin okuma yazması, hatta gözü olmasa da Allah dilediği zaman okuyabilir. Kâfir ise okuma yazması olsa da okuyamaz. Mümin basiret nuruyla Allahın varlığına dâir delilleri görürken, kâfir görememektedir. Deccâl'in çıkacağı zaman dilimi, harikalar dönemi olacağı için, bu olay da o harikalardan birini teşkil edecektir.⁵⁵⁶

Molla Günâri ise söz konusu bu kitabetin hakiki manada olmadığını, aksine bir göz boyama ve sihir kabilinden olduğunu ifâde etmiştir.⁵⁵⁷

Deccâl'in alnında yazılı olan kâfir lafzını hakiki manada düşünmek teklif sırrına aykırı düşebilir. Yapılan yorumlarda, bu yazı gerçek olsa bile herkesin bunu, okuyup anlamasının mümkün olmadığına dikkat çekilmiştir. Okuma yazma bilmese bile bir müminin, Allah'ın kendisine verdiği basiret nuru sayesinde, bu okuyabilmesi de ahir zamana has bir durumdur. Basiret körlüğü yaşamayan her bir kimse bu yazıyı kolayca hissedebilecektir.⁵⁵⁸

F-YERYÜZÜNDE KALACAĞI SÜRE

Rivâyetlerde Deccâl'in kalacağı süre ile ilgili bilgiler verilmiştir. Buhârî şârihleri Deccâl'le alakalı yorum yaparken onun yeryüzünde kırk gün kalacağına dikkat çekmişler ancak bu hususta detaylı bir yorumda bulunmamışlardır.

⁵⁵⁴ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XIX, 599.

⁵⁵⁵ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XIX, 599-600.

⁵⁵⁶ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 612-613.

⁵⁵⁷ Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 465a.

⁵⁵⁸ Hamza Muhammed Kâsım, *a.g.e.*, V, 358.

Rivâyetlerde Deccâl'in yeryüzünde kalacağı süre ile alakalı ortak olan nokta kırk gün ifâdesidir. "Deccâl kırk gün yeryüzünde dolaşır. Her beldeye girer ancak Allah'ın kendisine yasakladığı şu iki beldeye (Mekke ve Medîne) giremez. Onun bir günü bir sene, bir günü bir ay ve bir günü bir hafta kadardır. Diğer günleri ise sizin günleriniz gibidir."⁵⁵⁹ şeklindeki rivâyette Deccâl'in yeryüzünde kırk gün kalacağı ifâde edilmiş ancak onun günlerinin bizim anladığımız gün mefhumu ile aynı olmadığı bildirilmiştir. Sahâbe "Ya Rasûlallah bir sene kadar olan gün hakkında ne buyursunuz? O gün bir günlük namaz bize kâfi gelir mi" diye sormuş Allah Resûlü (s.a) de hayır kâfi gelmez, namaz vakitlerinizi normal günlerdeki gibi ölçerek tayin edin buyurmuştur.⁵⁶⁰ "Deccâl'e kırk gün yeryüzüdürülür Taybe hariç her tarafı dolaşır."⁵⁶¹ şeklindeki rivâyette Deccâl'in hızına bir işaretir. İbn Hacer bu hadîsin senedinin sağlam olduğunu ifâde eder.⁵⁶² Müslim'de geçen rivâyette Allah Resûlü (s.a)'ne Deccâl'in yeryüzünde ne kadar kalacağı sorulmuş Allah Resûlü (s.a) de bu soruya kırk gün şeklinde cevap vermiştir.⁵⁶³ Allah Resûlü (s.a)'ne Deccâl'in hızı hakkında sorulmuş O da rüzgarın hızlandırdığı yağmur gibi olacağını ifâde etmiştir.⁵⁶⁴ Bir başka rivâyette kırk rakamı mutlak zikredilmiş, hadîsin râvisi Abdullah b. Amr Allah Resûlü (s.a)'nın kırk gün, kırk ay, ya da kırk sene mi hangisini dediğini tam hatırlayamadığını ifâde etmiştir.⁵⁶⁵ İbn Hacer burada kesin olanın kırk rakamı olduğunu, çünkü bunun şüpheden önce zikredildiğini ifâde etmiştir.⁵⁶⁶ Ayrıca kırk sabah⁵⁶⁷ kırk gece⁵⁶⁸ şeklinde de nakledilmiştir.

Deccâl'in yeryüzünde kırk gün kalacağına dair hadîsi değerlendiren Kadı İyaz şöyle demektedir: Deccâl'in kırk gün kalacağının ve bu günlerin diğer günlerden farklı olması ve ibadetlerin o günlerin uzunluğuna göre ayarlanmasının hükmü o malum güne hastır ki şeriat sahibi o günü bizim içinde şeriat yapmıştır. Bu hususta hadîs varid olmayıp kendi içtihadımıza bırakılmış olsaydık, o günde maruf olan beş vakit namazı kılmakla yetinirdik.⁵⁶⁹ Allah Resûlü (s.a)'nın " Namaz vakitlerinizi normal günlerdeki gibi tayin edin." şeklindeki rivâyeti, Mâliki âlimlerinden Şebihî, İmam Nevevî'den naklen şu şekilde

⁵⁵⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, X, 93.

⁵⁶⁰ Müslim, *Fiten*, 20.

⁵⁶¹ Tirmîzî, *Fiten*, 59.

⁵⁶² İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 618.

⁵⁶³ Müslim, *Fiten*, 20.

⁵⁶⁴ Müslim, *Fiten*, 20.

⁵⁶⁵ Müslim, *Fiten*, 23.

⁵⁶⁶ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 618.

⁵⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, XXXIX, 88.

⁵⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, XXIII, 211; İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 67.

⁵⁶⁹ Şebihî, *a.g.e.*, XV, 365-366.

değerlendirmektedir: “Güneş doğduktan sonra, sabah ile öğle vakti miktarı geçince, öğle namazını kılın. Öğle ile ikindi arasında ki miktar dolunca ikindi namazını, sonra aynı şekilde akşam ve yatsıyı kılmak süretiyle bütün namazları eda edin. Diğer günler içinde böyle yapın.” Deccâl’in bu günlerini tıpkı kıyâmetin sonlarında, Allah’ın güneşin batıdan doğmasını murad ettiğinde, belirli bir süre doğmaktan men edileceği günlere benzetenler de vardır.⁵⁷⁰ Deccâl’in günlerini vakitleri belirlemek süretiyle tayin etme hususu oldukça isabetlidir. Çünkü günümüzde ışıklandırma sistemine sahip şehirlerde genellikle şafak hali ve güneşin durumu tam net görülmemektedir. Buna binaen Deccâl’in söz konusu günlerinde namaz vakitlerinin yaygın olan vakit çizelgesi ile tespit edileceğini söylemenin dalalet ve bid’at olduğunu iddia etmek uygun değildir.”⁵⁷¹

G- DECCÂLİN ÖLÜMÜ

Buhârî’nin naklettiği Deccâl’le alakalı hiçbir hadîste onun ölümünün nerede ve nasıl olacağına dair bir bilgi nakledilmemiştir. Ancak şârihler şerhlerde bu hususa kısaca temas etmişlerdir. Allah Resûlü (s.a) kendisinde Deccâllik vasfı bulunan İbn Sayyâd’ı öldürmek isteyen Hz Ömer’e (r.a.) “ Şâyet o Deccâl ise sen onu öldürmeye muvaffak olamazsın. Çünkü onu öldürecek kimse Hz İsa’dır.” buyurmuştur ki⁵⁷² bu, ahir zamanda Hz İsa’nın Deccâl’i öldüreceğine delildir.⁵⁷³ Bir başka rivâyette ise Deccâl’le beraber Isbahan Yahûdîlerinin ortaya çıkacağı ve Hz İsa’nın Deccâl’i Lud⁵⁷⁴ kapısında öldüreceği zikredilmiştir.⁵⁷⁵ Bu hadîsi şerhinde zikreden İbn Battâl, Deccâl’in ölümünün Hz İsa’nın

⁵⁷⁰ Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 365.

⁵⁷¹ Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 365-366.

⁵⁷² Buhârî, *Edeb*, 97.

⁵⁷³ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XIX, 596-597.

⁵⁷⁴ Lud denilen yer, Filistin’in 15 bin civarında nüfusu olan şehirlerindendir. Birçok Hristiyan vakfının bulunduğu meşhur bir kilisesi vardır. Hz. İsa’nın Deccâl’i, Lud denilen bu yerde öldüreceği, hadîste bildirilmiştir. Bir rivâyete göre Hz Ömer bir Yahûdîye “Bakıyorum doğru konuşuyorsun. Bana Deccâl hakkında bilgi ver.” demiş, Yahûdî de “Meryem oğlu İsâ onu Lud kapısında öldürecektir.” demiştir. Lud şehrinin acaib hallerinden bahsedilir. Bir adam Lud şehrinde yaşayan birisine “Bu şehri şeytan Hz. Süleyman için bina etmiştir.” dediğini, onun da “Siz bir şeyin yapılışını idrak edemediğiniz zaman onu şeytanlara nisbet ediyorsunuz.” diye cevap verdiğini ifâde etmiştir. Hâlbuki bu şehir Hz Süleyman’ın doğumundan evvel inşa edilmiştir diyerek bu iddiayı kabul etmemiştir. Mervan b. Hakem’in bu şehirde vefat ettiği de zikredilmektedir. (el-Himyerî, Muhammed b. Abdilmü’min, *er-Ravdu’l-Mi’tar fî Haberî’l-Aktâr*, Beyrut: Müessesetü Nasır li’s-Sekâfe, 1405/ 1984. s. 510.)

⁵⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, XXIV, 209, 210, 211; Tirmîzî, Fiten, 62; İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 68.

eliyle olacağını ifâde etmiştir.⁵⁷⁶ İbn Ebî Cemre, Hz İsa'nın inip mızrağı ile Deccâl'i öldüreceğini ve mızrağında Deccâl'in kanının müşahede edileceğini ifâde etmiştir.⁵⁷⁷

Bazıları, Deccâl'in öldürüp diriltiği kimse çevresindekilere "ey insanlar işte bu Mesîhu'd-Deccâldir. Kim ona itaat ederse cehennemlidir. Kimde isyan ederse cennetlidir."⁵⁷⁸ dediğinde, Deccâl'in adeta tuzun suda eridiği gibi eriyeceğini söylemişlerdir.⁵⁷⁹ Ancak İbn Tin bunun doğru olmadığını Deccâl'in Hz İsa'yı gördüğü zaman eriyeceğini ifâde etmiştir.⁵⁸⁰ Şu kadar var ki Müslim'deki rivâyette İbn Tin'in görüşünü desteklemektedir. Bu rivâyete göre: "Allah'ın düşmanı (Deccâl) Hz İsa'yı gördüğü zaman tuzun suda eridiği gibi eriyecektir. Hz İsa onu bıraksa bu şekilde eriyerek ölecektir. Ancak Allah Hz İsa'nın eliyle Deccâl'i öldürecektir. Ve oradakilere Hz İsa'nın mızrağındaki Deccâl'in kanını gösterecektir." şeklinde geçmektedir.⁵⁸¹ İki hadîs arasında herhangi bir tearuz söz konusu değildir.⁵⁸²

Âhir zaman öncesi zuhur edecek Deccâl'lerden olduğu kabul edilen İbn Sayyâd'a Allah Resûlü (s.a), gönlünden "duhan" kelimesini geçirmiş, ve ondan bunu bilmesini istemişti. Ancak İbn Sayyâd sadece "duh" kısmını bilebilmiştir.⁵⁸³ Bazıları Allah Resûlü (s.a)'nın İbn Sayyâd'ı bu âyet ile imtihan etmesini, Hz İsa'nın Deccâl'i "Duhan" denilen dağın tepesinde öldüreceğine bir işâret olarak yorumlamışlardır.⁵⁸⁴ Nitekim bir rivâyette Allah Resûlü (s.a), Deccâl zuhur ettiği zaman onunla mücadele eden müminlerin duhan denilen tepeye gideceklerini, tam bu esnada Hz İsa'nın ineceğini, ve Deccâl onu görünce kurşunun eridiği gibi eriyeceğini haber vermiştir.⁵⁸⁵

İbn Hacer Deccâl'in yeryüzünde dolaştıktan sonra öldürüleceğini ifâde etmiştir. Deccâl Mekke ve Medîne dışında her tarafı dolaşacak daha sonra Beytü'l-makdis'a yönelecek ve o esnada Hz İsa inip onu öldürecektir.⁵⁸⁶ Bedruddin Aynî de Deccâl'in

⁵⁷⁶ İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 68.

⁵⁷⁷ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, I, 123

⁵⁷⁸ Hâkim, *el-Müstedrek*, VI, 581.

⁵⁷⁹ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XXXII, 418.

⁵⁸⁰ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XXXII, 418; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 617.

⁵⁸¹ Müslim, Fiten, 9.

⁵⁸² Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 367.

⁵⁸³ Buhârî, Edeb, 97.

⁵⁸⁴ İbn Hacer, *a.g.e.*, VI, 287.

⁵⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, XXIII, 212.

⁵⁸⁶ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 602.

ölümünün Hz İsa tarafından olacağına dikkat çekmiş ancak bu hususta yorumda bulunmamıştır.⁵⁸⁷

Anlaşılan o ki hadîs şerhleri Deccâl'i Hz İsa'nın öldüreceği noktasında ittifak halinde olup farklı bir yoruma yer vermemişlerdir. Hz İsa'nın Lud denilen yerde Deccâl'e mulâkî olup onu öldürecek olması, Deccâl'i bir şahıs olarak yorumlamaya kapı açmaktadır. Hadislerden anlaşıldığına göre Hz İsa, Deccâl ile bir şahıs olarak mücâdele edecek ve sonunda Hz İsa galip gelecektir.

III- DECCÂLİN OLAĞANÜSTÜ HADİSELERİNİN YORUMU

GİRİŞ

En büyük fitne unsuru olduğu haber verilen Deccâl bir takım olağan üstü hadîseleri yapmaya muktedir olacaktır. Yalancı müfteri olarak tanımlanan Deccâl'in en büyük yalanı ve iftirası ise ulûhiyet iddiası olacaktır. Adeta şeytanın seslendirdiği ilk isyanı ahir zamanda temsil edecek Deccâl'in öldürüp diriltmesi, yeryüzünü hızla dolaşabilmesi, yanında bir takım gözboyayıcı sahte nimetlerinin olacağı bildirilmektedir. Bu derece olumsuz evsafa sahip olan Deccâl'in bir takım olağanüstü hallere muktedir olabilmesi de son derece ilgi çekicidir. Allah, (c.c) kendisine isyanda bu derece yol kat eden Deccâl'e, ölüleri diriltme, yeryüzünde hızlı seyahat etme vs. gibi mucize denilebilecek şeyleri nasıl mümkün kılmaktadır? Son derece ilgi çekici olan bu hususu ilk Buhâri Şârihi Hattabî şöyle değerlendirmektedir:

“Deccâl'in elinde zuhur eden hadîseler, onun davasının batıl olduğuna delil teşkil etmekte ve iddiasında haksız olduğunu göstermektedir. Bu sebeple bütün bunlara imtihan sırrı ile bakmak gerekir. Gözündeki kusur, alnındaki küfür alâmeti onun batıl bir dava peşinde olduğunun en önemli kanıtıdır. Şâyet onun davası geçerli olsaydı kendindeki bu kusurları gidermeye muvaffak olurdu. Allah'ın (c.c) enbiyaya ihsan ettiği mu'cizeler ise böylesi bir durumdan uzaktır ve herhangi bir karışıklık söz konusu olamaz.”⁵⁸⁸

⁵⁸⁷ Aynî, *a.g.e.*, VII, 90.

⁵⁸⁸ Hattabî, *A'lâmü'l-hadîs*, IX, 2331; İbnü'd-Demâmînî, *a.g.e.*, s. 332a; Kastallânî, *a.g.e.*, XV, 81.

Mucize hak ile batılın ayırt edilmesi için Allah'ın en sevgili peygamberlerine nasip ettiği bir mevhıbedir. Bu sebeple böylesi özel bir durumun, yalan ve iftira ehlerinden olan Deccâl'e verilmesi pek tabiî muhaldir.⁵⁸⁹ Yeryüzünde kırk gün kalacak olan Deccâl, hızlı bir şekilde yalan ve hilesi ile birçok yeri dolaşacaktır. Aynı mekanda uzun süre kalmayacağı için herkes onun fitnesini hemen anlamaya muktedir olamayacaktır.⁵⁹⁰ Deccâl'in kendisinde bulunan kusurlarla beraber ulûhiyet iddia etmesi karşısında akıl sahibi bir kimse uyanık davranır ve en azından şunu der: "Sen ulûhiyet iddia ediyorsun. Önce kendi nefsinı düzelt. Kusurlarını izale et. Sonra ulûhiyet iddia et."⁵⁹¹

İbn Ebî Cemre ehli tahkik kimselerin, bazı rivâyetlerde geçtiği üzere Deccâl'in yedi yıllık kıtlıktan sonra ortaya çıkacağını bildikleri için, onun muktedir olacağı olağanüstü durumların, onlar için bir anlam ifâde etmeyeceğini ifâde etmiştir.⁵⁹² Bu bağlamda o da peygamberlere ait olan mucizede, tehdidi şartı olduğunu oysa Deccâl'in böyle bir durumdan uzak olduğunu vurgulamıştır. Allah dostlarına nasip olan keramette ise, Allah dostunun sünnete tâbi olması şartı vardır. O takdirde Deccâl'in olağan üstü hâdiseleri istidrac nev'ındendir.⁵⁹³

Ayrıca Deccâl'le ilgili hadîslerden istidlal ederek ehlisünnet, Deccâl'in Allah'ın kullarını imtihan edeceği ve bazı olağanüstü işleri yapmaya muktedir kılacağı, muayyen bir şahıs olduğunu kabul etmiştir. Deccâl'e verilen bu olağanüstü durumlar sayesinde gerçek imana ulaşmış kimseler ortaya çıkacak ve iyi ile kötü ayırt edilecektir.⁵⁹⁴ Onun sahip olacağı her türlü durum Allahın dilemesi ve takdiri ile olacaktır.⁵⁹⁵ Ehlişünnetin aksine bazı Mutezilî ve Hariciler, Deccâl'in varlığını inkâr etmişlerdir. Cübbaî ve onun görüşünü destekleyen bazıları, Deccâl'in varlığını kabul etmekle birlikte nebi ile onun arasını tefrik etmek için ondan zuhur edecek olağanüstü hadîselerin hakikatinin olmadığını iddia etmişlerdir. Ancak bu görüş kabul görmemiştir.⁵⁹⁶ Deccâl nübüvvet iddiasında bulunmayacağı için ondan mucize beklemek ya da elinde zuhur eden bu tür olaylara

⁵⁸⁹ İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 65; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 615.

⁵⁹⁰ İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 67.

⁵⁹¹ İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 66.

⁵⁹² İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 185

⁵⁹³ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 180-183

⁵⁹⁴ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 188; Kâzerûnî, *a.g.e.*, s. 102b; Kirmânî, *a.g.e.*, XXIV, 185; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 617; Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 359.

⁵⁹⁵ Kâzerûnî, *a.g.e.*, s.102b, 103a; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 618; Aynî, *a.g.e.*, VII, 90-91; Suyûtî, *a.g.e.*, IX, 4150-4151; el-Abbâsî, *a.g.e.*, s. 488b; Sindî, *a.g.e.*, IV, 112; Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 359.

⁵⁹⁶ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 619; Aynî, *a.g.e.*, VII, 91.

mucize demek isabetli değildir. O ulûhiyet iddiasında bulunmuştur. Kendisindeki kusurlar ise onun en büyük yalancısıdır.⁵⁹⁷

Ayrıca İbn Hacer Deccâl'in yanında vuku bulacak olağanüstü hadiseleri kabul etmeyenlerin, peygamberlere ait olan mucizelere hâlele geleceği endişesi taşıdıklarını ifâde etmiş, ancak bunun yersiz olduğunu vurgulamıştır. Onun gözboyayıcı nimetlerine aldanıp, fitnesinin tuzağına düşen kimselerin ona tâbi olması ve onu tasdik etmeleri, böylesi bir şüpheden fersah fersah uzak olan peygamberlere ait mucizeye asla nakise getiremez.⁵⁹⁸

Konu ile alakalı farklı bir hususta dile getirilmiştir. Deccâl zuhur ettiğinde muttaki gözükecek, sonra nübüvvet ve en sonunda ulûhiyet iddia edecektir.⁵⁹⁹ Bazıları bunu delil getirerek Deccâl'in olağanüstü hadiselerle nübüvvet iddia ettiği dönemde muktedir olacağını ifâde etmişlerdir. Ancak İbn Hacer, burada çelişen bir durum olmadığını zira Deccâl'in bunlara ilahlık iddiasından sonra muktedir olacağını ifâde etmiştir.⁶⁰⁰

Deccâl'in kendisinde bu kadar kusur bulunduktan sonra ne kadar olağanüstü hâdiseye muktedir olsa da bir anlam ifâde etmeyeceğini vurgulayan İbn'üd-Demâmînî, kendisinde bu kusurlar olduktan sonra ister mucize getirsin ister getirmesin onun davasının her iki durumda da batıl olduğunu ifâde etmiştir.⁶⁰¹

İbn Ebî Cemre ehli tahkik kimselerin, bazı rivâyetlerde geçtiği üzere Deccâl'in yedi yıllık kıtlıktan sonra ortaya çıkacağını bildikleri için, onun muktedir olacağı olağanüstü durumların, onlar için bir anlam ifâde etmeyeceğini ifâde etmiştir.⁶⁰² Söz konusu bu olağansütü olaylara mucize demek şu açıdan da isabetli değildir. Çünkü mucizeye tahaddi esnasında başvurulur. Hâlbuki Deccâl böyle bir durumdan çok uzaktır. Yine İbn Ebî Cemre ve Molla Gürânî'nin beyanlarına göre bunlara Allah'ın veli kullarına ihsan ettiği keramet nevinden bakmakta mümkün değildir. Veli kul, istikamet üzere yürür Allah da ona bu şekilde mukabele de bulunur. Oysa Deccâl'in inkârı uluhiyeti temsil ettiği muhakkaktır. Bu sebeple onun muktedir olduğu bu tip durumlar ne mucize ne de keramettir, sadece Allah'ın kullarını sınıdığı bir fitne unsurudur.⁶⁰³

⁵⁹⁷ Zerkeşî, *a.g.e.*, II, 1245; Aynî, *a.g.e.*, VII, 90-91.

⁵⁹⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 619.

⁵⁹⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 601; Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 465a.

⁶⁰⁰ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 619.

⁶⁰¹ İbn'üd-Demâmînî, *a.g.e.*, s. 332a.

⁶⁰² İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 185

⁶⁰³ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 185; Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 465b.

Şebîhî, İmam Nevevî'nin "Deccâl'in elinde zuhur edecek olağanüstü olaylar ne kadar büyük olsa da, bu konuda vârid olan Allah Resûlü (s.a)'nın beyanları, onun bu fitnessinden daha büyüktür. Kim Deccâl'in fitnessinin batıl olduğundan emin olmazsa onun sonu azaptır." şeklindeki sözünü naklederek ⁶⁰⁴ konu hakkındaki yorumunu dile getirmiştir.

Keşmîrî ise konuya farklı bir bakış açısı getirmiş, Deccâl'in yanında vuku bulacak şeylerin hakikati ve subutü olmadığını, bunların insanların gözleriyle gördükleri bir hayal ürünü olduğunu ifâde etmiştir.⁶⁰⁵ Bununla birlikte o, tahayyül ve göz boyama nev'inden olan bazı durumların hakikati olduğuna dâir nakledilen şöyle bir hikâyeye şerhinde yer vermiştir: Birisi eski zamanlarda bir melikin yanına gelip, huzurunda sihir yapmak için ondan izin ister. Kendisine izin verilir. Daha sonra bu şahıs oldukça güzel bir bahçe şeklinde sihir yapar. Bahçe tamamlanınca çevredeki insanlar ona bakarlar. Durumdan rahatsız olan melik sihirbazın boynunun vurulmasını emreder ancak sihirbaz bu durumu hissetmez. Sonra bahçe olduğu gibi kalır hatta kral onun meyvesinden yer."⁶⁰⁶ Keşmîrî "şâyet hikâyede kralın ismi ve mekanın neresi olduğu bildirilseydi bu olayın doğru olup olmadığını araştırmak mümkün olurdu" demiştir.⁶⁰⁷

Ayrıca Keşmîrî insanın iç dünyasında dış âlemde istediği şeyleri yapabilme imkanını veren bir gücün olduğunu ve bugün Avrupa'nın da bunu kabul ettiğini ifâde eder.⁶⁰⁸ Bir adamın bir başka yere gitmeye niyet ettiği ancak belli bir zaman sonra hiçbirinden kıpırdamamasına rağmen o şahsın gitmek istediği yerde görüldüğü rivâyet edilir. Bu husus ancak hayallerin tasavvuru ile mümkün olmaktadır. Bazılarının hayallerin bekasını da kabul ettiklerine dikkat çeken Keşmîrî, hayallerin tasavvuru ve temsilinin ise inkâr edilemez bir gerçek olduğunu ifâde etmiştir. İbn Haldun'un da hayali sûretlerin muhayyileden dış âleme çıkabileceğini kabul ettiği rivâyet edilmektedir.⁶⁰⁹

Allah (c.c) Deccâl'in elinde zuhur edecek bu türlü hadîseleri tahakkuk ettirmeyi kendi ulûhiyeti karşısında çok sıradan ve basit görür. Yani bu tip şeyleri vukua getirmesi Allah için çok kolaydır. Bu sebeple Deccâl'in yaptıkları hayal gösterme ve aldatma amacı

⁶⁰⁴ Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 359

⁶⁰⁵ Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 19.

⁶⁰⁶ Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 19.

⁶⁰⁷ Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 19.

⁶⁰⁸ Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 19.

⁶⁰⁹ Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 19.

taşımaktadır. Deccâl'in yaptığı şeylerin hakikati yoktur onlar sihirbazların yaptığı şeylere benzer.⁶¹⁰

Genel olarak şunu ifâde etmek yerinde olacaktır. Deccâl'in elinde zuhur eden mucizelerin kullar için bir fitne ve imtihan unsuru olduğu noktasında şârihler ittifak halindedir. Bunlara sihirbazların adeti olan göz boyama ve sihir kabilinden bakmanın imkan dahilinde olduğu aşıkardır.

Deccâl'in elinde zuhur eden olağanüstü olayları, belirli bir tasnife tabi tutarak incelemek istiyoruz.

A-CENNET VE CEHENNEMİ OLMASI

Deccâl ulûhiyet iddiasında bulunmasının yanı sıra kullar için bir imtihan unsuru olması cihetiyle bir takım olağanüstü hallere de güç yetirebilecektir. Deccâl'in cenneti ve cehennemi olması da bu türden sayılır. Buhârî'nin naklettiği rivâyette Allah Resûlü (s.a)'nün Deccâl hakkında: "Deccâl'in beraberinde bir su ve bir ateş bulunacaktır. Fakat onun ateşi soğuk bir sudur, suyu ise yakıcı bir ateştir" buyurduğu nakledilmiştir.⁶¹¹ Diğer bir rivâyette ise "Deccâl çıktığı zaman beraberinde bir su, bir de ateş bulunacaktır. Ama insanların ateş olarak gördükleri şeye gelince, o, soğuk bir sudur. İnsanların soğuk bir su olarak gördükleri ise yakıcı bir ateştir. Sizlerden her kim Deccâl'in zuhur edeceği zamana erişirse, ateş olarak gördüğüne yönelsin. Çünkü o, tatlı soğuk bir sudur" şeklinde geçmektedir.⁶¹²

Bazı rivâyetlerde Deccâl'in yanında iki tane akan nehir bulunduğu, bunlardan birisinin göze beyaz bir su şeklinde, diğerinin ise kıvılcımlar saçan bir ateş şeklinde görüldüğü rivâyet edilmiştir.⁶¹³ Ayrıca insanların su olarak gördükleri şeyin aslında yakıcı bir ateş olduğu ifâde edilmiştir.⁶¹⁴ Bir başka hadîste Deccâl'in iki vadisinin olduğu, birisinin cennet, diğerinin ise cehennem olduğu rivâyet edilmiş ve onun cennetinin cehennem, cehenneminin ise cennet olduğu zikredilmiştir.⁶¹⁵ Bir başka rivâyette yine aynı

⁶¹⁰ Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 497.

⁶¹¹ Buhârî, Fiten, 24.

⁶¹² Buhârî, Enbiyâ, 51,

⁶¹³ Müslim, Fiten, 20.

⁶¹⁴ Müslim, Fiten, 20.

⁶¹⁵ Ahmed b. Hanbel, XXXVI, 258.

hususla dikkat çekilmiş, ayrıca Kehf süresinin son âyetlerinin okunması tavsiye edilmiştir.

616

Hadîste geçen “ Onun ateşi soğuk bir sudur, onun suyu ise yakıcı bir ateştir” kısmına gelince, bir rivâyette أَفْلا تَهْلِكُوا ilâvesi de vardır.⁶¹⁷ Bir rivâyette “ Sizden biri onun nehrini idrak ederse ateş olarak gördüğü o nehre gelsin, gözlerini kapatsın başını eğip o nehirden içsin.”⁶¹⁸ şeklinde geçerken diğer bir rivâyette ise “ sizden kim onun nehrine ulaşırsa ateş olarak gördüğü nehre dalsın zira onun suyu tatlı ve güzeldir.”⁶¹⁹ şeklinde geçmektedir.⁶²⁰ Buna benzer bir başka rivâyette ise “Deccâl yanında cennet ve cehennem ile beraber gelir. Onun cennet dediği hakikatte cehennemdir.” şeklinde geçmektedir.⁶²¹

Deccâl’le alakalı bu son derece ilginç ve hayret verici durumu Buhâri şârihleri benzer yaklaşımla ele almışlardır. İbn Ebî Cemre, Deccâl’in yanında cennet ve cehennemin benzeri olacağını ifâde etmiş, ancak bunun keyfiyeti ile alakalı yorumda bulunmamıştır.⁶²² Kirmânî Deccâl’in cennet ve cehennemi olmasını yorumlarken şeklen nimet ve rahmet olarak görülen bir şeyin, hakikatte ona yönelen kimse için azab ve imtihan olduğunu ifâde etmiş, bunun tam zıttının da mümkün olabileceğini söylemiştir.⁶²³ Kendisinden sonraki yorumlara da kaynaklık ettiğini söyleyebileceğimiz bu yorum oldukça isabetli ve yerindedir.

İbn Mulakkın Deccâl’in elinde zuhur edecek böylesi bir durumun sihir nev’inden olup hakikatinin olmadığını ifâde etmiştir.⁶²⁴ Çünkü cennet ve cehennemin gayb âlemine ve ahirete ait bir husus olduğu dikkate alındığında böylesi bir duruma sihir demek daha uygundur.

İbn Hacer şerhinde Deccâl’in cennet ve cehennemi olması ile alakalı muhtelif rivâyetlere yer vermiş ve bu hususta varid olan hadîslerin ortak noktasının görülen durumun; gören kimseye göre farklılık arzetmesi olduğuna dikkat çekmiştir. İbn Mulakkın’ın ifâde ettiği gibi İbn Hacer’de Deccâl’in bir sihirbaz olup bir şeyi olduğundan

⁶¹⁶ İbn Mâce, Fiten, 33; İbn. Hacer, a.g.e., XIV,611.

⁶¹⁷ Müslim, Fiten, 20.

⁶¹⁸ Müslim, Fiten, 20.

⁶¹⁹ Müslim, Fiten, 20.

⁶²⁰ İbn Hacer, a.g.e., XIV, 612.

⁶²¹ Müslim, Fiten, 20.

⁶²² İbn Ebî Cemre, a.g.e., II, 184.

⁶²³ Kirmânî, a.g.e., XXIV,188; el-Abbâsî, a.g.e., s. 488b.

⁶²⁴ İbn Mulakkın, a.g.e., XIX, 599.

farklı gösterebileceğine dikkat çekmiştir. Ya da Allah (c.c) Deccâl'e musahhar kıldığı cennetin içine cehennem, cehennemin içine de cennet koymuş olabilir ki İbn Hacer bu konuda tercih edilen görüşün bu olduğunu ifâde etmektedir.⁶²⁵ Buradaki cennetin, nimet ve rahmetten cehennemin de azab ve nikmetten kinaye olmasının da muhtemel olduğuna dikkat çeken İbn Hacer; "Kim Deccâl'e itaat ederse Deccâl'in dünyadaki cennetine girer, ama ahiret yurdunda varacağı yer ahiretin cehennemidir; kim de ona isyan ederse dünyada onun cehennemi ile azab görür, ama ahirette varacağı yer Allah'ın kendisi için hazırladığı cennetidir" şeklinde meseleyi yorumlamıştır.⁶²⁶ Deccâl'in fitnesini gören kimse onun fitnesinin dehşetinden dolayı onun cennetini, cehennem ya da cehennemini, cennet zannedebilir.⁶²⁷

Aynî'de hakikatte farklı mahiyette olmalarına rağmen ateşin su şeklinde görülmesini: "şekil olarak nimet ve rahmet olarak görülen bir şey, hakikatte ona yönelen kimse için azab olabilir. Ya da dış görünüşü itibariyle, sıkıntı ve meşakket olduğu sanılan bir şey, ona yönelen bir kimse için rahata ve nimete vesile olabilir." şeklinde yorumlamıştır.⁶²⁸

Ayrıca Deccâl'in cennet ve cehennemi olması Allah'ın kullarını imtihan edeceği fitnelerinden olup bununla hak ortaya çıkacak ve batıl zail olacaktır. Sonrasında Deccâl rezil olacak ve Allah onun acziyetini gözler önüne çıkaracaktır.⁶²⁹

Şebîhî, Deccâl'in cennet ve cehenneminin sihir ve canlandırma şeklinde olduğunu, bu sebeple Deccâl'in bir şeyi olduğundan farklı gösterebileceğini ifâde etmiştir. Bu tip şeylerin Deccâl'den zuhur etmesi kullar için imtihandır.⁶³⁰

Deccâl'in cennet ve cehenneminin olması meselesine farklı bir yorum getiren Keşmîrî, bunun tahayyulat nev'inden olduğuna dikkat çekmiş ve şu bilgiyi nakletmiştir: "Bir gün Hz Süleyman namaz kılarken şeytan ona cennetin suretini gösterdi. Ancak o, dönüp te o tarafa bakmadı." Daha sonra bu cennetin belirli bir süre kaldığı rivâyet edilmiştir. Bu sebeple buna cennetin misâli demek uygun düşmez. Buradan hareketle Keşmirî, Deccâl'in cenneti ve cehenneminin sadece benzerliğinin bulunduğunu ifâde

⁶²⁵ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 612.

⁶²⁶ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 612.

⁶²⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 612.

⁶²⁸ Aynî, *a.g.e.*, XX, 104.

⁶²⁹ Aynî, *a.g.e.*, XIII, 95-96; Şebîhî, *a.g.e.*, VIII, 262; Muhammed Sıddık Han, *Avnu'l-Bârî*, IV, 160; Kâmil Miras, *a.g.e.*, IX, 184.

⁶³⁰ Şebîhî, *a.g.e.*, VIII, 262.

etmiştir. Ancak Allah Resûlü (s.a) bunları, cennet ve cehennem şeklinde isimlendirmiştir.⁶³¹ Zahirde cennet sanılan ama aslında onun cennetinin ateş olması meselesini ise Keşmîrî şöyle izah eder: “ Kim Deccâl’in cennetine girerse akibeti ateş olur ya da kim onun cennetine girerse orada yanar ve ölür.”⁶³²

Kamil Miras ise Deccâl’in yanındaki su ve ateşin hakikat manasında olmadığını, cennet ve cehennemin birer remzi olduğunu ifâde etmiştir. Yani Deccâl cennet ve cehennemi temsil edecek bir takım harikalar gösterecektir.⁶³³

Özetle şârihlerin Deccâl’in cennet ve cehennemi olmasına dâir, serdettikleri yorumlar birbirleriyle benzerlik arz etmektedir. Deccâl sihrinden dolayı eşyayı farklı gösterebilecektir. Onun cenneti öte de cehennem; cehennemi ise öte de cennet olacaktır. Aslında bu yorumlar dünyadaki imtihan sırrı ile de uygunluk arz etmektedir. Şöyleki müslüman dünya da bir takım sıkıntılar çekse de öte de ona ebedi bir cennet hayatı nasip olacaktır. Çünkü ibadetlerin kendine göre bir zorluğu söz konusudur. Bu zorluğa katlanıp vazifeleri hakkıyla yerine getirme ahirette ona cennet gibi bir mükâfatı nasip edecektir. Tam tersi ise dünya da rahat yaşayan zevk ve rahata düşkünlük gösterip ibadetlerini ihmal eden bir kimse de ötede cehennem gibi bir azabla baş başa kalacaktır.

B-YANINDA EKMEKTEN BİR DAĞ OLMASI

Buhârî’deki rivâyette Deccâl ortaya çıktığı zaman onun yanında ekmek dağı olacağı rivâyet edilmiştir.⁶³⁴ İlgili yerin şerhini yapan İbn Battâl “Allah insanların maîşetleri için gerekli olan bazı şeyleri Deccâl’in eliyle insanlara vermiştir ki bu onlar için bir fitne unsuru olmaktadır.” demiştir.⁶³⁵ İbn Hacer bu kısmı şerh ederken burada bizzat ekmek zikredilmiş ancak onunla ekmeğin aslının yani buğdayın kastedildiğini ifâde etmiştir.⁶³⁶ Buna benzer bir başka rivâyette Deccâl’in yanında ekmekten dağlar olduğu zikredilmiş ve ona tabi olanlar dışında tüm insanların sıkıntı içinde olacakları ifâde edilmiştir.⁶³⁷

Buhârî’deki bu rivâyetin devamında بَلْ هُوَ أَهْوَنُ عَلَى اللَّهِ مِنْ ذَلِكَ "Mü'minlerin

⁶³¹ Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 19.

⁶³² Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 20.

⁶³³ Kâmil Miras, *a.g.e.*, IX, 184.

⁶³⁴ Buhârî, Fiten, 24.

⁶³⁵ İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 66

⁶³⁶ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 603

⁶³⁷ Ali el-Muttakî, *a.g.e.*, XIV, 325.

sapıtmasına sebep olacak bu nevi'den birşeyi yapmak Allah üzerine pek kolaydır" şeklinde geçmektedir.⁶³⁸ Müslim'de ki rivâyette ٱ edatı zikredilmemiştir.⁶³⁹ İbn Hacer bu ifâdenin hakikat manasında olmadığını, Allah'ın Deccâl'in doğruluğuna delil olacak bir şeyi ona nasip etmeyeceğini ifâde etmiştir. İbn Arabî bu ifâdeyi Deccâl'in yanında ateş ve su olduğunu inkâr eden bazı bid'at ehli kimselerin, zahirî manada yorumladıklarını ifâde etmiş ve pek çok sahih hadîsle sabit olan bir hususun, tevile açık bir hadîsle inkâr edilmesinin mümkün olmadığını söylemiştir. Muhtemelen Mugire b. Şu'be nin naklettiği hadîs Allah Resûlü (s.a) Deccâl'in durumunu beyan etmeden evvel zikredilmiştir. Buradan hareketle buradaki "daha kolaydır" ifâdesini şu şekilde tevil etmek mümkündür: Allah Deccâl'e bunları hakiki manada nasip etmez. Bu sadece sihir ve benzetme kabilinden olup mümin kimsenin bu durum karşısında imanını artacak kâfir kimse ise aldanacaktır.⁶⁴⁰

Zerkeşi, Deccâl'in insanların ihtiyaçlarını gidermek suretiyle onlar üzerinde şiddetli bir fitne unsuru olacağına dikkat çekmiştir. Bazı kimseler bedeni ihtiyaçlarının temini için ona ihtiyaç duyacaklar ve onun fitnessi karşısında sarsılacaklardır.⁶⁴¹ Deccâl böylesi bir duruma muhatab olacak kadar değerli değildir. Bu sebeple böylesi bir durum, kullar için bir imtihan olması cihetiyle ancak mümkün olabilir.⁶⁴²

Deccâl'in yeryüzünde nebatı bitirme ve semaya emredip yağmur yağdırması gibi olağanüstü hadîseler dikkate alındığı zaman onun yanında ekmek dağının olduğunun ifâde edilmesi son derece yerinde bir ifâdedir.

C-YERYÜZÜNDE HIZLA YAYILMASI

Deccâl'in yeryüzünde kırk gün kalacağı ve bu süre zarfında Mekke ve Medîne hariç her tarafı dolaşacağı haber verilmiştir. Şu kadar varki İmam Buhârî Deccâl'in yeryüzünde ne kadar kalacağını ve hızının keyfiyeti bildiren rivâyetleri sahihinde nakletmemiştir. Ancak Deccâl'in Mekke ve Medîne hariç her tarafı dolaşacağının haber verildiği rivâyetleri⁶⁴³ Deccâl'in söz konusu hızı kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bu kadar sınırlı zaman diliminde böylesi hızlı bir seyahate muktedir olabilmek son derece

⁶³⁸ Buhârî, Fiten, 24.

⁶³⁹ Müslim, Fiten, 22.

⁶⁴⁰ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 604.

⁶⁴¹ Zerkeşi, *a.g.e.*, II, 1245.

⁶⁴² Keşmirî, *a.g.e.*, IV, 19. 1. Nolu dipnot.

⁶⁴³ Buhârî, Fedâilü'l-medîne, 9, Fiten 25, Tevhîd 31; Tirmîzî, Fiten, 61.

olağanüstü bir durumdur. Nitekim sahâbe böylesi olağanüstü hadîseyi istifsar ederek Allah Resûlü (s.a)'ne Deccâl'in hızı hakkında sorular sormuş, Allah Resûlü (s.a)'de Deccâl'in adeta önüne yağmur yüklü bulutu katan rüzgâr gibi olacağını haber vermiştir.⁶⁴⁴ Bir başka rivâyette ise yeryüzünün tıpkı bir koç derisi gibi dürüleceği ve bu sayede Deccâl'in Mekke ve Medîne hariç her tarafa girebileceği ifâde edilmiştir.⁶⁴⁵

Deccâl bu kadar kısa süre içerisinde Mekke ve Medîne hariç bütün şehirleri dolaşabilecektir. Hadîsteki istisna böyle anlaşılmıştır. Ancak İbn Hazm hadîste murad edilenin, Deccâl'in ordusu ve yardımcıları olabileceğini ifâde etmiştir. İbn Hacer, İbn Hazm'a karşı çıkmış sanki onun bu kadar kısa sürede onun bütün şehirleri dolaşmasını muhal gördüğünden, bu şekilde düşünmüş olabileceğini ifâde etmiş ancak bu konuda varid olan Deccâl'in bir gününün bir sene gibi olacağı bilgisinden habersiz olduğunu ifâde etmiştir.⁶⁴⁶ Bedreddin Aynî de aynı gerekçe ile İbn Hazm'a karşı çıkmış, Deccâl'in bir gününün bir sene olması meselesinin gerçek manada değil de onun fitnessinin ne kadar şiddetli seviyede olduğunu ifâde etmek için bu şekilde haber verildiğine dikkat çekmiştir.⁶⁴⁷

Bir hadîste Allah Resûlü (s.a) kıyâmet alâmetlerinden bahsederken, zamanın kısalmasından haber vermiş,⁶⁴⁸ bu rivâyeti yorumlayan İbn Receb el-Hanbelî ise, bunun insan ömrünün kısalması şeklinde tefsir edilebileceği gibi, Deccâl'in ortaya çıkacağı zaman onun günlerinin kısalması şeklinde de anlaşılabileceğini ifâde etmiştir.⁶⁴⁹

Molla Gürânî, cennet ve cehennem, öldürüp diriltme vb. olağanüstü özelliklere muktedir olduktan sonra, çok uzak mesafeleri kısa süre de kat etmesinin imkân dışı olmadığını ifâde etmiştir.⁶⁵⁰

Muhammed Sıddık Han Deccâl'in hızı ile alakalı bilgi veren hadîslerin anlaşılması için tevile ihtiyaç olmadığını ifâde etmiş ve bunu şu şekilde delillendirmiştir. "Günümüzde İngilizlerden bir grup, ateş ve duman ile hareket eden bir tekerlek icad etmiştir. Bu tekerlek birbirine çok uzak mesafeleri kısa zaman diliminde kat edebilmektedir. Sanki bir iki aylık

⁶⁴⁴ Müslim, Fiten, 20.

⁶⁴⁵ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 574;

⁶⁴⁶ İbn Hacer, *a.g.e.*, IV, 583; Kastallânî, *a.g.e.*, IV, 425; Muhammed Sıddık Han, *Avnû'l-Bârî*, II, 747; Sehâvî, *a.g.e.*, s.331b.

⁶⁴⁷ Aynî, *a.g.e.*, VIII, 434; Kastallânî, *a.g.e.*, IV, 426; Muhammed Sıddık Han, *Avnû'l-Bârî*, II, 747.

⁶⁴⁸ Buhârî, Fiten, 23.

⁶⁴⁹ İbn Receb el-Hanbelî, *a.g.e.*, IX, 244.

⁶⁵⁰ Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 195a.

mesafe bu araç sayesinde bir iki günlük mesafe haline gelmiştir.”⁶⁵¹ Sıddık Han’ın bu yorumu hem meseleyi daha anlaşılır kılmakta hem de bugün Deccâl’le alakalı birçok hadîsi rahat anlayabilmemize bir kapı aralamaktadır. Zira teknolojik gelişmeler hız gösterdikçe bu konudaki haberler daha rahat anlaşılacaktır.

Bununla birlikte bazı hadîs kitaplarında Deccâl’in bineğinden bahsedilmektedir. Deccâl’in söz konusu bu bineğinin merkebi olduğu anlaşılmaktadır. Bir rivâyette bu merkebin iki kulağı arasındaki mesafenin kırk arşın olduğu ifade edilirken⁶⁵² diğer rivâyette onun tek bir kulağının yetmiş bin senelik mesafe kadar olduğu haber verilmiştir.⁶⁵³ Bu merkebin bir adımının üç günlük mesafe kadar olduğu ve Deccâl’in bu bineğe binip denizleri aşip gideceği de rivâyet edilmiştir.⁶⁵⁴

Öte yandan, Deccâl’in zuhur ettiği zaman Taybe isminde bir kadının varlığından bahsedilmektedir. Deccâl herhangi bir şehre girmek istediğinde bu kadın, ondan önce o şehre ulaşır o şehir halkına “işte bu Deccâldir, size doğru gelmektedir. Ondan sakının” diyecektir.⁶⁵⁵

Özetle diyebiliriz ki günümüzde Deccâl’in kırk gün içerisinde Mekke ve Medîne hariç her tarafı dolaşması son derece kolay anlaşılabilir bir husustur. Zira ulaşım ve iletişimin zirvede olduğu teknoloji çağında yaşıyoruz. Günümüz dünyasında uçakla gidilecek birçok yere beşer, yaya olarak seyahat etmeye çalışsa belki altı ay belki de bir sene içerisinde varabilecektir. Hadîste zikredilen merkebinin iki kulağı arasındaki mesafeyi günümüz teknolojisinin ürünü olan uçağın iki kanadı arasındaki mesafe şeklinde anlamak da imkân dâhilindedir. Şerhlerin yazıldığı zamanlarda teknolojinin bu seviyede ilerlememiş olması da yapılan yorumların lafzî olmasına sebep olmuştur.

D-DECCÂLİN MEKKE VE MEDİNE’YE GİRİP-GİREMEYECEĞİ

Ulûhiyet iddia edecek kadar iftira ve yalanda profesyonel olan Deccâl, bütün yeryüzünü dolaşsa da Mekke ve Medîne’ye girmeye güç yetiremeyecektir. Rivâyetlere

⁶⁵¹ Muhammed Sıddık Han, *Avnû'l-Bârî*, II, 747.

⁶⁵² El-Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 575.

⁶⁵³ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî, *el-Musannef*, I-VII, tahkik: Kemal Yusuf el-Hût, Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1409. VII, 500; eş-Şebîhi, *a.g.e.*, XV, 361-362.

⁶⁵⁴ Bkz, İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XIX, 591-592; eş-Şebîhi, *a.g.e.*, XV, 361-362.

⁶⁵⁵ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XIX, 595.

göre Deccâl'in Medîne'ye girmesi ona haram kılınmıştır.⁶⁵⁶ İmam Buhârî'nin naklettiği bu hadîsin bütün râvileri Medînelidir.⁶⁵⁷ Bir başka hadîste "Deccâl ve Tâun inşaallah Medîne'ye giremeyecektir." şeklinde geçmektedir.⁶⁵⁸ Ebû Hureyre'nin rivâyetinde ise Deccâl'in Medîne'ye girmek için çaba göstermesi ve onu engelleyen meleklerle kıyasıya mücadelesi anlatılır.⁶⁵⁹ Bazı rivâyetlerde geçtiği gibi,⁶⁶⁰ değil Deccâl'in kendisi, korkusunun bile Medîne'ye giremeyeceği ve bu durumun son derece normal olduğu ifade edilmiştir.⁶⁶¹ Ayrıca Medîne'nin ciddi sarsıntı geçireceği ve kâfir kimseleri dışarı çıkaracağı da rivâyet edilmiştir.⁶⁶² Yine bazı rivâyetlerde Deccâl'in yeryüzünde kırk gün kalacağı her yere ulaşacağı ancak, Kâbe, Mescidi Nebevi, Mescidi Aksa ve Tur dağına giremeyeceği ifade edilmiştir.⁶⁶³ İbn Hacer söz konusu bu son rivâyetin râvilerinin sika olduğunu söyler.⁶⁶⁴ Bir başka rivâyette ise Deccâl'in yeryüzüne egemen olacağı ancak Hameyn (Mekke ve Medîne) ile Beytül-makdis'e giremeyeceği, müminleri muhasara altına alacağı fakat daha sonra Allah'ın onu helak edeceği bildirilmiştir.⁶⁶⁵

İbn Hacer "Her yere Deccâl'in korkusu girecek ancak Medîne'ye giremeyecektir. Deccâl oraya girmek için gelir ancak Medîne'nin kapısında kılıcını çekmiş halde bir melek görür. Bu melek onu Medîne'ye girmekten alıkoyar."⁶⁶⁶ şeklinde rivâyeti zikretmiştir.⁶⁶⁷ Taberânî hadîsin râvisi Salih b. İbrahim'in bu hadîsi sadece Muhammed b. İshak'tan rivâyet ettiğini söylemiştir. Ancak İbn Hacer buna katılmamış, Salih b. İbrahim'in sika birisi olduğunu ve Buhârî ve Müslim'in, az da olsa kendisinden hadîs rivâyet ettiğini ifade etmiştir.⁶⁶⁸

Bir rivâyete göre Deccâl Uhud dağına tırmanıp Medîne'ye bakacak ve çevresindekilere "şu beyaz köşkü görüyor musunuz? Burası Ahmed'in mescididir" diyecek sonra Medîne'ye gelecek ve sarsıntı sonucu kadın erkek, münafık ve fasık kim varsa dışarı

⁶⁵⁶ Buhârî, *Fedailü'l-Medîne*, 9.

⁶⁵⁷ Muhammed Sıddık Han, *Avnû'l-Bâri*, II, 745.

⁶⁵⁸ Buhârî, *Fiten*, 27,29.

⁶⁵⁹ Buhârî, *Fiten*, 27.

⁶⁶⁰ Buhârî, *Fiten*, 26, *Bed'ül-halk*, 7.

⁶⁶¹ Zekerîya el-Ensârî, *a.g.e.*, IV, 323; Abdu'l-kâdir Rehâvî, *a.g.e.*, s.136a; Hamza Muhammed Kâsım, *a.g.e.*, III, 195.

⁶⁶² Buhârî, *Fedâilü'l-Medîne*, 9.

⁶⁶³ Ahmed b. Hanbel, V, 434; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 617.

⁶⁶⁴ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 617.

⁶⁶⁵ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, VII, 190, 6798; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 617.

⁶⁶⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, II, 15, 1074.

⁶⁶⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 606.

⁶⁶⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 606.

çıkacaktır ve Medîne onlardan kurtulacaktır. Ayrıca söz konusu bu günün halas günü olduğu da hadîste varid olmuştur.⁶⁶⁹

Deccâl'in Medîne'ye giremeyeceğinin haber verildiği bazı rivâyetlerde Medîne'nin her bir yerinde meleklerin Medîne şehrini Deccâl ve Tâuna karşı koruduğu ifâde edilirken;⁶⁷⁰ bazı rivâyetlerde ise Deccâl Medîne'ye girmek istediği zaman karşısına, kılıcını çekmiş bir meleğin çıkacağı, onu Medîne'ye girmekten alıkoyacağı zikredilmektedir.⁶⁷¹ İbn Hacer, İbn Arabî'nin bu iki hadîs arasını cem ederek şöyle dediğini nakletmiştir: "Her yerde iki meleğin olması ve bunlardan birisinin kılıcının kınından çıkmış olmasının tevili şudur ki hadîsteki söz konusu iki melekten birisi, kılıcını kınından çıkarmış, diğeri ise kılıcını kınında bırakmıştır."⁶⁷²

Söz konusu bu yasağı ifâde eden hadîslerde نَفْثَ kelimesi geçmektedir. Bu kelimenin cemisi أَنْفَاتٍ olup dağda biryol manasına gelmektedir.⁶⁷³ İnsanların dağda gidip gelmek suretiyle düzleştirdiği yol manasına geldiği gibi, iki dağın arasındaki yol şeklinde yorumlayanlarda vardır.⁶⁷⁴ Medîne'nin içindeki ve çevresindeki yolların da murad edilmesi muhtemeldir.⁶⁷⁵ Muayyen bir yer ismi olması da imkân dâhilindedir.⁶⁷⁶

Bazı hadîslerde Deccâl'in Medîne yakınlarındaki kayalık arazilere gelip çadırını kuracağı ve sonrasında kadın erkek münafıkların oradan dışarı çıkacağı haber verilmiştir.⁶⁷⁷ İbn Hacer bu hadîste zikredilen الْخَرْبُ kelimesinin Medîne'nin üç mil uzağında Şam cihetine bakan bir yerin ismi olduğunu ifâde etmiştir.⁶⁷⁸ Hattâbî hadîste ifâde edilen نَفْثَ ve الْخَرْبُ şeklinde zikredilen kelimeleri izah ederken şöyle demiştir: "Bu kelimeler şâyet muayyen bir yer ismi değilse o halde dağdaki yol manasına gelir ve bununla Deccâl'in

⁶⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, XXXI, 312.

⁶⁷⁰ Buhârî, Fiten, 27,29.

⁶⁷¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l- evsat*, IX, 84-85.

⁶⁷² İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 617; Aynî, *a.g.e.*, XX, 106.

⁶⁷³ Hattabî, *A'lâmu'l-hadîs*, II, 932; Zerkeşî, *a.g.e.*, II, 1245; İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XXXII, 417; İbn. Hacer, *a.g.e.*, IV,583; Zekeriya el-Ensârî, *a.g.e.*, IV, 323.

⁶⁷⁴ Kâzerûnî, *a.g.e.*, s.103a; İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XXXII, 417; İbn Hacer, *a.g.e.*, IV, 583; Aynî, *a.g.e.*, XX,105; Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 195a, 465b; Sehâvî, *a.g.e.*, s. 331b; Abdu'l-kâdir, *Rehâvî*, *a.g.e.*, s. 136a.

⁶⁷⁵ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XXXII, 417; Zekeriya el-Ensârî, *a.g.e.*, IV, 323.

⁶⁷⁶ Zekeriya el-Ensârî, *a.g.e.*, X, 182.

⁶⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, XX, 298; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 604

⁶⁷⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 604; Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 465b.

Medîne'nin yollarını kullanmak suretiyle oraya giremeyeceği ifâde edilmiş olabilir.⁶⁷⁹ Zerkeşi de aynı noktaya dikkat çekmiştir.⁶⁸⁰

Ayrıca Mekke ve Medîne'yi Deccâl'den koruyacak iki melek ile ilgili yorumlar yapılmıştır. İbn Mulakkın, bu iki meleğin Cebrail ve Mikail olabileceğine dikkat çekmiştir.⁶⁸¹ Yine bu meleği, Hz İsa ve Hz Peygamber (s.a) şeklinde yorumlayanlar da vardır.⁶⁸² Genel bir ifâde ile Allah Medîne'yi müvekkel melekler sayesinde her türlü fitne ve afetlerden koruyacaktır. Deccâl'in ve Taûnun Medîne'ye girememesi bu hıfzı ilâhî sonucunda tahakkuk edecektir.⁶⁸³ Muhammed Sıddık Han, Allah'ın bu güzel beldeye büyük bir lutufta bulunduğunu ve diğer yabancı şehirlere musallat olan her türlü kötü durumdan bu şehri koruduğunu ifâde etmiştir.⁶⁸⁴

Şerhinde tasavufi eğilimin izleri görülen İbn Ebî Cemre, hadîste haber verilen meleklerin Medîne'yi koruması meselesinde Deccâl'in bu muhafız melekleri görüp göremeyeceği üzerinde durur. Bu durumun aslında her iki yer için bir tazim anlamı taşıdığını ifâde etmiştir.⁶⁸⁵ Ayrıca Deccâl'in Medine'ye girememesi, kendisinin böyle istemesine değil, Allah'ın girmesini haram kılmış olmasına bağlanmıştır.⁶⁸⁶

Ayrıca Deccâl'in medine'ye giremeyeceğini haber veren bazı hadîslerde geçen *الْخِجَّةُ* (sarsıntı) kelimesi Deccâl'in korkusunun Medine'ye giremeyeceği bilgisine zıt değildir. İbn Battâl, İbn Mulakkın, İbn Hacer, Aynî, İbnü'd-Demâmînî, Molla Gürânî, ve Muhammed Sıddık Han gibi şârihler, hadîste zikredilen Medîne'nin sarsılmasının, Deccâl'den duyulan korkudan dolayı değil, bilakis Deccâl'e ilgi duyan ve onu arzulayan münafıklar sebebiyle olacağını ifâde etmişlerdir.⁶⁸⁷ Hadîste Medîne'nin, içindeki kötü kimseleri dışarı atacağını zikredilmesi de şârihlerin bu görüşü desteklemektedir.⁶⁸⁸ İman sahibi kimseler Deccâl'den korkmayacak, hatta içlerinden birisi onunla konuşmaya güç yetirebilecektir. İbn Battâl, Deccâl'in korkusunun Medîne'ye girmesinin mümkün

⁶⁷⁹ Hattabî, *A'lamü'l-hadîs*, IV, 2330-2331, İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XXXII, 417.

⁶⁸⁰ Zerkeşi, *a.g.e.*, II, 1245.

⁶⁸¹ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XIX, 596.

⁶⁸² İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XIX, 596.

⁶⁸³ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XXXII, 416.

⁶⁸⁴ Muhammed Sıddık Han, *a.g.e.*, II, 746.

⁶⁸⁵ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 186.

⁶⁸⁶ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XXXII, 417.

⁶⁸⁷ İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 64; İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XIX, 598; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 605; Aynî, *a.g.e.*, VIII, 433; İbnü'd-Demâmînî, *a.g.e.*, s. 132b; Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 465a; el-Mağribî, *a.g.e.*, s. 90b; Muhammed Sıddık Han, *a.g.e.*, II, 747-748.

⁶⁸⁸ Tirmizî, *Menâkıb*, 67.

olmadığını ve Medîne ehlerinden birisinin Deccâl'le tartışmasının buna delil olduğunu söyler. Deccâl'in öldürüp diriltiği kimsenin, hiçbir endişe duymadan onun Deccâl olduğunu ifâde edecek olması da onun korkusunun Medîne'ye giremeyeceğine bir başka delildir.⁶⁸⁹ Ayrıca İbn Hacer hadîsteki الرَّجْمَةُ (sarsıntı) kelimesini Deccâl'in Medîne'ye doğru geldiği haberinin etrafta yayılması şeklinde de yorumlamıştır.⁶⁹⁰

Deccâl'in Medine yakınlarına kadar geldiği halde, Medine'ye girememesini Allahın kudretinin büyüklüğüne bir delil olarak yorumlayan⁶⁹¹ İbn Ebî Cemre, Deccâl'e karşılık veren bu şahsın Medine ehlerinden olmasını da Medine'nin faziletine işâret olarak değerlendirmiştir.⁶⁹² Bu durum göstermektedir ki her ne kadar bu şehirde Deccâl'e ilgi duyan birileri olsa da kâmil anlamda iman ehli yine bu şehirde olacaktır. Şâyet Medine'nin dışında başka bir şehirden Deccâl'e karşı koyacak birisi olsaydı Allah Resûlü (s.a) bunu mutlaka haber verirdi.⁶⁹³

Deccâl'in ve Tâun hastalığının Medîne'ye giremeyeceğini ifâde eden hadîste geçen اِنْ شَاءَ اللّٰه "inşallah" tabiri Kirmânî, İbn Hacer, Aynî, Molla Gürânî ve Kastallânî Zekeriya el-Ensârî gibi şarihler tarafından, şek anlamında değil, ta'lik (Allaha havale), teberrük ve terbiye manasında yorumlanmıştır.⁶⁹⁴ Ayrıca Kastallânî, bu lafzın, Medîne sakinlerine, kendilerini Deccâl'in fitnesinden korumaları için bir teşvik manasına geldiğine dikkat çekmiştir.⁶⁹⁵ Bu hususta fikir beyan eden yakın dönem Buhârî Şârihi Keşmirî ise, bunun sadece Tâun'a muteallık olduğunu Deccâl'le ilgisi olmadığını ifâde etmiştir. Çünkü Deccâl zaten şâkîdir ve Medîne'ye asla giremeyecektir.⁶⁹⁶

Bir başka husus ise Mekke ve Medîne'nin fazileti noktasındaki tartışmalardır. Hiç şüphesiz Mekke ve Medîne islâmın iki önemli merkezidir. Âlimler hadîste birinin önce zikredilmesi sebebiyle Mekke ile Medîne'den hangisinin faziletli olduğu noktasında ihtilaf etmişlerdir. Kimisi hadîste önce zikredildiği için Mekke'nin daha faziletli olduğunu, kimisi de Medîne'nin faziletli olduğunu ifâde etmiştir. Ancak üzerinde ittifak edilen husus Allah Resûlü (s.a)'nın defin edildiği toprak parçasının yeryüzünde en değerli yer

⁶⁸⁹ İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 65

⁶⁹⁰ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 605.

⁶⁹¹ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 184.

⁶⁹² İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 183.

⁶⁹³ İbn Ebî Cemre, *a.yer.*

⁶⁹⁴ Kirmânî, *a.g.e.*, XXIV,190; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 618 ; Aynî, *a.g.e.*, XX, 106; Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 465b; Kastallânî, *a.g.e.*, XV, 444; Zekeriya el-Ensârî, *a.g.e.*, X, 387.

⁶⁹⁵ Kastallânî, *a.g.e.*, XV, 444.

⁶⁹⁶ Keşmirî, *a.g.e.*, III, 143.

olduğudur.⁶⁹⁷ Konuya farklı bir bakış açısı getiren İbn Ebî Cemre ise fazilet noktasında her iki beldeninde müsavi olduğuna kâil olmuştur. Zira her ne kadar Medîne Allah Resûlü (s.a.)'nün orada dünyaya gelmesi ikâmet etmesi ve mescidinin orada olması sebebiyle değerli olsa da; Mekke'de dünyaya geldiği yer olması, kabilesinin Mekkeli olması, risalet güneşinin orada doğması ve nübüvvetle serfiraz kılındıktan sonra belirli bir müddet Mekke'de ikâmet etmesi gibi sebeplerden dolayı değerlidir. Bu sebeple her iki belde de fazilet noktasında eşittir.⁶⁹⁸ İbn Mulakkın ise bazı Mâlikî âlimlerinin bu hadîse dayanarak Medîne'yi Mekke'ye karşı tafdil ettiklerine dikkat çekmiştir.⁶⁹⁹

İbn Ebi Cemre Deccâl'in fitnesinin büyüklüğünü izah ederken şöyle der: "Medînenin sarsılması sonucu kâfirler oradan çıkacaklardır. Şu an Medîne'de kâfir olmadığı düşünüldüğünde, hadîs-i şerif gelecekte, âlemin ne büyük bir fitneye maruz kalacağına işaret etmiştir."⁷⁰⁰ Kâfir ve münafıkların sarsıntı sonucu Medîne'den dışarı çıkmaları, mekânın kudsiyetinin içindekilere tesirinin olmadığına işaret etmektedir. Kişiyi değerli ve kudsi kılan yaptığı salih amelleridir. Öyleki bazıları "nefsin için onu mukaddes kılacak güzel ilim ve amel talep et. İş çok ciddi." Diyerek bunun ehemmiyetini vurgulamışlardır.⁷⁰¹

Bedreddin Aynî bir hadîsi şerifte "kadın erkek münafık ve fasık kimseler Medîne'den çıkarlar"⁷⁰² şeklindeki rivâyete dayanarak hadîsdeki kâfirlerden muradın aşırıya kaçmış Rafiziler olabileceğine dikkat çekmiştir. Medîne'de Râfizîlerin bulunması da bunu teyit eder.⁷⁰³ Söz konusu bu yorumu destekleyen Şebîhî'de kâfirlerin Medîne'ye zaten giremeyeceklerini bu sebeple buradaki kâfirlerden maksadın Rafizîlerden aşırıya kaçan gruplar olduğunu ifâde etmiştir.⁷⁰⁴

Medîne'nin sarsılması, sadece büyük Deccâl'in çıkması zamanına mı hastır yoksa ondan önce çıkacağı haber verilen Deccâl'leri de kapsamakta mıdır? İbn Ebi Cemre, şâyet hadîste zikredilen الرَّجْفَةُ (sarsıntı) kelimesi yeryüzünün sarsılması manasına hamledilirse o

⁶⁹⁷ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II,185

⁶⁹⁸ İbn Ebî Cemre, *a.yer.*

⁶⁹⁹ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XXXII, 414.

⁷⁰⁰ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 187.

⁷⁰¹ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 186-187.

⁷⁰² Ahmed b. Hanbel, XXXI, 312.

⁷⁰³ Aynî, *A.g.e.*, XX, 103.

⁷⁰⁴ Şebîhî, *A.g.e.*, XV,361.

takdirde bu durumun, büyük Deccâl'e has olacağını; eğer korku ve endişe halinin olması manasına haml edilirse her Deccâl'i kapsayabileceğini ifâde etmiştir.⁷⁰⁵

Medîne'nin üç defa sarsılması hususunu ele alan İbn Ebî Cemre, bu sarsıntının hissi ya da manevi olabileceğine dikkat çekmiş ancak hadîsten murad edilen bu sarsıntının hissi olacağını ve Medîne'nin içerisindeki kâfirler sebebiyle adeta deprem oluyor gibi sarsılacağını ifâde etmiştir.⁷⁰⁶ Ayrıca zikredilen üç rakamı mübalağa manasında olup, bununla korkunun şiddetinin ifâde edilmiş olabileceğine dikkat çekmiştir.⁷⁰⁷ Aynî ise bu sarsıntının, Medîne ehlini zor durumda bırakacak şekilde şiddetli olacağını ifâde etmiştir.⁷⁰⁸

Deccâl'in bu iki kutsal şehrin dışındaki yerlere girmesi ona haram kılınmamıştır. Bu sebeple, bu iki şehrin dışındaki yerler zikredilen sarsıntıdan nasibini alsalar da, orada ki kimseler Deccâl'e doğru koşmaya ihtiyaç hissetmeyeceklerdir. Çünkü Deccâl zaten onların içine rahatlıkla girebilecektir.⁷⁰⁹

Bir başka önemli hususta Allah Resûlü (s.a) rüyasında Deccâl'i tavaf ederken görmüştür.⁷¹⁰ Enbiyanın rüyasının sâdık olduğunda şüphe olmadığına göre, diğer hadîslerde ifâde edilen Deccâl'in Mekke'ye giremeyeceği bilgisi sebebiyle ortada bir çelişkinin olduğu akla gelebilir. Kirmânî,⁷¹¹ İbn Hacer,⁷¹² Aynî,⁷¹³ Kastallânî,⁷¹⁴ Zekerîya el-Ensârî,⁷¹⁵ Sindî,⁷¹⁶ Şebîhî⁷¹⁷ ve Muhammed Sıddık Hân⁷¹⁸ gibi şârihler, buradaki tavafın Deccâl'in Mekke'ye gireceğine delil olmadığını, söz konusu nehyin gelecek zamana has olduğunu ifâde etmişlerdir. Ayrıca İbn Hacer hadîste haber verilen Deccâl'in tavafını hakikat manasına haml edenlerin aşırısı kaçtıklarını vurgulamıştır.⁷¹⁹

⁷⁰⁵ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 187.

⁷⁰⁶ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, a.yer.

⁷⁰⁷ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 187.

⁷⁰⁸ Aynî, *A.g.e.*, XX, 103.

⁷⁰⁹ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 187.

⁷¹⁰ Buhârî, *Enbiya*, 49.

⁷¹¹ Kirmânî, *a.g.e.*, XIV, 83.

⁷¹² İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 610-611.

⁷¹³ Aynî, *a.g.e.*, XVIII, 83.

⁷¹⁴ Kastallânî, *a.g.e.*, XIV, 438-464.

⁷¹⁵ Zekerîya el-Ensârî, *a.g.e.*, X, 107-108.

⁷¹⁶ Sindî, *a.g.e.*, IV, 104.

⁷¹⁷ Şebîhî, *a.g.e.*, XV, 269; XV, 362.

⁷¹⁸ Muhammed Sıddık Han, *a.g.e.*, IV, 154.

⁷¹⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 551.

Molla Gürânî ise rüyada Deccâl'in temessülünün görüldüğünü, hâlbuki Mekke'ye Deccâl'in temessüllü değil bizzat şahsının giremeyeceğini ifâde etmiştir.⁷²⁰ Keşmîrî ise, Deccâl'in tavafından muradın ıstîlâhî manadaki tavaf olmadığını, aksine râvinin Deccâl'in Kâbe'nin etrafında dönmesini tavaf diye ifâde ettiğini söylemiştir. Hz İsa ise bilinen manada tavaf yapmış, Deccâl ise onun arkasında tecessüs için dolaşmıştır. Bu konu hakkında vicdanen şu şekilde hükme vardığını ifâde eden Keşmîrî, hadîste zikredilen "Deccâl'in tavafı" ibâresinin, râviden kaynaklanan bir hata olabileceğini,⁷²¹ hadîsin bazı tariklerinde tavaf zikrinin geçmemesinin de bunu desteklediğini ifâde etmiştir.⁷²² Hadîste Medîne'nin etrafında yedi kapıdan bahsedilmektedir.⁷²³ Keşmîrî Allah Resulü (s.a) döneminde Medîne'de sur olmadığına göre, sonradan hükümdarlar tarafından o surların yapılacağını ifâde etmiştir. Deccâl'in zuhuru esnasında Allah Resulü (s.a)'nın haber verdiği gibi Medîne de yedi kapı olacaktır.⁷²⁴

Deccâl'in Medîne'ye girememesi şârihler tarafından aynı anlam çerçevesinde yorumlanmıştır. Genel olarak Deccâl'in ahir zamanda Medîne ve Mekke'ye giremeyeceği ifâde edilmiştir.

E-ÖLDÜRÜP DİRİLTMESİ

Deccâl'e ait zikredilen olağanüstü hadîselerin hiç şüphesiz en ilgi çekici olanı Deccâl'in bir şahsı öldürüp diriltmesidir. Allaha inanmayan kimselerin elinde zuhur eden olağanüstü hadîselere istidrac⁷²⁵ kabilinden bakıldığı bilinmektedir.

⁷²⁰ Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 465a.

⁷²¹ Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 381.

⁷²² Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 493.

⁷²³ Buhârî, *Fedâilü'l-Medîne*, 9, Fiten, 24.

⁷²⁴ Keşmîrî, *a.g.e.*, III, 143.

⁷²⁵ "İstidrac mühlet vermek, süre tanımak manalarına gelir. Küfrü ve günahı açık olan kimselerde görülen olağanüstü hallerdir. İstidrac gösteren kimsenin daha fazla küfür ve günaha dalması için onda fevkalade hal görülür. Zâlimlerin ve kâfirlerin bir kısmının dünya işlerinin iyi gitmesi, şeytanın duasının kabul olunarak kıyâmete kadar kötülük yapmaya serbest bırakılması, Firavun, Nemrud gibi kimselerin yeryüzündeki saltanatlarının bir müddet istedikleri tarzda yürümesi istidrac türünden hâdiselerdir. Bunların dış yüzüne, görünüşüne bakıpta aldanmamak gerekir. Allah istidrac ile kullarını dener. Hz Ömer'in İran'ın fethinden sonra ganimetler Medîne'ye getirilirken söylediği şu sözler önemlidir. "Allahım bu hâzinelerin istidrac olmasından sana sığınırım." Hz Ömer'in böyle demesi bir ders vermesi açısından son derece önemlidir." (Toprak, Süleyman ve Gölcük Şerafettin, *Kelam*, Konya: Tekin Kitâbevi, 1991. s.340.) Bu izahlardan yola çıkarak Deccâl'e ait her bir olağanüstü durumu bu bağlamda değerlendirmek son derece isabetli ve yerinde olacaktır. (Ayrık bkz, İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 180.)

Buhârî'nin naklettiği hadîste Deccâl'in Medîne'ye geldiği zaman, onun karşısına ümmetin hayırlı kimselerinden birisinin çıkacağı ve ona "muhakkak sen bize haber verilen Deccâlsin" diyeceği bildirilir. Daha sonra Deccâl yanındaki kimselere: şâyet bunu öldürürsem benim ulûhiyet iddiamı doğrular mısınız? Diye sorar. Yanındakiler "hayır bu hususta şüphe etmeyiz" derler. Deccâl o adamı öldürür sonra tekrar diriltir. Daha sonra o hayırlı kimse Deccâl'e "Vallahi benim, senin Deccâl olduğun hakkındaki şimdiki kanâatim, bundan evvelki îmânımdan daha kuvvetlidir" der. Bu defa Deccâl bu adamı tekrar öldürmek ister, fakat bir daha ona musallat olamaz (yânî onu öldürmeye muktedir olamaz)"⁷²⁶

Bir rivâyette Deccâl'in karşısına çıkacak bu gencin hayat dolu olacağı ifâde edilmiştir. Deccâl bu genci ortasından ikiye bölerek öldürür, diriltir ve kendisine iman etmesini ister. Ancak bu olay bu gencin onun deccal olduğu noktasındaki imanını kuvvetlendirir, onun haber verilen Deccâl olduğuna şâhitlik eder. Bundan sonra Deccâl'in gücü kaybolur ve artık kimseyi öldürüp diriltemez hale gelir.⁷²⁷ Bazı rivâyetlerde Deccâl'in öldürüp diriltiği kimsenin boynu ile köprücük kemiği arasının adeta bakır olacağı ifâde edilmiştir. Onu tekrar öldüremeyen Deccâl onu atacak, insanlar onun cehenneme atıldığını zannedecekler hâlbuki o cennete konacaktır. Allah katında insanların en büyük şahidi olacaktır.⁷²⁸

Bir diğer rivâyette Deccâl'in bir demir parçası ile adamı ikiye bölerek öldüreceği, sonra asası ile adamın bir tarafına vurup, onun tekrar dirileceği haber verilir. Bu durumu gören Deccâl'in yandaşları onu sevecekler ve onun rableri olduğuna kesin bir şekilde inanacaklardır.⁷²⁹ Bu rivâyeti değerlendiren İbn Hacer, hadîsin râvilerinden olan Atiyye'nin zayıf bir râvi olduğunu söylemiştir.⁷³⁰

Bir başka rivâyette şöyle geçmektedir: Deccâl birisini çağırır ve onu öldürüp uzuvlarını parçalayıp her bir uzvu başka bir yere koyar. Çevresindeki insanlar bu duruma şahit olurlar. Sonra Deccâl dağılmış parçalarını bir araya toplayıp ona asası ile vurur ve adam canlanıp, "ben dirilten ve öldüren Allahım" der. Bu sihirdir o sihriyle insanların

⁷²⁶ Buhârî, Fiten, 25.

⁷²⁷ Tirmîzî, Fiten, 59.

⁷²⁸ Müslim, Fiten, 21.

⁷²⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 615.

⁷³⁰ İbn Hacer, *a.g.e.*, a.yer.

gözünü büyülemiştir. Aslında o bunları yapmaya muktedir olamaz.”⁷³¹ İbn Hacer bu rivâyetin senedinin çok zayıf olduğunu söyler.⁷³²

Fitnessi ile akıllara hayranlık veren ama inanan insanları sarsamayan Deccâl, bedevi birisinin yanına gelip “senin anne babanı diriltsem benim senin rabbın olduğuma inanırmısın?” diyecektir. Tam o sırada anne va babasının süretinde iki şeytan temessül edecek ve ona “ ey oğlum ona tâbi ol. O senin rabbın.” Diyeceklerdir. ⁷³³ Şerhinde bu rivâyeti nakleden İbn Mulakkın, herhangi bir yorumda bulunmamıştır.⁷³⁴

Buhârî Deccâl’in öldürdüğü kimsenin nasıl öldüğüne dair bir ayrıntı zikretmemiş sadece Deccâl’in onu öldürüp sonra tekrar dirilttiğine dair rivâyetlere yer vermiştir. ⁷³⁵ Ancak Buhârî’nin şerhlerinde de ele alınan diğer rivâyetler sayesinde Deccâl’in testere gibi bir şey ya da kılıç ile öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Zahirî manada Deccâl’in bir adamı hem kılıç ile hem de testere ile öldürmesi tam anlaşılamamaktadır. Nitekim bu rivâyetleri değerlendiren İbn Arabî bu husustaki ihtilafların çok büyük olduğuna dikkat çekmiş ve Deccâl’in birini kılıçla diğerini de testere ile öldürmek suretiyle iki adamı öldürmüş olabileceği ihtimalinden bahseder.⁷³⁶ İbn Hacer ise İbn Arabî’nin bu görüşüne katılmamış meseleye ilginç bir yorum getirerek şöyle demiştir: “testere ile öldürdüğünü bildiren rivâyetler, kılıç ile öldürüldüğünü anlatan rivâyetleri tefsir etmektedir. Şöyle ki kılıç darbesi sonucunda ortaya çıkan kıvılcımlar testereyi andırmış olmasından bu şekilde zikredilmiştir. Ayrıca bununla, duyulan acı ve azab mübalağalı bir şekilde haber verilmiş olabilir.” İbn Arabî’nin Hızır’ın (as) çocuğu öldürmesinin başını koparmak suretiyle ve yere yatırıp kesmek suretiyle iki farklı şekilde nakledildiğini, dolayısıyla bu durumun cem ve telif edilmesinin muhal olduğunu söylediğini nakleden İbn Hacer, kendisinin bu meseleyi Kehf süresinin tefsirinin geçtiği hadîsleri şerh ederken cem ve te’lif etiğini ifâde etmiştir.⁷³⁷ İbn Hacer bunu ifâde etmek suretiyle yukarıdaki görüşünün doğruluğuna vurgulamıştır.

Deccâl’in bu fitnessi karşısında şüphe duymadıklarını ifâde eden zümrenin kimler olduğu da şârihler tarafından değerlendirilmiştir. Kirmânî, Kazerûnî, Aynî, Zekeriya el-

⁷³¹ Heysemî, *a.g.e.*, VII, 340.

⁷³² İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 617.

⁷³³ Ali el-Muttakî, *a.g.e.*, XIV, 293.

⁷³⁴ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XXXII, 412.

⁷³⁵ Buhârî, Fiten 25, Fedâilü’l-Medîne, 35.

⁷³⁶ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 616.

⁷³⁷ İbn Hacer, *a.yer.*

Ensârî, Sehâvî ve Abdu'l-kâdir Rehâvî gibi şârihler, Deccâl'e cevap veren kimselerin Yahûdîler olduğunu, ancak Müslümanların da takiyye olarak bu şekilde cevap verebileceklerini ifâde etmişlerdir. Ayrıca Müslümanların takiyye olarak değil, Deccâl'in küfrü karşısında şüphe duymadıklarını bu şekilde ifâde edecek olmaları da mümkündür⁷³⁸ İbn Hacer ve Molla Gürânî, Muhammed Sıddık Han ise, bu zümrenin Deccâl'e tabi olan kimseler olduğunu ifâde etmişler, müslümanların takiyye nev'inden bunu söylediklerine dair görüşlere katılmamışlardır.⁷³⁹

Burada Deccâl'in tabilerinin kimler olduğuda ortaya çıkmaktadır. Deccâl'in bu sorusuna cevap veren kimselerin ona tabî olan kimseler olduğu göz önüne alınırsa ona tabi olanların başında Yahûdîlerin geldiği anlaşılır. Şu kadar var ki İmam Buhârî Deccâl'e tabi olacak zümrelerin ifâde edildiği rivâyetlere sahihinde yer vermemiştir. Sadece Deccâl'in Medîne girmek istemesi karşısında Medîne'nin sarsılması ve akabinde bütün kâfir ve münafıklar Deccâl'e tabi olacağına dair rivâyeti sahihinde zikretmiştir.⁷⁴⁰ İbn Battâl, İbn Miclez'den gelen bir rivâyette "Deccâl zuhur ettiği zaman insanlar üç gruba ayrılırlar. Bir grup onunla savaşırken, diğer bir grup onun fitnesinden kaçır. Öbür grup ise Deccâl'e taraftar olur. Kim dağın başında ondan sakınmak için kırk gece beklese, Allah ona rızkını verir. Deccâl'e tabi olan kimselerin ekserisi fakir kimselerdir ki onlar şöyle derler: 'Biz onun sapıklığını biliyoruz. Ancak ihtiyaç içindeki ailemizi terk edemiyoruz.' Kim bu şekilde derse o Deccâl'in tarafındandır." şeklinde geçtiğini ifâde etmiştir.⁷⁴¹ İbn Mulakkın'da şerhinde bu rivâyete yer vermiş ancak herhangi bir yorumda bulunmamıştır.⁷⁴² Ayrıca Deccâl'in Horasan denilen yerden zuhur edeceğine dâir rivâyette, yüzleri kalın kabızalı kalkanlara (el-Micannu'l-Mutraka) benzeyen kimselerin ona tabi olacağı zikredilir.⁷⁴³ O takdirde Deccâl'e tabi olacak kimselerin Yahûdîler ve münafıklar başta olmak üzere küfür sıfatı sebebiyle imandan nasipsiz kimselerin olduğu muhakkaktır. Ahir zamanın en şerli fitnesi olan Deccâl, ortaya çıktığı zaman kendisinde bir takım olağanüstü hadîseler vuku bulsa da imanı kâmil dereceye ulaşmış kimseler onun bu olağanüstü hadîselerinden etkilenmeyip imanlarını muhafaza edeceklerdir.

Bir başka zaviyeden konuya bakacak olursak, Deccâl'in çevresindeki kimselerden -

⁷³⁸ Kirmânî, *a.g.e.*, XXIV, 189; Zekerîya el-Ensârî, *a.g.e.*, IV, 325; Kâzerûnî, *a.g.e.*, s.103a; Aynî, *a.g.e.*, VIII, 435; Sehâvî, *a.g.e.*, s. 332a; Abdu'l-kâdir Rehâvî, *a.g.e.*, s. 136 a.

⁷³⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 615; Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 465b; Muhammed Sıddık Han, *a.g.e.*, II, 750.

⁷⁴⁰ Buhârî, Fiten, 24.

⁷⁴¹ İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 67.

⁷⁴² İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XXXII, 411.

⁷⁴³ Ahmedb. Hanbel, I, 190; Tirmîzî, Fiten, 57.

kendisindeki kusura rağmen- ilahlık iddiâsını tasdik etmelerini istemesi de yine ondaki zaafi gösteren bir durumdur. Çünkü onun iddiâsı gerçek olsaydı kalbleri bunu tasdiğe celb etmeye muktedir olurdu. Deccâl ise buna muktedir olamamış, bir acziyet eseri olarak insanlardan kendisini tasdik etmelerini istemiştir. Hâlbuki bu durum rububiyet iddiasında, olmaması gereken bir durumdur.⁷⁴⁴

Tekrar diriltlen kimsenin Deccâl'e hitaben "senin Deccâl olduğuna şimdi daha çok inanıyorum" demesi de oldukça ilgi çekicidir. Zira o kişi ölmüş ve sonra tekrar diriltiştir. İmtihanın zirve boyunda bu şahsın bu şekilde cevap vermesini Buhârî Şârihleri, Allah Resûlü (s.a)'nın Deccâl'in söz konusu öldürme ve diriltme fitnesini daha önceden haber vermesine bağlamışlardır. Bunu bilen bu şahsın basireti artmış, dalaletten kurtulup kendisini onun fitnesinden korumuştur.⁷⁴⁵ Ayrıca İbn Ebî Cemre, sağlam imana ulaşmış kimsenin, fitne karşısında sarsılmayacağını ifâde etmiş, Deccâl'in öldürüp diriltiği kimsenin böylesi bir fitne karşısında sarsılmamasının buna güzel bir örnek olduğunu vurgulamıştır.⁷⁴⁶ Kendi devrinde birileri Deccâl'e tâbi olsa da bu şahsın ona tâbi olmaması, Allah'ın onu muvaffak kıldığına bir delil ve aynı zaman da o şahıs için bir müjdedir.⁷⁴⁷ Yine bu fitne karşısında sarsılmayan bu en hayırlı kişi, imanı kuvvetli kimsenin, tek başına kalsa bile hakkı söylemekten geri durmaması gerektiğine bir örnek teşkil etmektedir.⁷⁴⁸ Anlaşılan o ki bir kimsenin hayriyet sıfatı ile nitelenmesi, o kimsenin iman kuvvetine bağlanmıştır. Başına gelecek her şeyin Allah'ın takdiri ile olacağını bilen bu şahıs, bu şekilde cesurca davranarak bu sıfatı hak etmiştir.⁷⁴⁹ Hz Ebû Bekir (r.a)'ın Allah Resûlü (s.a)'nın vefatında, sahâbe zor durumda iken onlara hitab ederek, bilmeleri gerekeni onlara duyurması da buna benzemektedir. Müslüman hakkı söylemekten geri durmamalıdır.⁷⁵⁰

Hadiste söz konusu bu hayırlı kişi haber verilirken onun insanların en hayırlısı olduğu vurgulanmıştır. Molla Gürânî'nin beyanına göre bununla, o gün Medine'de yaşayan insanların en hayırlısı kasd edildiği gibi, Deccâl'in zuhur ettiği zamanda yaşayan en hayırlı kimse de murad edilmiş olabilir.⁷⁵¹ Bir başka açıdan hadîsi, zaman kaydı düşmeden sadece

⁷⁴⁴ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 184.

⁷⁴⁵ Kirmânî, *a.g.e.*, XXIV, 189; Aynî, *a.g.e.*, XX, 105; Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 195a; Kastallânî, *a.g.e.*, XV, 80, IV, 427; Şebîhî, *a.g.e.*, V, 212, XV, 364; Zekeriya el-Ensârî, *a.g.e.*, IV, 325; Muhammed Sıddık Han, *a.g.e.*, II, 750; Kâmil Miras, *a.g.e.*, 243; Abdu'l-kâdir Rehâvî, *a.g.e.*, s. 136a; Hamza Muhammed Kâsım, *a.g.e.*, III, 196.

⁷⁴⁶ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 184.

⁷⁴⁷ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 183.

⁷⁴⁸ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 182.

⁷⁴⁹ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 183.

⁷⁵⁰ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 182.

⁷⁵¹ Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 195a.

Medine ehlinin din ve takva konusunda en hayırlısı şeklinde mutlak olarak yorumlamakta mümkündür.⁷⁵²

Deccâl'in fitnesi karşısında muzaffer olan bu hayırlı şahsın kim olduğu da tartışmalıdır. Allah Resûlü (s.a) o kimsenin kendisine en yakın ve derecesi en yüksek kimse olduğunu haber vermiştir.⁷⁵³ Bir başka yerde bu şahsın Allah katında en büyük şahit olduğu bildirilmiştir.⁷⁵⁴ Ayrıca salâbetinden ve kuvvetinden dolayı bu şahsın vefatına kadar Hz Ömer olduğunu zannedenler de olmuştur.⁷⁵⁵ Müslim'in rivâyet ettiği hadîste ise söz konusu bu şahsın Hızır (a.s) olduğu rivâyet edilmiştir.⁷⁵⁶ İbn Hacer Müslim'de ki bu rivâyetin râvisi olan Ebû İshak'ın Müslim'in râvilerinden olan İbrahim b. Muhammed b. Süfyan olduğunu ifâde etmiş Kurtubî'nin bu şahsı tabiinden birisi zannettiğini ancak bu görüşünün isabetli olmadığını söylemiştir.⁷⁵⁷ Ayrıca İbn Hıbban'ın *Sahihi*'nde de bu şahsın Hızır (a.s) olduğu rivâyet edilmiştir.⁷⁵⁸

İbn Arabî bu şahsın Hızır (a.s) olduğunu söyleyen kimselerin görüşüne katılmamış ve bunun asılsız bir iddia olduğunu ifâde etmiştir.⁷⁵⁹ İbn Hacer ise bu kişinin Hızır (a.s) olduğunu kabul eden kimselerin İbn Hıbban'ın sahihinde geçen "belki beni gören ve sesimi işiten birisi Deccâl'i görür." hadîsine⁷⁶⁰ istinad etmiş olabileceklerini ifâde eder.⁷⁶¹ Ayrıca "Hızır (a.s) ileride Deccâl'in karşısına çıkıp onu yalanlayıncaya kadar gizlendi." şeklinde nakledilen bilginin de⁷⁶² senedi zayıf kabul edilmiştir.⁷⁶³

Konuya farklı bir açıdan bakan İbn Hacer, bu şahsın bazı rivâyetlerde genç biri şeklinde geçtiğini, Hızır (a.s) da gençlik özelliğini sürekli taşımasından dolayı, mezkûr genç olabileceğini ifâde eder.⁷⁶⁴

⁷⁵² Hamza Muhammed Kâsım, *a.g.e.*, III, 196.

⁷⁵³ el- Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 581.

⁷⁵⁴ Müslim, *Fiten*, 21.

⁷⁵⁵ el- Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 581.

⁷⁵⁶ Müslim, *Fiten*, 21; İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 183. 1. Nolu dipnot.

⁷⁵⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 617.

⁷⁵⁸ İbn Hıbban, *a.g.e.*, XV, 213.

⁷⁵⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 617; Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 19. 1. Nolu dipnot.

⁷⁶⁰ İbn Hıbbân, *a.g.e.*, XV, 181.

⁷⁶¹ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 617-618; Kastallânî, *a.g.e.*, XV, 80.

⁷⁶² İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer, *El- Askalanî, el-İsâbe Fî Temyizi's-sahâbe*, tahkik: Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut: Dâru'l-cîl, 1412. II, 291.

⁷⁶³ Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 19. 1. Nolu dipnot.

⁷⁶⁴ İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 618.;Kastallânî, *a.g.e.*, XV, 80.

İmam Bulkînî, Molla Gürânî, Suyûtî, Zekeriya el-Ensârî, Sehâvî gibi şârihlerde bu şahsın Hızır (a.s) olduğunu nakletmişlerdir.⁷⁶⁵ Her ne kadar dikkate değer bir yorum olmasa da bu şahsın Hz Mehdi olduğunu söyleyenlerde vardır.⁷⁶⁶

Bazıları bu şahsın Deccâl'e "sen bize Allah Resûlü (s.a)'nün haber verdiği Deccâlsin" demesine itiraz etmiş, Allah Resûlü (s.a)'nü görmediği ve sesini işitmediği halde bu şekilde ifâde etmesinin sarîh olmadığını söylemişlerdir. Ancak İbn Mulakkın böyle bir itirazın yersiz olduğunu, bu şahsın Hızır (a.s) olması durumunda söz konusu müşkilin ortadan kalkacağını ifâde etmiştir.⁷⁶⁷

Muhammed Sıddık Han ise Deccâl'in karşısına çıkacak olan bu kimsenin bildiğimiz Hızır (a.s) değilse, sadece isminin Hızır olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur.⁷⁶⁸

Bu şahsın Hızır (a.s) olduğuna dâir rivâyetler onun hayatta olduğuna delil kabul edilmekle birlikte⁷⁶⁹ Keşmîrî, her ne kadar muhaddisler tarafından bu şahsın Hızır (a.s) olduğu kabul edilse de kendisi bu şahsın ümmetin salihlerinden başka bir kişi olduğunu düşündüğünü ve buna belirli karinelerinin olduğunu ifâde etmiştir.⁷⁷⁰

Allah'ın Deccâl'e böyle bir şeyi yapma fırsatı vermesi dâimi olan bir şey değil bir defa olacaktır. Öldürülen kimse de sadece öldüğü anda az bir acı çekmiş ama bol sevap kazanmıştır. Ayrıca Allah'ın lutfü ile hiç acı çekmemiş de olabilir.⁷⁷¹ Ayrıca ikinci kez öldürmek istemesine rağmen buna muvaffak olamaması göstermektedir ki her şey Allahın dilemesi ve takdiri iledir. Allah, zatının her şeye kadir olduğunu anlasın diye Deccâl'i ikinci kez o şahsı öldürmeye muvaffak kılmamıştır.⁷⁷² Deccâl'in bu olağanüstü hadisesinde Allahın dalalet ve sapıklığına hükmettiği kimselerin ibret ve nasihatten nasipleri olmadığına bir işaret vardır. Zira ikinci kez o şahsı öldürmeye güç yetiremeyen Deccâl'in, iddiasının batıl olduğu aşîkârdır. Deccâl'in kendi iddiasını çürüten böylesi bir durum

⁷⁶⁵ el-Bulkînî, Ebu'l-fazl Celeleddin Abdurrahman b. Ömer b. Raslan, *el- İfhâm li m fî Sahîhi'l-Buhârî mine'l- İbhâm*, Yazma Nüsha, Süleymaniye Ktp, Ayasofya nr: 679-001. vr: 173. s. 47b; Molla Gürânî, *a.g.e.*, s. 465b ; Suyûtî, *a.g.e.*, IX, 4152; Zekeriya el-Ensârî, *a.g.e.*, IV, 325, X 182; el-Mağribî, *a.g.e.*, s. 187b; Sehâvî, *a.g.e.*, s. 332a.

⁷⁶⁶ el-Abbâsî, *a.g.e.*, s. 146a.

⁷⁶⁷ İbn Mulakkın, *a.g.e.*, XIX, 597. Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 19. 1. Nolu dipnot.

⁷⁶⁸ Muhammed Sıddık Han, *Avnu'l-bârî*, II, 749.

⁷⁶⁹ Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 497. 1. Nolu dipnot.

⁷⁷⁰ Keşmîrî, *a.g.e.*, III, 143.

⁷⁷¹ İbn Battâl, *a.g.e.*, X, 67; İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 180; İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 615; Zekeriya el-Ensârî, *a.g.e.*, IV, 325

⁷⁷² İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 183-184; Zekeriya el-Ensârî, *a.g.e.*, IV, 325.

karşısında bile hem Deccâl hem de ona tâbî olan kimselerin hakkı ikrar edip söz konusu bu ulûhiyet iddiasının yersiz olduğunu anlamaları beklenirdi. Ancak şekavet ehli olmaları sebebiyle, onlar bu durumu fark edememişler ve onun fitnesi karşısında aldanmışlardır.⁷⁷³

Hulasa Deccâl'in elinde böylesi bir hadîsenin zuhur etmesi ancak Allahın dilemesi ile olacaktır. İstidrac kabilinden olup inanan kimseler için bir imtihan unsurudur. Deccâl'e karşı çıkacak ve onun da öldüreceği kimsenin Hızır (a.s) olduğu muhaddisler tarafından kabul edilse de bir başkası olması da muhtemeldir.

⁷⁷³ İbn Ebî Cemre, *a.g.e.*, II, 184.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

“Buhârî Şerhlerinde Deccâl Yorumları” adlı çalışmamız esnâsında dikkatimizi çeken bazı noktaları ifâde etmek istiyoruz.

Konunun araştırma alanı, her ne kadar Buhârî’nin *Sahîh*’i üzerine yapılan şerhlerle sınırlı olsa da, biz İmam Buhârî’nin Deccâl ile ilgili yorumunun olup olmadığını da araştırdık. Ancak muhtelif kitaplarında, onun bu konu ile alakalı her hangi bir yorumunu tespit edemedik.

Buhârî şârihleri Deccâl’i tanımlarken onun müfterî, mümevvih (hak ile batılı karıştıran), yalancı, hileci, sihirbaz, göz boyayıcı özelliklerine dikkat çekerek konuya yaklaşmışlardır. Mesîh kelimesinin hem Deccâl için, hem de Hz. İsa için kullanıldığına dikkat çekilmiş, ancak Deccâl’in ismi olarak kullanıldığında bu durumun kayıtlı bir şekilde ayırt edildiği belirtilmiştir. Deccâl’in fitnesinin ne derece şiddetli olacağı ve bu fitne karşısında imanı sağlam kişiler ile imanı zayıf olanların aralarının tefrik edileceği vurgulanmıştır.

Özellikle vurgulanması gereken bir diğer nokta ise, Deccâl meselesinin İslam literatüründeki varlığının hadis kitaplarına dayanmasıdır. Beşerin dünya-âhiret mutluluğunu hedefleyen İlâhî kelimada Deccâl lafzı bizzat geçmemektedir. Müfessirlerin bazı âyetleri Deccâl’e işâret olarak yorumlamaları ise dirâyete dayanan bir yorumdur. Ancak Deccâl kelimesi lafız olarak zikredilmedi diye, Kur’an’ın bu mefhumu yer vermediğini iddia etmenin de doğru olmadığı muhakkaktır.

Büyük Deccâl’den önce çıkacağı bildirilen diğer deccâllerin sayıları farklı olsa da, bu sayısal ifâdeler kesretten kinaye şeklinde yorumlanmış, her dönemde toplumun huzurunu ifsad eden din düşmanlarının olabileceği ifâde edilmiştir. Şârihlerin yaklaşımına göre büyük deccâl ile diğer deccâller arasındaki en temel fark, büyük deccâl’in ulûhiyet iddiası, diğer deccâllerin ise nübüvvet iddiasında bulunacak olmalarıdır. Bu bağlamda asr-ı saâdetde Deccâl olduğu sanılan İbn Sayyâd’la alakalı şârihlerin genel kanaati ise şu şekildedir: “Her ne kadar İbn Sayyâd gerçek Deccâl değilse de onun, hadîslerde zuhur edeceği haber verilen âhir zaman öncesi çıkacak deccâllerden birisi olduğunda şüphe yoktur.”

Araştırma genelinde tespit edebildiğimize göre, şârihler Deccâl'e ait hadîsleri yorumlarken fazlaca lafza bağlı kalmışlardır. Şârihlerin bu lafza bağlılığını, Deccâl'in gözündeki kusuru ve alnındaki kâfir yazısını izah ederlerken görmek mümkündür. Deccâl'in gözünün kusurlu olması, avam halkın da onun fitnesinin farkına varabilmesi içindir. Alnındaki yazı ise genel olarak gerçek manada algılanmış, ancak sadece Allah'ın dilediği kimselerin bunu okuyabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca onun elinde vuku bulan olağanüstü hâdiseler istidrac nev'inden telakki edilmiş, bütün bunların insanoğlu için bir fitne unsuru olduğuna dikkat çekilmiştir. Deccâl'in birisini öldürüp diriltmesi de oldukça ilgi çekicidir. Şârihler böylesi bir fitnenin Deccâl'e sürekli değil, bir defaya mahsus olmak üzere verileceğine dikkat çekmişler, Deccâl'in öldüreceği kimsenin de Hızır (a.s) olduğuna kâil olmuşlardır. Deccâl'in cennet ve cehennemnin olması ise, onun sihirbaz olması özelliğine dayandırılmış, onun söz konusu bu özelliği ile eşyayı olduğundan farklı gösterebileceğine temas edilmiştir.

Deccâl'in zuhur edeceği yerle alakalı şârihlerin genel kanaati, mekan ve şehir isimleri farklı olsa da doğu tarafından zuhur edeceğidir. Tarih boyunca birçok şerli kimsenin doğu cihetinden çıkması da, buna kuvvetli bir delil olarak ileri sürülmüştür. Deccâl'in zuhurundan evvel Mehdî'nin ortaya çıkacağı, İstanbul'un fethi ile Deccâl'in zuhurunun birbirine yakın dönemde vuku bulacağı, kıtlık olacağı gibi hadîsler şârihler tarafından yorumlanmıştır.

Deccâl'in yeryüzünde kırk gün kalacağı ve bu süre zarfında Mekke ve Medîne dışında her beldeye gireceği ifâde edilmiştir. Bu meseleyi yorumlayan Buhârî şârihleri genelde lafzî olarak meseleye yaklaşmışlardır. Ancak Sıddık Han, kendi döneminde İngilizlerin icad ettiği tekerlekli arabayı örnek göstererek Deccâl'in bu kadar kısa süre içerisinde yeryüzünü dolaşmasının mümkün olduğunu ifâde etmiştir. Bu bakış açısı bize göstermektedir ki teknolojik gelişmeler Deccâl'e ait bazı özelliklerin anlaşılmasında önemli olmaktadır. Ayrıca Deccâl'in Medine'ye girmek istemesi durumunda meleklerin buna engel olması, bu şehrin faziletine dâir bir delil teşkil ederken, hali hazırda kâfir ve münafık kimselerden soyutlanmış bir şehir olan Medine ehlinin onlara tâbi olacak olması da, ileride âlemin ne derece büyük bir fitne ile karşı karşıya kalacağını akla getirmektedir.

Deccâlin ölümü ile alakalı ise şârihler ittifak halinde olup, onu Hz. İsa'nın Beytü'l-makdis yakınlarındaki Lud denilen yerde öldüreceğini vurgulamışlar ve bu konuda farklı bir yorum ileri sürülmemiştir.

Özet olarak İslâm inancında Deccâl inancı yer almaktadır. Bu hususta sahih birçok hadis vardır. Ancak bu hadislerin yorumu yapılırken Arap dilindeki mecaz ve belâğat ilmi de dikkate alınmalıdır. Ayrıca mecâzî ve sembolik olarak ifâde edilen Deccâl'e ait birçok özellik, teknolojinin gelişmesi ile daha anlaşılır olacaktır. Örneğin onun kırk gün gibi kısa bir süre içerisinde tüm dünyayı dolaşacağını bildiren hâdis rivâyetleri, bugün herhangi bir te'vile ihtiyaç duymadan çok daha rahat anlaşılmaktadır. Deccâl'in olağanüstü hadiselerine ve iddiâlarına bakılırsa, onun bir sihirbaz olduğu da düşünülebilir. Mesela onun cennet ve cehennemi olması bu sıfatını akla getirmektedir. Bazı hadislerde ifâde edildiği gibi merkebinin kulağının uzunluğu kırk arşın olan bir Deccâl'i zâhir manasıyla anlayıp böyle bir Deccâl beklemek akla ve muhakemeye zıt görünmektedir. Ayrıca bazı rivâyetlerde Allah Resûlü(s.a)'nın şeytanın fitnesinden sığındığı gibi Deccâl'in fitnesinden de Allaha sığınması onun bir cin olduğu ihtimalini de akla getirmektedir. Deccâl'i yalanın, kötülüğün ve hurafelerin bir sembolü kabul etmek de imkân dâhilindedir. Ayrıca Muhammed Esed'in bu konuda Deccâl'e ait bütün vasıfların Avrupa medeniyetine uyduğunu ifâde etmesi de oldukça ilginçtir. Onun Deccâl'in şaşı olmasını Avrupa medeniyetine uyarlayarak söz konusu bu medeniyetin sadece eşyanın maddî yönünü gördüğünü, ruhî ve manevî yönünü görmediğini ifâde etmesi bu konuda orijinal bir yorum olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında Deccâl'in özellikleri göz önüne alındığında şeytanın bile Deccâl olduğunu ifâde etmek mümkündür.

Çalışmamızı şu şekilde genel bir değerlendirme ile bitirmek istiyoruz: Deccâl'i konu alan hadislere genel olarak baktığımızda "Deccâl" kavramının statik değil, dinamik bir yapı arzettiği anlaşılmaktadır. Bunun en büyük delili, Allah Resûlü(s.a)'nın şu hadîsi şerifidir: "Hz Nuh'dan bu yana her peygamber Deccâl fitnesine karşı ümmetini uyarmıştır." Bir başka deyişle insanlık âlemi varlık âlemindeki seyahatine çıkmasından bu yana, dünyada her zaman birbirine zıt iki durum cereyan etmiştir. Hz Âdem'in iki oğlundan birisinin hayır, diğerinin ise şer yolunu temsil ettiği muhakkaktır. Tarih boyunca şer odaklı fitnelerin varlığı düşünüldüğü zaman, Deccâl mefhûmunun insanlık tarihi ile başladığını söylemek imkân dâhilindedir. Zaten İslâmiyet'in dışındaki dinlerin gerek kutsal kitaplarında, gerekse sosyal alanlarında Deccâl mefhûmuna delalet eden kavramlar yer almaktadır. Deccâl'e ait vasıfları, son dinin peygamberi olan Allah Resûlü (s.a) bütün

detaylarıyla resmetmiştir. Bunun en önemli sebebi, O'nun en son peygamber olmasıdır. Çünkü her ne kadar diğer peygamberler ümmetlerini Deccâl'in fitnesine karşı uyarmış olsalar da, nübüvvet halkasının son zinciri olan Efendimiz (s.a) de, diğer peygamberler gibi konuyu detaylıca haber vermemiş olsaydı, bu konudaki kapalılık devam ediyor olacaktı. İlahî hikmet, ahir zaman ümmeti için Deccâl'in özelliğinin iyice belirgin olmasını murad etmiştir ki, bundan dolayı Allah Resûlü (s.a) nereden zuhur edeceği, yeryüzünde ne kadar kalacağı, nerelere girip çıkacağı, şaşı olduğu vs. gibi konular hakkında ümmetine detaylı bilgi vermiştir.

Son olarak şunu da ifâde etmek istiyoruz: Molla Gürânî, İbn Demâmînî, Zekeriyâ el-Ensârî gibi zatların Buhârî üzerine yazdıkları; ancak henüz matbû hale getirilmemiş olan şerhlerinin oldukça orijinal ve detaylı olduğunu müşahede ettik. Bu durum bize göstermektedir ki her ne kadar bazı şerhler iştiâr etse de, ilim dünyasına kazandırılmayı bekleyen çok ilmî ve seviyeli Buhârî şerhleri vardır. İbn Hacer'e yakın dönemde yaşamış İbn Mulakkın'ın *et-Tavdîh* adlı şerhinin de ilim dünyasına kazandırılmış olması ilim adına son derece sevindirici bir gelişmedir. Ayrıca Mâlikî fakihlerinden Şebîhî'nin *el-Fecru's-sâti* isimli şerhinin oldukça dikkatli ve kaliteli bir tahkik ile şerhinin matbû hale getirilmiş olması son derece önemlidir. Bu sebeple ilerleyen zaman dilimlerinde araştırma yapacak ilim ehli kimselerin, Buhârî üzerine yapılan çalışmalardan birisini metod, teknik, uslup gibi konuları esas alarak incelemek suretiyle ilim dünyasına kazandırması bu satırları yazan için bir sürur kaynağı olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Asım Efendi, Ahmed, *Asım Efendi Tercümesi Kamus*, I-IV, İstanbul, 1305.

Abdulkadir Rehâvî, *Şerhu Kit'atin min Sahihi'l-Buhârî*, Süleymaniye Ktp, Bağdatlı Vehbi Efendi, nr: 270. vr: 201.

Abdu'l-Müteâl Muhammed el-Cebrî, *Garibu Kelimâti Sahihi'l-Buhârî*, Newyork, 1412/1992.

Ahmed Ebü'n-Nur, *Senetu nüzûli'l-mesîh ve senetâ zuhûri'l-mehdi ve'l-mesîhi'd-deccâl, ez-zamanü'l-bâki min ömri ümmeti'l-İslâm*, Kâhire: en-Nur li'n-Neşr, ts.

el-Abbâsî, Abdurrahman b. Abdurrahman b. Ahmed el-Mısırî eş-Şâfî, *Feydu'l-bâri fî Şerhi'l-Buhârî*, Süleymaniye Ktp, Hamidiye, nr: 298. vr: 511.

el-Amâsî, Abdullah b. Muhammed b. Yusuf, *Necâhu'l-kâri Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Süleymaniye Ktp, Fatih böl, Müellif hattı, Yazma Nüsha. nr: 844. vr: 375.

Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul: Hadisevi, 2006.

Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nureddîn Ali b. Sultân Muhammed, *Mirkâtü'l-mefâtih Şerhu Mişkâtü'l-mesâbih*, I-XI, tahkik: Cemâl Aytânî, Beyrut: Dâru'l-Fikr, Dâru'l-kütübi'l-ilmiye, 1422/2001.

Ali el-Muttakî, Ali b. Hüsameddin el-Hindi, *Kenzu'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, I-XVI, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1405/1985.

Âşık Kutlu, Emin, "Deccâl ", *DİA*, İstanbul: : Türkiye Diyânet Vakfı, 1994, IX,72.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I-X, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1991

Abdülhamîd Hindâvî. *Câmiü'l-beyân fî müfredâti'l-Kur'ân*, I- IV, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1428/2007.

Azimabâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak, *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvud maa Şerhi'l-Hâfiz İbn Kayyim el-Cevziye*, I- XIV, tahkik: Abdurrahman Muhammed Osman, Medîne: Mektebetü's-selefiyye, 1388/1968.

Aynî, el-İmâm el-Allâme Bedreddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîh'l-Buhârî*, I-XX, Şirketü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Haleb, 1. Baskı, 1392/ 1972.

el-Basrî, Abdullah b. Sâlim b. Muhammed, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Yazma Nüsha, Süleymaniye Ktp, H. Hüsnü Paşa, nr: 234. vr: 393.

Beğavî, Ebû Muhammed b. Mes'ud el-Ferrâ, *Mealimü't-tenzîl*, I- VII, tahkik: Şuayb el-Arnaût, Beyrut: el-Mektebe İslâmiyye, 1983.

....., Şerhu's-sünne, tahkik ve ta'lik: Şuayb el-Arnaut, 2. bs. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1983/1403.

Berzencî, Muhammed b. Abdi'r-resûl b. Abdi's-seyyid Hasenî Berzencî Şehrezûrî, *el-İş'a'a fi-esrâtı's-sâ'a*; haz: Muhammed Zekeriya el-Kandehlevî, Cidde: Dârü'l-Minhâc, 1417, 1997.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, tahkik: Mustafa Dib el-Buga, Dımaşk: Dâru İbn Kesir; Beyrut: el-Yemâme, 1990/1410.

el-Bulkınî, *Ebu'l-fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ömer b. Raslân, el-İfhâm li ma fi Sahîhi'l-Buhârî mine'l-İbhâm*, Yazma Nüsha, Süleymaniye Ktp, Ayasofya nr: 679-001. vr: 173.

Çelebi, İlyas, "Fiten ve Melahim" *DİA*, İstanbul: : Türkiye Diyânet Vakfı, 1996, XIII, 149.

Cemâîlî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdülvâhid el-Makdîsî, *Ahbârü'd-Deccâl*, tahkik: Muhammed Ahmed b. Osman ez-Zehebî, Tanta: Dârü's-Sahâbe, 1993.

Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcü'l-luğati ve Sihâhu'l-Arabiyye*, I- VI tahkik: Ahmed Abdu'l-Gafûr Attâr, Kâhire: Daru'l-ilmi li'l-Melâyîn, 1984.

Cübeyr Mes'ud, *er-Râid Mu'cem Luğavî Asrî*, I- II, Beyrut: Daru'l-ilm li'l-Melâyîn, 1986.

Çakan, İsmail Lütüfî, Hadîs *Edebiyatı Çeşitleri Özellikleri Faydalanma Usulleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2008.

....., "Cem'un-nihâye" *DİA*, İstanbul: : Türkiye Diyânet Vakfı, 1993 , VII, 346.

Demirci, Kürşat, "Deccâl", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı, 1994, IX, 67.

Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, tahkik: Sıdkı Cemil el-Attâr, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005.

Ebû Ya'la, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ Ebû Ya'la el-Mevsilî et-Temimî, *Müsned*, I-XIII, tahkik: Hüseyin Selim Esed, Dımaşk: Dâru'l-me'mûn li't-türâs, 1404/1984.

Ferâhidî, Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn Müretteben ala Hurûfî'l-Mu'cem*, I- IV, tahkik: Abdu'l-humeyd el-Hindâvî, Beyrut: Darû'l-kütubu'l-ilmiyye, 2003.

Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mukrî el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr fî Garîbî's- Şerhi'l-Kebîr li'r-Râfî*, I-II, Beyrût: Dâru'n-neşr, el-Mektebe İlmiye, ts.

Esed, Muhammed, *Mekkeye Giden Yol*, terc. Cahit Koytak, İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî, *Tehzîbu'l-luğa*, I- VI, tahkik: Abdüsselâm Muhammed Hasan, Kâhire: ed-Dâru'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, 1384/1964.

Fîrûzabâdî, Mecdü'd-dîn Muhammad. B. Ya'kub, *Besâiru Zevî't-Temyîz Fî Letâifî'l-Kitâbi'l-Azîz*, I- VI, tahkik: Muhammed Ali Neccâr, Beyrut: el-Mektebe ilmiye, ts.

Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhim, *A'lamü's-sünen*, I- IV, tahkik: Muhammed b. Sa'd b. Abdurrahman Âl-i Suud, Mekke: Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, 988/1409.

....., *Mealimü's-Sünen Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I- II, tahkik: Abdüsselâm Abdüş Muhammed, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1991.

....., *Garîbü'l-hadîs*, I-III, tahkik: Abdü'l-kerim İbrâhim Azbâvî, Mekke: Dârü'n-neşr, 1402.

Hamza Muhammed Kâsım, *Menâru'l-kâri' Şerhu Muhtasarı Sahîhi'l-Buhârî*, I-V, tash: Beşir Muhammed Uyûn, Dimaşk: Dâr'u Lübnan li't-Tıbaa, 1410, 1990.

Hamdi Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak dini Kur'ân dili : Türkçe Tefsir.*, 1361/1942. I-X, İstanbul : Eser Kitabevi, ts. II, 1037-1041.

Hanbel, Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, I - L. tahkik: Şuayb Arnaût ve diğ. Müessesetü'r-risâle, 1420/1999.

Hacı Ahmet Hulusî ve Mustafa Derviş Şerkasî, *Ahterî-yi Kebîr*, I- II, İstanbul: Matbaa Âmir, 1310.

Hâzin, Alâeddin Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Bağdadi Hâzin, *Tefsirü'l-Hâzin el-müsemma bi-Lübâbi't-te'vîl fî meâni't-tenzîl*, zabetahu ve sahhaahu: Abdüsselâm Muhammed Ali Şahîn, I-IV, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995/1415. I, 225-226.

Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Abdi'llah İbnü'l-Beyyi' Muhammed, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. I-IV, Haydarabad: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1915.

Heysemî, Ali b. Ebî Bekr, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-fevâid*, I-X, Kâhire: Daru'r-reyyan li't-türâs, Kâhire, Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabîyye, 1407

el-Himyerî, Muhammed b. Abdilmü'min, *er-Ravdu'l-Mi'târ fî Haberi'l-Aktâr*, Beyrut: Müessesetü Nasır li's-Sekâfe, 1405/ 1984.

İbn Battâl, Ebû'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdi'l-Melik, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-X, tahkik: Ebû Temim Yasir b. İbrahim, Riyad: Mektebetü'r-rüşd, ts.

İbnü'l-esir, Mecdüddin Ebû's-Saadât el-Mübarek b. Muhammed el-Cezeri İbnü'l-Esir, *Câmiu'l-usûl fî ehâdîsi'r-rasûl*, I-XII, tahkik: Abdülkâdir el- Arnaut, Beşir Uyun, Medîne: Dâru'l-fikr, 1389/1969-1393/1972.

..... *en-Nihaye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, I-V, tahkik: Tâhir Ahmed Zâvî, Mahmûd Muhammed Tanâhî. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1963.

İbn Ebî Şeybe, Ebû bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî, *el-Musannef*, I-VII, tahkik: Kemal Yusuf el-Hût, Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1409.

İbn Ebî Cemre, *Behcetü'n-Nüfûs Ve Tehallîhâ Bi Ma'rifeti Mâ lehâ Vemâ Aleyhâ*, I-IV, Beyrut Lübnan: Daru Kütubu'l-ilmîyye, 1428/2007.

İbn Fâris, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Fâris b. Zekerîya, *Mu'cemu Mekâyisi'l-luğa*, I-VI, tahkik: Abdü's-selam Muhammed Harun, Beyrut: Daru'l- Cîl, 1991.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer, El- Askalanî, *Fethu'l- Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIV, tahkik: Şeyh Abdu'l-Aziz b. Abdillâh b. Bâz, Beyrut: Dâru'l- Fikr, 1996.

....., *el-Es'iletü'l-Fâika bi'l-Ecvibeti'l-Lâika*, tahkik: Muhammed İbrahim Hafîzu'r-Rahman, Bombay, Hindistan: al-Darusalfiah, I. Baskı, 1989.

....., *el-İsâbe Fî Temyîzi's-sahâbe*, tahkik: Ali Muhammed el-Becâvî, I-VIII, Beyrut: Dâru'l-cîl, 1412.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm, *el-Muhallâ*, I-XII, tahkik: Ahmed Muhammed Şakir, Darü't-türaş, Kahire, 1180

İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muaz b. Ma'bed et-Temîmî Ebû Hatim ed-Dârimî el-Bustî, I-XVI, *Sahîhu İbn Hibbân bi-Tertîbi İbn Balbân*, tahkik: Şuayb el-Arnaut Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed el-İfrîkî, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Beyrut: Dâr-u Sâdır, ts.

İbn Mâce, el-Hâfız Ebî Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenu İbn Mâce*, tahkik: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kâhire: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1395/1975.

İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, I-VIII, tahkik: Yusuf Ali Budeyvî, Dimaşk: Dâr-u İbnü'l-kesîr, 1993.

....., *el-Mesîhû'd-Deccâl: Menbau'l-Küfr ve'd-Dalâl ve Yenbiü'l-Fiten ve'l-Evcâl*, tahkik: Ebû Muhammed Eşref b. Abdülmaksûd b. Abdürrahim, Kâhire: Mektebetü's-Sünne, 1996.

....., *en-Nihâye fi'l-Fiten ve'l-Melâhim*, I-II, tahkik: Muhammed Ahmed Abdülazîz. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1988.

....., *el-Fiten ve'l-melâhim: el-Vâkıa fî âhiri'z-zamân*, tahkik: Yusuf Ali Büdeyvi. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1993

....., *Alâmâtü yevmi'l-kıyâme*, tahkik: Abdüllatif Aşûr, Kâhire: Mektebetü'l-Kur'ân, 1980.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Garibü'l-hadis*, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988.

İbnu'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân b. Ali, *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, I-IV, Beyrut: el-Mektebetü'l-islâmiyye, 1407/1987.

....., *Garîbü'l-hadîs*, I-II, tahkik: Doktor Abdü'l-mu'tî Emîn el-Kal'acî, Beyrut: Dâru'n-neşr, 1405/1985.

İbnü'd-Demâmînî, Bedruddîn Muhammed b. Ebû Bekr el-Mahzûmî, *Mesâbihu'l-Câmi Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Yazma Nüsha, Süleymaniye Ktp, Hamidiye Böl. nr:297. vr: 347.

İbn Mulakkın, Sirâcu'd-dîn Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed el-Ensârî eş-Şâfiî, *et-Tavdîh li Şerhi'l-Câmi's-Sahîh*, I-XXXVI, tahkik: Vâil İmam Abdü'l-fettâh ve diğerleri, Katar: Daru'l-Felâh bi işrafi Halid Mahmud Rabbat, 1429/2008

İbn Receb, el-Hafız Zeyneddin Ebü'l-Ferec b. Receb el-Hanbelî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I- X, Medîne: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1996.

Kâdı Ebü'l-fadl İyaz b. Musa b. İyaz el-Yahsubî el-Mâlikî, *Meşâriku'l-envâr alâ Sîhâhi'l-âsâr*, I-II, Dâru'n-neşr: Mektebetü'l-atîka, Dârü't-türâs, ts.

Kastallânî, Şihabüddin Ebi'l-Abbas Ahmed b. Mahmud eş-Şâfi el-Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XV, tash: Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

Kâsimî, Muhammed Cemaleddin, *Tefsiru'l-Kâsimî el-Müsemma bi-Mehâsini't-Te'vîl*, I-XVII, Tashih ve ta'lik: Muhammed Fuad Abdü'l-bâki, Kahire: Dâru ihyayı kütubu'l-Arabîyye, ts.

Kandemir, Yaşar, "Nevevî", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı, 2007, XXXIII, 47.

Kâzerûnî, Afifüddin Ebû Sa'd, Saîd b. Mes'ud b. Muhammed, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Yazma nüsha, Süleymaniye Ktp, Hz Nasuh Dergâhı, nr: 035. vr: 210.

Keşmirî, Muhammed Enver Şah b. Muazzam Şah Keşmîrî, *Feyzu'l-Bârî ala Sahîhi'l-Buhârî*, I- IV, haş: Muhammed Bedr, Karaçi, Mektebetü'r-Reşîdiyye, ts.

Gazzalî, Muhammed b. Muhammed el-Gazzalî Ebû Hâmid, *İhyâu Ulûmid-dîn*, I-IV, Beyrût: Dâru'l-ma'rife, 1983.

Gölcük, Şerafettin ve Toprak, Süleyman, *Kelam*, Konya: Tekin Kitâbevi, 1991.

Kurtubî, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir Ferec el-Ensârî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XX, Beyrut: Dâr-u İhyâyî't-Turâsi'l-Arabîyye, 1967.

....., *et-Tezkira fî Ahvâli'l-Mevtâ ve'l-Âhire*, Kâhire: Dâru'r-Reyyân li't-Turas, 1987.

Kuzu, Selman, *Mesîh Mehdi Deccâl*, İstanbul: Merkür Yayınları, 2001.

Kirmânî, *el-Buhârî bi Şerhi'l-Kirmânî, el-Kevâkibu'd-Derârî*, I- XXV, Beyrut: Dâr-u İhyâyî Turâsi'l-Arabî, 1401/1981.

el-Mağribî, Ebû'l-Hasan Seyyid Ali b. Süleyman ed-Dımnâtî el-Bacmâvî, *Ruhu't-Tevşîh Alâ Sahîhi'l-Buhârî*, yazma nüsha, Süleymaniye Ktp, H. Hüsnü paşa, nr:178. vr:191.

Mâhir b. Salih, *er-Risâle fî'l-Fiten ve'l-Melâhim ve Eşrâtı's-Sâa*, Mektebetü'l-Haremeyn, 1989.

Mâturîdî, el-İmam Ebî Mansûr b. Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân tefsîru'l-Mâturîdî*, I-XII, tahkik: Mecdi Beslum, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005.

Maluf Luwis, *el-Muncid fi'l-Luğa*, Tahran: İntişârâtü İslâm, 1383.

Mâlik b. Enes b. Mâlik Ebû Amr, *el-Muvatta*, nşr. M. Fuad Abdülbâki Kâhire, ts.

Mâverîdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-uyun tefsîru'l-Mâverîdî*, I-XI, racâahû: es-Seyyid b. Abdülmaksud b. Abdürrahim. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992.

Merâğî, Ahmed Mustafa Merâğî, *Tefsîru'l-merâğî*, I-XXX, Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1974,

Molla Gürânî, Şemsüddin Ahmed b. İsmail b. Osman el-Gürânî, *el-Kevseru'l-Cârî ila Riyâdi Ehâdisi'l-Buhârî*, Yazma Nüsha, Süleymaniye Ktp, Ayasofya, nr: 686. vr: 496.

Muhammed Ebu'z-Zehrâ, *Zehretü't-tefâsîr*, I-XI, Kâhire: Daru'l-fikri'l-arâbî, 1394/ 1974.

Muhammed Halil Herras, *Faslü'l-Makâl fi Ref'i İsâ (a.s) Hayyen ve Nüzûlihî ve Katlihi'd-Deccâl*, ta'lik: Ebü'l-Fedâi es-Seyyid b. Abdülmaksûd b. Eserî, Kâhire: Mektebetü's-Sünne, 1993.

Muhammed b. Ebî Nasr Fettûh b. Abdillâh b. Fettûh b. Humeyd b. Yasıl el-Ezdî el-Humeydî, *Tefsîru Garîbi Mâ fi's-Sahîhayn el-Buhârî ve Müslim*, tek cilt, tahkik: Muhammed Saîd Abdî'l-azîz, Kâhire: Dâru'n-neşr, 1415-1995.

Muhammed Nâsîru'd-din el-Albânî, *Kıssatü'l-mesîhîd-Deccâl ve nuzûli İsâ aleyhis-salatü ve's-selam ve katlihî iyyâhu*, Ürdün: Mektebe İslâmiyye, 1421.

Muhammed Abdurrahman Avad, *el-Mesîhu'd-Deccâl, Mesîhu'd-Dalâle ve'l-Fitnetü fi Âhiri'z-Zaman*, Dâr'ul-Kutub'i-l-İlmiye li'neşri ve't-Tevzi, ts.

Muhittin Uysal, *Fiten Hadîslerinde Uslup ve Dil Özellikleri*, Konya: Adal Ofset, 2006.

Muhammed Selâme Cebr, *Eşrâtu's-sâa ve esrâruhâ*, Kâhire: Dârü's-Selâm, 1993.

Mustafa Abdülkadir Ata, *el-Mesîh İsa (a.s): Nüzulühû Ahire'z-Zaman ve Kitâluhû li'd-Deccâl*, Kâhire: Mektebetü't-Türasi'l-İslâmî, ts.

Muhammed Reşit Rıza, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hakîm, Tefsiru'l-Menâr*, I-XII, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.

Mukâtil b. Süleyman, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, I-III, tahkik: Ahmed Ferîd, Beyrut, Lübnan: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1424/2003

Mübârekfûrî, el-İmam el-Hafız Ebî Ali Muhammed b. Abdîrrahmân b. Abdîrrahîm, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi-Şerhi Sahîhi't-Tirmîzî*, I- X, tahkik: Abdurrahman Muhammed Osman, Daru'l-Fikr, ts.

el-Münâvî, Zeyned-dîn Muhammed Abdürraûf, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmiis-sağîr*, I-VI, Beyrut: Dâru Kutübü'l-İlmiye, 1415/ 1994.

....., *et-Teysîr bi Şerhi'l-Câmiî's-Sağîr*, I-II, Riyad: Dâru'n-neşr, Mektebetü'l-imâmi's-Şâfi, 1408- 1998.

Mehmed Vehbi Efendi, *Hulâsatü'l-beyân fî tefsîri'l-kur'ân*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1969.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn el-Haccâc en-Nîsâbü'rî, *Sahîhu Müslim*, tahkik: Şeyh Halil Me'mun Şîha, Beyrut: Daru'l- Ma'rife, 2007.

Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Muri Nevevî, *Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî*, I-XVIII, 2. bs. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1972.

....., *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-luğât*, I-III, I. Baskı, tahkik: Mektebü'l-buhûs ve'd-dirâse, Beyrût: Dâru'l-fikr, 1996.

Nîsâbü'rî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, I-IV, tahkik: Adil Ahmed Abdülmevcud ve diğerleri. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994

Özbalıkçı, M. Reşit, “İbnü’l-Demâminî”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 10.

Ömer Nasûhî Bilmen, Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlîsi Ve Tefsîri, İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts,

Radıyyud-din el-Üstürâbâzî, *Şerhu’r-Radî Ale’l-Kâfiye*, Cilt: I-IV. Ta’lik: Yusuf Hasan Ömer, Câmiatü Karnus, 1398/1978.

Râgıp el-İsfâhânî, Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.

Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddîn, *Mefâtîhu’l-Gayb et-Tefsîru’l-Kebîr*, I-XXX, Beyrut: Dâru’l-Kutûbi’l-İlmiyye, 1990.

Sandıkçı Kemal, *Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.

Sarıtoprak Zeki, *İslâm ve Diğer Dinlere Göre Deccâl*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1992.

....., “Deccâl”, *DİA*, İstanbul, 1994, IX, 71, 1994.

Sâid Eyyüp, *Akîdetü’l-Mesîhi’d-Deccâl fî’l-Edyân*, Beyrut: Dâru’l-Hâdî, 1991

Sâid Nursi, *Şualar*, İstanbul: Çeltut Matbaası, 1960.

Sehâvî, Muhammed b. Seyyid Mustafa b. Nureddin ed-Dusukî el-Ezherî en-Nakşibendî, *El-Bedru’l-Munîr es-Sârî Şerhu’l-Buhârî, Süleymaniye Ktp*, Özel, nr: 269-270-271-272, Sırasıyla her bir nüsha 312- 333-311-266 varaktan oluşmaktadır.

Sehâvî, Ebû’l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *el-Kanâa fî mâ yahsünü’l-ihâta min eşrâtı’s-sâa*, tahkik: Muhammed b. Abdülvehhab el-Akil, Riyad, yy. 2002/1422

Semerkindî, Ebû’l-Leys İmamülhüda Nasr b. Muhammed b. Ahmed Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkindî*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993.

Suyûtî, el-İmâm el-Hâfız Ebi'l-Fadl Celâleddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *et-Tevşîh Şerhu'l-Câm'ii's-Sahîh*. Cilt: I-X, tahkik: Rıdvan Câmî Rıdvan, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1419/1998.

....., *ed-Dürü'l-Mensûr fî't-Tefsîri'l-Me'sûr*. Cilt: I-VIII, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1983.

Sıddık Hasan Han, Ebü't-Tayyib Muhammed el-Kınnevcî, *el-İzâa li-mâ Kâne ve Mâ Yekânu Beyne Yedeyi's-Sâa*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1421/2000.

....., *Avnü'l-Bârî li-Halli Edilleti'l-Buhârî*, Cilt: I-VI, Haleb: Dârü'r-Reşîd, 1984

Sindî, Muhammed b. Abdi'l-hâdî es-Sindî el-Medenî el-Haneî Ebü'l-Hasen el-Muhaddis, *Hâşiyetü's-Sindî alâ Sahîhi'l-Buhârî*, Cilt: I-IV, Dâru'l-Fikr, Kâhire, ts.

es-Sefârînî, Ebü'l-Avn Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Salim, *el-Mesîhü'd-Deccâl ve Esrârü's-Sâa*, Kâhire, 1987.

....., *el-Buhûrû'z-Zâhire fî Ulûmi'l-Âhire*, Cilt: I-II, tahkik: Muhammed İbrahim Şelebî Şuman. Kuveyt: Garas li'n-Neşr, 1428/2007.

....., *Ahvâlu yevmi'l-kıyâme ve alâmâtuha'l-kübrâ*, II. Baskı, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiye, 1986.

Şebihî, Muhammed Fadıl b. el-Fâtımî eş-Şebihî ez-Zerhûnî, *el-Fecru's-Satî ala's-Sahîhi'l-Câmî*, I-XVII, tahkik ve ta'lîk: Dr. Abdü'l-Fettah ez-Zinîfi, Mağrib: Mektebetü'r-Rüşd, ts.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr: el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*, I-V tahkik: Abdurrahman Umeyrâ, 2. bs. Mansûre: Dârü'l-Vefâ, 1997/1418

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Cilt: I-XXV, tahkik: Hamdi Abdülmecid Selefi, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1406/1986.

....., *el-Mu'cemü'l-Evsat*, Cilt: I-X, tahkik: Mahmûd b. Ahmed Tahhân, Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1405/1985.

Taberî, Muhammed b. Cerir Yezid b. Kesir Gâlip el-Âmilî Ebû Ca'fer et-Taberî, *Câmiu'l-Kur'ân Fî Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Cilt: I- XIV, tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire: Müessesetü'r-risâle, 1420/2000.

et-Tayâlisî, Süleyman b. Dâvud, *el-Müsned*, Dâru'l-Mârifetî, Beyrut, 1321.

Tamgüç, Yasin *İbn Sayyâd Hakkındaki Hadîslerin Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), AÜSBE, Ankara, 2006.

Tekineş, Ayhan, *Âhir Zaman ve Kıyâmet Alâmetleri*, İzmir: Işık Yayınları, 2008.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsa b. Sevra, *Sünen*, tahkik: Şeyh Halil Me'mun Şîha, Beyrut: Dâru'l- Ma'rife, 2002.

Tûsî, Ebu Ca'fer Şeyhütaife Muhammed b. Hasan b. Ali Tûsî, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, I-X, takdim: Agâ Büzürg-i Tahrânî Beyrut: Dâru İhyai't-türâsi'l-Arabî, ts.

Yâkut el-Hamevî, Şihâbuddîn Ebî Abdillâh Yâkut b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, Cilt: I-II, tahkik: Ferîd Abdülazîz el-Cündî, Beyrut: Dâr-u Kütübü'l-İlmiyye, 1410/1990.

Yeğen, İhsan, *Deccâl İle İlgili Hadîsler ve Değerlendirmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), EÜSBE, Kayseri, 2002.

Yıldırım, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, İzmir: Işık Yayınları, 1996.

Zebidî, Muhibbuddîn Muhammed Murteda b. Muhammed el-Hüseynî, *Tâcu'l-arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*, I-XX, tahkik: Ali eş-Şir'î, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1414/1994.

Zebidî, Ebû'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatîf, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercüme ve Şerhi*, I-XII, terc ve şerh: Kâmil Miras, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985.

Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *Tefsîrû'l-Keşşâf*, Cilt: I-IV, Kahire, Dâru'l-Fikr, 1983.

....., *el-Fâik fî garîbi'l-hadîs*, I-IV, tahkik: Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Ali Muhammed Becavi 2. bs. Kahire: İsa el-Bâbî el-Halebî, 1971.

....., *Esâsü'l-belâğ*, tek cilt, Dâru'n-neşr: Dâru'l-fikr, 1399/ 1979.

Zekeriyya el-Ensârî, Zekeriyya b. Muhammed eş-Şâfi' *Minhatü'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî el-Müsemma bi-Tuhfeti'l-Bârî*, tahkik: Süleyman b. Verî' el-Azîmî, Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1426-2005.

Zerkeşî, Ebû Abdullâh Bedruddîn Muhammed b. Abdullâh b. Bahâdır b. Abdullah, *et-Tenkîhu li-Elfâzî'l-Câmi'i-s-sahîh Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-III, tahkik.: Yahya b. Muhammed Ali el-Hikemî, Riyad: Mektebetü'r-rüşd, ts.

Zürkânî, Muhammed b. Abdi'l-bâki b. Yusuf ez-Zürkânî, *Şerh'uz-Zürkânî ale'l-Muvattâ li'l-Îmâm Mâlik*, I-IV, Beyrut: Dâru'n-neşr, Dâru'l-kütübi'l-ilmiye, 1411.